

*“Als het niet gaat zoals het moet
Dan moet het maar zoals het gaat”*

Begeleiding aan jongeren met complexe problematiek
die vanuit justitiële jeugdinrichtingen teruggeplaatst
worden in de residentiële jeugdhulpverlening

*Marion Lunenburg
Opdrachtgever: Stichting Jeugdformaat
Begeleider opleiding: Marianne van Raaij
Juni 2005*

Samenvatting

De aanleiding van dit onderzoek is de toename van jongeren die vanuit justitiële jeugdinrichtingen op een residentiële voorziening van Stichting Jeugdformaat geplaatst worden, en de specifieke problematiek die dit met zich meebrengt. Ondanks dat het de beantwoording van de probleemstelling zou bemoeilijken wilde ik deze vraag koppelen aan de opname van jongeren met zogenaamde complexe problematiek. Dit omdat er vanuit de praktijk steeds meer geluiden komen dat er een groep jongeren bestaat die vanwege complexe problematiek niet adequaat opgevangen zou kunnen worden binnen residentiële voorzieningen.

Het aantal plaatsingen van jongeren in justitiële jeugdinrichtingen neemt de afgelopen jaren nog steeds toe. De gewenste uitwerkingen van de in januari 2005 in werking getreden Wet op de Jeugdzorg en het al langer gevolgde zo-zo-zo beleid, zullen pas over een aantal jaren merkbaar zijn. Bovenstaande houdt in dat er een evenredig grote uitstroom vanuit deze inrichtingen zal plaatsvinden. Deze jongeren kunnen in bepaalde gevallen niet terug naar huis, en zijn nog niet zelfstandig genoeg om op kamers te gaan wonen. Aangezien zij ondertoezicht staan, zullen zij nog opgenomen moeten worden binnen de regionale residentiële jeugdhulpverlening. In de praktijk blijkt dat het voor de jongeren lastig is om weer terug te keren in de maatschappij. Er blijkt een groot verschil te zitten tussen de relatieve veiligheid en structuur van justitiële jeugdinrichtingen en de reguliere residentiële voorzieningen. Ik zal dit onderzoek voornamelijk toespitsen op de Woonvorm Intensieve Individuele Begeleiding, een residentiële voorziening van Stichting Jeugdformaat.

Ik heb in dit onderzoek drie vragen centraal gezet: Hoe is de hulp aan deze jongeren nu georganiseerd? Wat houdt de specifieke en complexe problematiek in? Wat zijn de mogelijkheden en knelpunten in de begeleiding van de doelgroep? Naar alledrie de vragen heb ik zowel literatuur als praktijkonderzoek verricht en de resultaten zal ik in dit hoofdstuk in conclusies omzetten.

Het onderzoek zal bestaan uit twee delen: deel 1 beslaat het literatuuronderzoek, deel 2 beslaat het praktijkonderzoek. Vergelijking van deze twee resulteert uiteindelijk in conclusies en aanbevelingen. Het eerste hoofdstuk zal een inleiding zijn waarin ik uitleg geef over de diverse betrokken instanties, hun doelstelling en werkwijze. Begrippen en trajecten worden hierin uitgelegd en er wordt een kader geschetst voor de rest van het onderzoek. Het volgende hoofdstuk is geheel gewijd aan justitiële jeugdinrichtingen. In het derde hoofdstuk zal ik ingaan op de problematiek van de doelgroep. Dit zal ik doen aan de hand van eerder uitgevoerd onderzoek. In het vierde hoofdstuk zal ik de voorkomende problemen van de doelgroep vanuit een sociologische benadering verklaren. In het vijfde hoofdstuk zal ik de opzet van het praktijkonderzoek beschrijven, waarmee ik het literatuuronderzoek afsluit. In hoofdstuk zes zal ik een verbinding maken tussen de uitkomsten van de diverse interviews en vragenlijsten, en de door literatuurstudie verkregen informatie. Hoofdstuk zeven zal bestaan uit de eind conclusies en aanbevelingen

Voorwoord

Het duurt altijd langer dan je denkt, ook als je denkt
Het zal wel langer duren dan ik denk
Dan duurt het toch nog langer dan je denkt.

Het kost meer moeite dan je denkt, ook als je denkt
Het zal wel veel meer moeite kosten dan ik denk
Dan kost het toch meer moeite dan je denkt

Het duurt veel korter dan je denkt, ook als je denkt
Het zal wel korter duren dan ik denk
Dan duurt het toch nog korter dan je denkt.

-Judith Herzberg-

Dit afstudeeronderzoek gaat over alle jongeren die mij de afgelopen jaren hebben ontroerd, geschoffeerd, aan het lachen hebben gemaakt, geshockeerd, beledigd, verveeld, diep hebben geraakt, maar die ik steeds ben blijven zien voor wat ze waard zijn. Jonge mensen die door allerlei omstandigheden een problematische start hebben gehad, en die op hun eigen manier aan hun leven vorm en inhoud proberen te geven. Dat deze manier soms even ontroerend, lachwekkend, onverantwoord, onorthodox en zelfs shockerend kan zijn, is misschien moeilijk verteerbaar voor de welwillende hulpverleners onder ons, maar wel de realiteit.

Ben ik na vier jaar studie maatschappelijk werk ook één van die welwillende hulpverleners geworden? Ik denk het. Dit onderzoek doet in ieder geval een welwillende poging hiertoe vermoeden.

Ik wil mijn klasgenoten Anja van der Lugt en Maria Castro-Lopez bedanken voor hun steun gedurende de afgelopen vier jaar. Mijn moeder en Jan voor de stiekeme donaties, en Marianne van Raaij en Karel Kanits bedank ik voor de begeleiding van dit afstudeeronderzoek.

Als laatste bedank ik vooral mezelf, en mijn vriendje Marc Verstraaten. Mede door hem ben ik er via de Harry Nak methodiek, tl-bakken cultuur, en oordecubitus van het vele optelefoneren uiteindelijk gekomen.

Den Haag, juni 2005

Marion Lunenburg

Inhoudsopgave

Inleiding blz. 5

Deel 1 Literatuuronderzoek

1.	De Keten van Jeugdzorg	blz. 11
1.1	Inleiding	blz. 11
1.2	Geschiedenis van de jeugdzorg	blz. 12
1.3	De Keten van Jeugdzorg vanuit de Overheid	blz. 14
1.4	De Raad voor de Kinderbescherming	blz. 15
1.6	Stichting Jeugdformaat	blz. 18
1.7	De Woonvorm Intensieve Individuele Begeleiding	blz. 22
1.8	Samenvatting	blz. 24
2.	Justitiële Jeugdinrichtingen	blz. 26
2.1	Inleiding	blz. 26
2.2	Justitiële jeugdinrichtingen	blz. 27
2.3	Opvanginrichtingen	blz. 27
2.4	Behandelinrichtingen	blz. 28
2.5	Plaatsing in een gesloten jeugdinrichting	blz. 28
2.6	De praktijk	blz. 29
2.7	Work-Wise	blz. 31
2.8	Samenvatting	blz. 33
3.	Problematiek van de doelgroep	blz. 36
3.1	Inleiding	blz. 36
3.2	Probleemgedrag	blz. 37
3.3	Systematische verbanden	blz. 41
3.4	Problematiek en uithuisplaatsingen	blz. 42
3.5	Conclusies uit onderzoek van Van der Ploeg	blz. 43
3.6	Samenvatting	blz. 44
4.	Probleemgedrag vanuit het structureel functionalisme	blz. 46
4.1	Inleiding	blz. 46
4.2	Problemen	blz. 47
4.3	Complexe problematiek vanuit het structureel functionalisme	blz. 50
4.3.1	De systeembenadering: gezin en grenzen	blz. 52
4.3.2	Afwijkend gedrag volgens Merton	blz. 53
4.3.3	Afweermechanismen volgens Parsons	blz. 53
4.4	Basisveiligheid	blz. 56
4.5	Samenvatting	blz. 58

Deel 2 *Praktijkonderzoek*

5.	Onderzoeksopzet	blz. 61
5.1	Inleiding	blz. 61
5.2	Onderzoeksvragen	blz. 62
5.3	Onderzoeksgroep	blz. 62
5.4	Gegevensverzameling	blz. 63
5.5	Analyse van het materiaal	blz. 63
5.6	Kwaliteit van het materiaal	blz. 63
6.	Resultaten	blz. 64
6.1	Inleiding	blz. 64
6.2	De NOKS in cijfers	blz. 65
6.3	De NOKS en problematiek van de doelgroep	blz. 70
6.4	De jongeren aan het woord	blz. 74
6.5	Ouders en voogden (e.a.) over de hulpverlening van de NOKS	blz. 77
6.6	Knelpunten bij de begeleiding van de doelgroep	blz. 80
6.7	Samenvatting	blz. 81
7.	Conclusies en aanbevelingen	blz. 84
	Literatuurlijst	blz. 91
Bijlage 1.	Fragmenten 'residentiële zorg in de schijnwerpers'	blz. 93
Bijlage 2.	Fragmenten 'Kansen in de Keten'	blz. 94
Bijlage 3.	Samenvatting basisdiagnostiek	blz. 97
Bijlage 4.	Vragenlijst jongeren	blz. 98
Bijlage 5.	Justitiële inrichtingen en centra in Nederland	blz. 102

Inleiding

Sinds 2002 werk ik voor Stichting Jeugdformaat. Stichting Jeugdformaat is op 1 januari 2003 ontstaan ten gevolge van een fusie tussen vier organisaties voor jeugdhulpverlening in de regio Haaglanden, te weten;

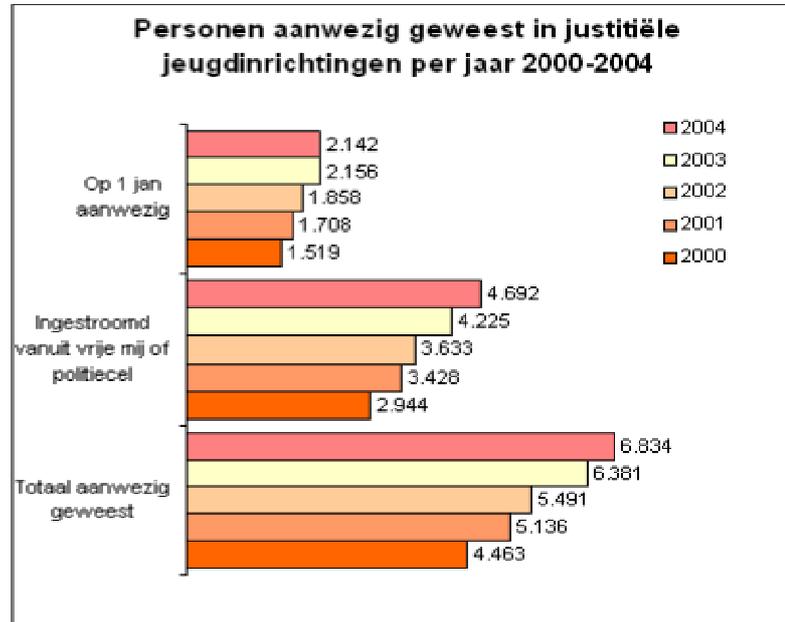
- Stichting de Ark;
- het Centrum Jeugdhulpverlening Haaglanden (CHJ);
- de Stichting Jeugdhulpverlening Delft /Den Haag e.o. (de SJD);
- en de Regionale Instelling Jeugdhulpverlening Haaglanden (RIJ).

Stichting Jeugdformaat heeft als doelstelling kinderen en jongeren die het om welke reden dan ook, (tijdelijk) niet op eigen kracht of met de hulp van hun ouders redden hulp te bieden. Hiertoe heeft Stichting Jeugdformaat diverse vormen van hulpverlening; deze lopen van kortdurende ambulante hulp naar voorzieningen waar kinderen of jongeren tijdelijk of voor langere tijd dag en nacht kunnen verblijven.

Ik werk op de Woonvorm Intensieve Individuele Begeleiding, de WIIB , of wel 'de NOKS' -afgekort naar de straatnaam- genoemd. Het is een woonvorm voor jongeren tussen de zestien en achttien jaar met veelal een justitiële maatregel die door diverse problemen niet langer thuis , maar ook nog niet zelfstandig kunnen wonen. De afgelopen twee jaar neemt de instroom van jongeren die langere tijd in justitiële jeugdinrichtingen hebben verbleven toe. Dit maakt dat buiten de reeds aanwezige problematiek , ook de resocialisatie van deze jongeren een steeds belangrijker aandachtspunt binnen de begeleiding is geworden.

Aanleiding tot het onderzoek

Zoals in de grafiek op de volgende pagina te zien is, nemen de plaatsingen van jongeren in justitiële jeugdinrichtingen de afgelopen jaren nog steeds toe. De gewenste uitwerkingen van de in januari 2005 in werking getreden Wet op de Jeugdzorg en het al langer gevolgde zo-zo-zo beleid, zullen pas over een aantal jaren merkbaar zijn. Bovenstaande houdt in dat er een evenredig grote uitstroom vanuit deze inrichtingen zal plaatsvinden. Deze jongeren kunnen in bepaalde gevallen niet terug naar huis, en zijn nog niet zelfstandig genoeg om op kamers te gaan wonen. Aangezien zij ondertoezicht staan, zullen zij nog opgenomen moeten worden binnen de regionale residentiële jeugdhulpverlening. Het lijkt van belang te onderzoeken welke instroom verwacht mag worden, welke specifieke problematiek deze jongeren hebben en hoe Jeugdformaat op deze vraag kan anticiperen.

figuur 1¹

Er zijn op dit moment binnen Jeugdformaat drie residentiële voorzieningen² die in aanmerking komen om jongeren van zestien tot en met achttien jaar met zogenoemde complexe problematiek vanuit justitiële jeugdinrichtingen op te vangen. De nadruk van de begeleiding, alsmede de noemer waaronder deze drie voorzieningen nu vallen is 'zelfstandigheidstraining' voor de 17+ doelgroep. De bedoeling is dat de jongeren binnen een beperkt tijdspad begeleid worden naar zelfstandigheid. Dit blijkt voor deze doelgroep vaak niet haalbaar. De jongeren zijn in het verleden uithuisgeplaatst vanwege complexe problematiek en/of delinquent gedrag. Wanneer zij vanuit justitiële jeugdinrichtingen terugkeren in de maatschappij, is deze problematiek niet altijd opgelost, of op een juiste wijze behandeld. Vaak hebben de jongeren er juist een probleem bij vanwege het feit dat zij, zoals zij het zelf noemen, 'vast of gesloten' hebben gezeten.

In de praktijk blijkt dat het voor de jongeren lastig is om weer terug te keren in de maatschappij. Er blijkt een groot verschil te zitten tussen de relatieve veiligheid en structuur van justitiële jeugdinrichtingen en de reguliere residentiële voorzieningen. Er is sprake van vervreemding, hospitalisatie, stigmatisering, recidive en uitval. Juist nu de politiek, en met name het Ministerie van Justitie, benadrukt dat deze doelgroep aandacht en een goede (na) begeleiding nodig heeft bij resocialisatie, lijkt het evident dat Jeugdformaat op dit front beleid voorhanden heeft. Ik zal dit onderzoek voornamelijk toespitsen op WIIB de NOKS. In het volgende citaat wordt de probleemstelling beknopt onderschreven.

¹ www.dji.nl: de tabel laat het totaal aantal jongeren zien die in justitiële jeugdinrichtingen aanwezig zijn geweest.

² Deze drie voorzieningen worden in de aanbevelingen genoemd.

“Het wordt de laatste jaren steeds duidelijker dat psychosociale problematiek bij jeugdigen een voorbode vormt van ernstige aanpassingsproblemen op latere leeftijd. Hulpverleningsinstellingen zien zich dan ook in toenemende mate geconfronteerd met de vraag hoe jongeren met meervoudige psychosociale problemen, de zogenaamde complexe problematiek, het beste geholpen kunnen worden. Ook de Bureau’s Jeugdzorg en de instellingen voor gezinsvoogdij worden met deze vragen geconfronteerd. Hoewel er verscheidene werkwijzen bestaan om te bepalen of er sprake is van meervoudige problematiek zijn er aanwijzingen dat de diagnoses nogal eens te wensen over laten. Zo geeft onderzoek aan dat die diagnoses meer dan eens onjuist of twijfelachtig zijn, met als gevolg dat jeugdigen nogal eens in een voor hun problematiek te lichte of te zware hulpvoorziening worden geplaatst. Voorts blijkt - ondanks het feit dat een groot deel van de jeugdigen baat heeft bij de bestaande hulpverlening - een substantieel aantal jeugdigen niet effectief te worden geholpen. Bovendien blijkt het effect van veel behandelingsmethoden (nog) niet in kaart te zijn gebracht. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hulpverleners in toenemende mate de behoefte voelen aan duidelijke criteria voor welke hulpverleningsvormen het beste kunnen worden aangeboden bij welk soort problemen om de jeugdigen optimaal verder te helpen.”³

Doel van het onderzoek

Doel van dit onderzoek is te komen tot aanbevelingen met betrekking op de begeleiding van jongeren met complexe problematiek die vanuit justitiële jeugdinrichtingen terug geplaatst worden naar residentiële voorzieningen. Om te komen tot dit doel zal ik in kaart brengen welke hulpverlening er bij deze jongeren betrokken is, en is geweest, wat de specifieke problematiek inhoudt en welke aanpak het best lijkt te werken.

Probleemstelling

Hoe kan Stichting Jeugdformaat jongeren met complexe problematiek, die vanuit justitiële jeugdinrichtingen terug geplaatst moeten worden naar een residentiële voorziening, de best passende begeleiding bieden bij de terugkeer in de maatschappij c.q. resocialisatie ?

Deelvragen:

- Hoe is de hulp aan deze jongeren nu georganiseerd?
- Is er sprake van een specifieke doelgroep?
- Hoe kan uitval van deze doelgroep binnen residentiële voorzieningen voorkomen of beperkt worden?
- Welke methodische uitgangspunten zijn bruikbaar en welke minder bruikbaar in het begeleiden van de doelgroep?
- Aan welke voorwaarden moeten de faciliteiten en medewerkers voldoen om aan jongeren met complexe problematiek die vanuit justitiële jeugdinrichtingen geplaatst worden op residentiële voorzieningen een adequate begeleiding te geven?

³ Ploeg, J.D. van der, Scholte, E.M. (2003)

Opzet onderzoek

Voor het beantwoorden van bovenstaande vraagstelling en deelvragen, zal ik door middel van literatuurstudie en interviews informatie vergaren. Ik zal door middel van interviews met (oud) bewoners van de NOKS, pedagogisch medewerkers, ouders en andere betrokken hulpverlening de probleemstelling en de deelvragen proberen te verhelderen. Ik zal gebruik maken van informatie van Internet, en onderzoeken die hier te vinden zijn. Verder zal ik naar aanleiding van dossieronderzoek van de NOKS kijken naar welke problemen er spelen bij de begeleiding van deze jongeren, in welke mate er uitval plaatsvindt en wat de reden van deze uitval is. In hoofdstuk vijf wordt de opzet van het onderzoek nogmaals en meer uitgebreid toegelicht. Hier is voor gekozen omdat het eigenlijke praktijkonderzoek hierna begint.

Begripsverheldering

Om de leesbaarheid van dit onderzoek te bevorderen kies ik ervoor om een begrippen- en woordenlijst toe te voegen als losse bijlage. Bepaalde begrippen en afkortingen die nadere toelichting vereisen zijn hierin terug te vinden. Deze begrippen en woorden zijn op alfabetische volgorde en met pagina nummer terug te vinden in de bijlage.

Deel 1

Literatuuronderzoek

1. *De Keten van Jeugdzorg*

1.1 Inleiding

Het is gemakkelijk verdwalen in de Nederlandse jeugdzorg. De overheid en landelijke instellingen voor jeugdzorg hebben een fijnmazig web van wetten, regels en protocollen opgesteld, teneinde de zorg aan jeugdigen in goede banen te leiden. Er zijn diverse instellingen en disciplines betrokken bij het opvangen, opvoeden, of behandelen van de jeugd. Elk met weer zijn eigen regels, hulpverleningsplannen en manier van werken. Er is landelijk zoveel diversiteit in het aanbod van hulp aan jeugdigen, dat het voor zowel werkenden in de sector, als voor andere betrokkenen, zoals ouders, moeilijk is de juiste wegen te vinden en te bewandelen.

In januari 2005 is de Wet op de Jeugdzorg in werking getreden. Dit heeft voor veel veranderingen gezorgd binnen de jeugdzorg, en ook in de toekomst zullen er nog veel veranderingen plaatsvinden. Ik zal me in deze inleiding beperken tot het geven van informatie over de voor dit onderzoek relevante jeugdhulpverleningsinstellingen binnen de regio Haaglanden, alsmede de keten waar deze onderdeel van zijn. Dit onderzoek richt zich op jongeren tussen de zestien en achttien jaar die al vanaf jonge leeftijd met jeugdzorg in aanraking zijn geweest. Ter illustratie van de moeilijkheden die men tegen komt bij de begeleiding van de doelgroep, onderstaande casus.

S. is een meisje van 16 jaar. Zij komt uit een gezin waarin zij in aanraking is geweest met misbruik, verslaving, agressie en prostitutie. Alle denkbare vormen van hulpverlening zijn bij dit gezin betrokken geweest. S. staat onder volledige voogdij (OTS). S. is op haar 14^e gedwongen in een Justitiële behandelingsrichting geplaatst. Zij is hier betrokken geweest bij een gewelddadige escalatie. Hierna kwam zij op de NOKS wonen. S. heeft agressieve en depressieve buien. Op sommige momenten kan je erg goed met haar praten. Ze belooft dan beterschap. Dit houdt zij vervolgens twee dagen vol. Ze zegt zelf dat ze bepaalde dingen uit haar verleden niet kan vergeten en verwerken. Ze blowt veel en het vermoeden bestaat dat zij zichzelf soms prostitueert. De verhouding met haar gezin van herkomst wordt gekenmerkt door heftige conflicten die dikwijls uitmonden in geweld. Een andere keer gaat het juist weer erg goed tussen haar familie. S. blijft vaak nachten weg zonder de mentoren te laten weten waar zij is. Tijdens een uitstapje naar Euro Disney met haar zus, loopt zij weg in Parijs, en heeft daar een nacht gezworven. Tijdens haar verblijf wordt geconstateerd dat zij HIV besmet is. S. heeft op een gegeven moment een collega met een mes bedreigd. Hierdoor is haar verblijf op het project beëindigd.

Vanuit bovenstaande casus blijkt dat er jongeren zijn, waarbij een aanpak gericht op afspraken, regels, inzicht in gedrag en zelfstandigheid niet zonder meer werkt. Voor een uitgebreide uiteenzetting van de diversiteit en complexiteit van voorkomende problemen bij deze doelgroep verwijs ik naar hoofdstuk drie en vier van dit onderzoek.

1.2 Geschiedenis van de jeugdzorg

Al heel lang zetten mensen zich in voor de zorg om kinderen. Een voorbeeld daarvan zijn de vroegere burgerweeshuizen. De weeshuizen werden opgezet door kerken of waren particuliere initiatieven. Dat kinderen thuis wel eens slaag kregen werd gezien als onderdeel van de opvoeding. De vader was het hoofd van het gezin en ingrijpen in een gezin om kinderen te beschermen, kwam niet in de mensen op. Eind 19e eeuw werd de roep om wetten voor kinderbescherming groter. Kindertehuizen voelden zich machteloos omdat ouders altijd hun kind konden ophalen. In 1901 werden de 'Kinderwetten' aangenomen. Het ging om drie wetten:

1. Maatregelen om kinderen te beschermen, waarbij ouders niet meer zelf over hun kinderen konden beslissen
2. Nieuwe regels voor het jeugdstrafrecht
3. Voorschriften voor de uitvoering van maatregelen.

Met deze wetten was het in het uiterste geval mogelijk een kind bij de ouders weg te halen en een voogd het gezag over het kind te geven. In 1905 werden de voogdijraden ingesteld waar gevallen van verwaarlozing konden worden gemeld. De voogdijraden stonden tussen het Ministerie van Justitie en de particuliere organisaties in, en hadden als belangrijkste taken: het adviseren van de rechter, opvangen van kinderen, en het toezien op het werk van de tehuizen. De voogdijraden bestonden uit vrijwillige burgers ondersteund door enkele betaalde medewerkers. In 1922 werd er een nieuwe maatregel ingevoerd; de ondertoezichtstelling (ots). Het kind kon dan wel bij de ouders blijven wonen, maar het gezin kreeg begeleiding van een gezinsvoogd. Tegelijk met deze nieuwe maatregel werden er ook speciale kinderrechtters aangesteld. Deze kregen de taak om de ondertoezichtstelling uit te spreken en de leiding over de uitvoering ervan. Deze combinatie heeft standgehouden tot 1 november 1995, toen de uitvoering overging naar de gezinsvoogdij-instellingen.

Vanaf 1956 kwam er een nieuwe opzet van de voogdijraden. Zij gingen over in de nieuwe Raden voor de Kinderbescherming die uit een college en een bureau bestonden. Het college was eigenlijk de oude voogdijraad van vrijwilligers en had het laatste woord bij belangrijke beslissingen. Ieder arrondissement had zijn eigen Raad voor de Kinderbescherming. Onderzoeken werden uitgevoerd door het bureau, dat vanaf 1956 steeds meer uit professionele maatschappelijk werkers ging bestaan.

Begin jaren '70 was er veel kritiek op de kinderbescherming in Nederland. Hulpverlening moest dichterbij huis plaatsvinden en het liefst in het gezin zelf. Ook op de werkwijze van de Raden was er kritiek. Er werd een aantal commissies ingesteld, één door het ministerie van Justitie (commissie Gijskens) en één door de Tweede Kamer (commissie Vliegthart). In 1989 werd de wet op de jeugdhulpverlening aangenomen. De Raden moesten zich nadrukkelijker gaan bezighouden met onderzoek; voor hulp moest de cliënt worden doorverwezen naar andere instanties.

Eind jaren '80 brak er weer kritiek los over de kinderbescherming. Men vond dat de deskundigheid van raadsmedewerkers groter moest zijn. En niet de kinderrechter maar (gezins)voogdij-instellingen moesten de ondertoezichtstelling uitvoeren. Bij de Raden voor de Kinderbescherming leidde dit in de jaren '90 ook tot discussie over de organisatiestructuur en de kerntaken. Uiteindelijk heeft dit geleid tot de huidige situatie; één Raad voor de Kinderbescherming met een Hoofdkantoor, 5 regionale directiebureaus en 22 lokale vestigingen.

In 1994 werd de term 'jeugdzorg' door de nota Regie in de Jeugdzorg ingevoerd als verzamelterm voor de brede keten van voorzieningen voor jongeren met problemen. Strikt genomen betreft het hier voorzieningen ten behoeve van de jeugd uit de sectoren van de gezondheidszorg, jeugdhulpverlening en kinderbescherming.

Onder jeugdhulpverlening wordt verstaan: activiteiten die gericht zijn op het bij jongeren voorkomen, verminderen of opheffen van problemen of stoornissen van lichamelijke, geestelijke, sociale of pedagogische aard die hun ontwikkeling naar volwassenheid ongunstig kunnen beïnvloeden of verstoren. Sinds 1 januari 2005 is de Wet op de Jeugdzorg in werking getreden. Dit is een belangrijke stap naar een meer cliëntgerichte, samenhangende jeugdzorg. De bouwstenen voor de nieuwe wet dateren uit 1994, toen de nota Regie in de Jeugdzorg verscheen. Het kabinet besliste toen dat er in iedere provincie één toegang tot alle voorzieningen voor jeugdzorg moest komen: het Bureau Jeugdzorg. Ouders en jongeren moeten op één plaats terecht kunnen bij ernstige problemen met opvoeden en opgroeien. Tussen 1994 en 1998 is door het hele land een begin gemaakt met het oprichten van de Bureaus Jeugdzorg. De regering besloot deze en andere ontwikkelingen in 1998 te verankeren in een wet. De Wet op de Jeugdzorg⁴.

De jeugdzorg ging voorheen uit van wat zelfstandige jeugdhulpverlenings instellingen en voorzieningen aanboden. De Wet op de Jeugdzorg heeft een ander vertrekpunt: de vraag van de cliënt staat centraal. De nieuwe wet kent een belangrijk juridisch verschil met de oude Wet op de jeugdhulpverlening: een jongere heeft voortaan aanspraak op zorg (recht op zorg) wanneer het Bureau Jeugdzorg hiervoor een indicatie gesteld heeft. Deze zorg moet aan bepaalde voorwaarden voldoen. Zo moet ze 'op tijd' en 'op maat' beschikbaar zijn voor de cliënt. Voorheen beoordeelden diverse instanties het verzoek om hulp. Ouders en jongeren die problemen hadden, wisten daarom niet goed bij welke instantie of instelling ze terecht konden. Bovendien verwezen deze instanties vaak door naar hun eigen (sectorale) voorzieningen. Jongeren kregen hierdoor niet altijd de juiste hulp. Dat was een reden om een onafhankelijk Bureau Jeugdzorg in te stellen. Dat is voortaan de centrale toegang tot alle jeugdzorg en doet als enige -onafhankelijke- instelling de beoordeling van het verzoek om hulp (indicatie). Het Bureau Jeugdzorg is er niet alleen voor ouders en jongeren die zelf om hulp vragen, maar ook om jongeren te beschermen die niet om hulp (kunnen) vragen. Voogdij, gezinsvoogdij en jeugdreclassering zijn voortaan onderdeel van het Bureau Jeugdzorg. Dit geldt ook voor het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK).

⁴ Brochure Wet op de Jeugdzorg, Ministerie van Justitie (2005)

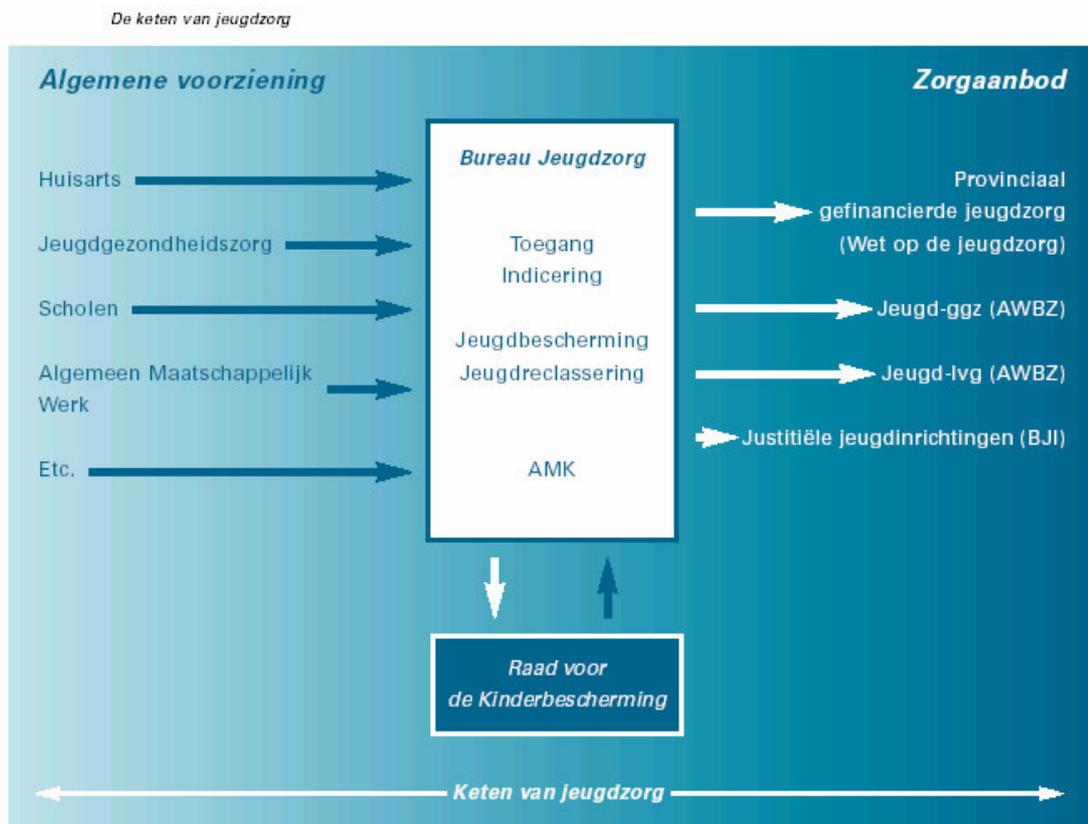
1.3 De Keten van Jeugdzorg vanuit de Overheid

De zorg voor jongeren is op te vatten als een keten die bestaat uit verschillende schakels. Ouders zijn zelf als eerste verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen. Ze krijgen steun van algemene voorzieningen -zoals scholen en consultatiebureaus - om hun kinderen in zo goed mogelijke omstandigheden op te laten groeien. Wanneer er toch problemen ontstaan, kan het Bureau Jeugdzorg om hulp gevraagd worden. BJZ beoordeelt het verzoek en beslist of jeugdzorg nodig is . Dit wordt indiceren genoemd.

Het Bureau Jeugdzorg stelt de indicatie voor:

- Zorg gefinancierd door provincies (voorheen 'jeugdhulpverlening')
- Jeugd geestelijke gezondheidszorg
- Civiele plaatsingen in Justitiële Jeugdinrichtingen
- De zorg voor licht gehandicapte jeugdigen

Dit ziet er als volgt uit.

figuur 2⁵

⁵ www.dji.nl

1.4 De Raad voor de Kinderbescherming⁶

Tot de jeugdbescherming worden de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK), de (gezins)voogdij-instellingen en de justitiële jeugdinrichtingen gerekend. De kinderbescherming is gebaseerd op het civiele jeugdrecht en het jeugdstrafrecht. Civielrechtelijk zijn de maatregelen van ondertoezichtstelling (ots), ontheffing of ontzegging uit de ouderlijke macht en de gedwongen toewijzing van een (gezins)voogd. Jongeren die onder een strafrechtelijke maatregel vallen hebben een delict begaan, waarvoor zij door de kinderrechter zijn veroordeeld. De straf kan bestaan uit een taakstraf, verplicht toezicht van de jeugdreclassering, en in het uiterste geval een Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen, de zogenaamde PIJ maatregel.

Om de ontwikkeling van een kind veilig te stellen, kan de rechter, nadat er een Raadsonderzoek is geweest, een zogenoemde maatregel van kinderbescherming opleggen. De meest voorkomende is een ondertoezichtstelling. Ontheffing van het ouderlijk gezag en ontzetting uit het ouderlijk gezag zijn zwaardere maatregelen. Voor dit onderzoek zijn deze maatregelen van belang, aangezien de doelgroep voornamelijk bestaat uit jongeren die onder één van deze maatregelen vallen. Ik zal hieronder deze maatregelen nader toelichten.

Ondertoezichtstelling: Ondertoezichtstelling is de meest voorkomende kinderbeschermingsmaatregel. De gezinsvoogd van BJZ houdt toezicht op de jongere en biedt hulp en steun bij de opvoeding. Dit kan betekenen dat ouders en /of kinderen aanwijzingen krijgen die zij moeten opvolgen. Soms is het beter om het kind (tijdelijk) uithuis te plaatsen. De kinderrechter moet een aparte machtiging afgeven, wanneer de ouders aan deze uithuisplaatsing niet vrijwillig willen meewerken. De begeleiding is er bij een ondertoezichtstelling op gericht de ouders zoveel mogelijk zelf verantwoordelijk te laten blijven voor de opvoeding. Dat lukt niet altijd. Dan kan de kinderrechter -op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming of sporadisch in acute gevallen op verzoek van het Openbaar Ministerie- de ouders van het gezag ontheffen of uit het gezag ontzetten. De kinderrechter kan in het belang van het kind besluiten om hem (tijdelijk) in een pleeggezin of tehuis te plaatsen. Als een kind acuut gevaar loopt en snel uithuis geplaatst moet worden, kan de Raad de rechter om een voorlopige ondertoezichtstelling (vots) verzoeken. Tijdens de voorlopige ondertoezichtstelling zet de Raad het onderzoek voort, waarna de rechter de voorlopige maatregel zo nodig kan omzetten in een definitieve ondertoezichtstelling.

Ontheffing: Als de ouders niet in staat zijn om hun kind op te voeden en te verzorgen, krijgt een ander voor onbepaalde tijd het wettelijk gezag over het kind. Meestal is dat het BJZ. Deze organisatie oefent in dat geval de voogdij over het kind uit. Het kind wordt opgevoed in een pleeggezin of tehuis. De ouders hebben dan officieel niets meer over het kind te vertellen, maar blijven wel zo veel mogelijk bij hem betrokken. De ontheffing kan niet worden uitgesproken als een ouder zich hiertegen verzet, maar de wet kent enkele uitzonderingen op dit principe. Dan is sprake van een 'gedwongen ontheffing'.

⁶ www.bjz.nl

Ontzetting: Als ouders zich verwijtbaar misdragen tegenover hun kind, kunnen zij uit het ouderlijk gezag ontzet worden. Het gezag over het kind wordt meestal overgedragen aan het BJZ, dat dan de voogdij over het kind uitoefent. Het kind gaat naar een pleeggezin of tehuis. De rechter kan de ontzetting alleen uitspreken als hij dit in het belang van het kind noodzakelijk vindt.

De ondertoezichtstelling duurt maximaal één jaar, maar kan telkens met maximaal een jaar verlengd worden tot het kind achttien jaar is. In geval van ontheffing of ontzetting kunnen ouders na verloop van tijd aan de rechter vragen om hen weer het gezag over het kind te geven. De rechter zal daarmee instemmen als het kind weer aan zijn ouders toevertrouwd kan worden. In enkele gevallen kan de ondertoezichtstelling verlengd worden tot en met het 23^e jaar van een jongere. Dit geldt alleen voor jongeren met een zogenaamde PIJ maatregel. Deze maatregel wordt uitgesproken in geval van een zwaar delict. Verlenging gebeurt in uitzonderlijke gevallen wanneer er een gevaar is voor recidive.

Het Bureau Jeugdzorg is met de nieuwe wet ook de thuisbasis van de medewerkers van de jeugdreclassering. Die medewerkers moeten jeugdigen door hulpverlening (soms onder dwang, met een juridische ‘stok achter de deur’) en begeleiding weer een goede plek in de samenleving geven. Een reclasseringsmedewerker heeft in het Bureau Jeugdzorg de volgende taken⁷ :

- Begeleiden van en toezicht houden op jeugdigen als onderdeel van het afdoen van een strafbaar feit door het Openbaar Ministerie of de rechter. Hieronder valt ook intensieve (individuele) trajectbegeleiding (ITB)
- Vrijwillige begeleiding na doorverwijzing door de Raad voor de Kinderbescherming vanwege een proces-verbaal.
- Tenuitvoerleggen van de leerstraf sociale vaardigheidstraining
- Begeleiden bij scholings- en trainingsprogramma's (STP)
- Rapporteren en adviseren aan de Raad voor de Kinderbescherming, de rechter en de officier van justitie
- Nazorg bij jeugddetentie

⁷ www.dji.nl

1.5 De Keten van Jeugdzorg vanuit de Provincie

In onderstaand organogram is aangegeven hoe de jeugdzorg is georganiseerd in de provincie Zuid-Holland.

Figuur 3⁸

De gemeenten hebben een preventieve en signalerende rol. Zij moeten met hulp van de algemene voorzieningen ernstige opgroei- en opvoedproblemen zo veel mogelijk voorkomen en anders de problemen tijdig signaleren. Gemeenten voeren de regie op het lokale jeugdbeleid, alhoewel zij niet altijd verantwoordelijk zijn voor de algemene voorzieningen. De provincies en grootstedelijke regio's zijn verantwoordelijk voor het Bureau Jeugdzorg en de zorg waarop aanspraak bestaat op grond van de Wet op de Jeugdzorg.

⁸ www.provinciezuiholland.nl

Zij ontvangen hiervoor het noodzakelijke geld van het Rijk, in de vorm van twee doeluitkeringen: één voor het zorgaanbod (de hulp) en één voor het Bureau Jeugdzorg. Aan de doeluitkering van het Bureau Jeugdzorg voegt de Minister van Justitie de middelen voor de uitvoering van de jeugdbescherming en de jeugdreclassering toe. De zorgverzekeraars doen dat voor de indicatiestelling voor de jeugd geestelijke gezondheidszorg. De rijksoverheid (in dit geval de Ministeries van VWS en Justitie) is eindverantwoordelijk voor het gehele stelsel van jeugdzorg. Het Rijk maakt de wetten en regels, de hoofdlijnen van het beleid en stelt geld beschikbaar. Ook gaat het Rijk over het toezicht. Tot slot vallen de justitiële jeugdinrichtingen rechtstreeks onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie. De Beginselenwet Justitiële Jeugdinrichtingen regelt de taken en verantwoordelijkheden voor deze inrichtingen.

Afstemming in de keten

Een belangrijk doel van de Wet op de Jeugdzorg is dat de afzonderlijke schakels in de keten op elkaar aansluiten. De provincie is hiervoor verantwoordelijk en maakt iedere vier jaar - in nauw overleg met de partners in de keten- een provinciaal beleidskader, waarbij het landelijke beleidskader van het Rijk uitgangspunt is. Het provinciale beleidskader moet voorafgaand aan de vaststelling door Gedeputeerde Staten door het Rijk worden goedgekeurd. Omgekeerd levert de provincie het Rijk de benodigde gegevens die als basis dienen voor dit landelijke beleidskader. Het provinciale beleidskader geeft de hoofdlijnen voor het beleid van het Bureau Jeugdzorg in de komende jaren. Verder biedt het een overzicht van het aanbod en de verwachte behoefte aan zorg. Dit gebeurt aan de hand van de gegevens van het Bureau Jeugdzorg, de gemeenten, de zorgverzekeraars, het Ministerie van Justitie, de zorgaanbieders in de provincie en de Raad voor de Kinderbescherming.

1.6 Stichting Jeugdformaat

De opdrachtgever van dit onderzoek is Stichting Jeugdformaat. Stichting Jeugdformaat is op 1 januari 2003 ontstaan ten gevolge van een fusie tussen vier organisaties voor jeugdhulpverlening in de regio Haaglanden, te weten; Stichting de Ark, het Centrum Jeugdhulpverlening Haaglanden (CHJ), de Stichting Jeugdhulpverlening Delft/Den Haag e.o. en de Regionale Instelling Jeugdhulpverlening Haaglanden (RIJ).

Jeugdformaat noemt zichzelf een 'veranderorganisatie'. Dit slaat op de vele veranderingen die sinds de fusie hebben plaatsgevonden, en die ook in de toekomst nog te verwachten zijn. Veranderingen die nodig blijken om aan alle cliënten hulp op maat te kunnen bieden. Uitgangspunt hierbij is een transparante en kwalitatief hoogstaande dienstverlening die passend antwoord biedt op toenemende vragen rond opgroeien en opvoeden van kinderen en jongeren.

De Wet op de Jeugdzorg vraagt om deze hulp op zo licht, zo dicht bij en binnen een zo kort mogelijke termijn te verlenen. Het beleid van Jeugdformaat is erop gericht aan deze eisen te voldoen. Niet alleen omdat de wet dit voorschrijft, maar ook omdat dit de hulpverlening aan gezinnen en /of jongeren met problemen ten goede komt.

De werkwijze van Jeugdformaat heeft de volgende kenmerken /uitgangspunten:

- De vraag van de cliënt staat centraal. Dit kan een hulpvraag van ouders óf van jongeren zijn.
- Transparantie in vormen van hulp, doel van de hulpverlening en het handelen van hulpverleners.
- Het beleid is erop gericht het hulpaanbod zo licht, zo dichtbij en zo snel mogelijk te bieden.
- Meer en betere samenwerking tussen verschillende disciplines, zowel binnen Jeugdformaat als tussen andere instellingen.
- Er worden nieuwe vormen van hulp ontwikkeld.
- De hulp wordt geboden zo kort als mogelijk, maar ook zo lang als nodig.
- Er wordt gezocht naar de meest passende en minst ingrijpende vorm van hulp.
- De hulp is gericht op het versterken van de eigen mogelijkheden van het gezin/de jongere
- Er wordt doelgericht gewerkt. Doelen moeten haalbaar, effectief en meetbaar zijn.
- Jeugdformaat heeft zorgplicht. Als er door BJz een indicatie is geschreven voor een bepaalde vorm van hulp, verplicht Jeugdformaat zich tot het bieden van deze hulp.
- Jeugdformaat wil een breed scala van hulpvragen kunnen beantwoorden. Jongeren met ernstige complexe problematiek moeten ook bij hen terecht kunnen. Dat vereist samenwerking met andere sectoren.
- Het draait bij Jeugdformaat om de kinderen, jongeren en de ouders. Daarom wordt er niet alleen naar de individuele factoren van het kind gekeken, maar ook naar de gezinssituatie en de directe omgeving.
- Deskundige, flexibele, professionele en betrokken medewerkers. Medio 2005 worden hiertoe persoonlijke ontwikkelingsplannen gerealiseerd.

Op dit moment heeft Jeugdformaat ongeveer 700 medewerkers en 600 pleegouders. Er wordt aan ruwweg 2.600 gezinnen per jaar op diverse manieren ondersteuning geboden. De hulpverlening wordt vrijwel volledig door het Stadsgegewest Haaglanden gesubsidieerd op grond van de Wet op de jeugdzorg.

In 2004 is er bijna 32 miljoen euro aan wettelijke bijdragen ontvangen. Jeugdformaat is actief in de regio Haaglanden; Delft, Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland en Zoetermeer⁹.

⁹ www.jeugdformaat.nl

Jeugdformaat heeft diverse vormen van jeugdhulpverlening. Dit gaat van de in januari 2005 in werking getreden ambulante jeugdhulpteams tot aan bijvoorbeeld Boddaert centra, daghulp en residentiële voorzieningen waar jongeren dag en nacht verblijven. Jeugdformaat is sterk in ontwikkeling teneinde op iedere hulpvraag een passend antwoord te kunnen geven. Er zijn momenteel diverse kadernota's in omloop voor bijvoorbeeld de invoering van logeerhuizen en gezinsvervangende tehuizen.

Jeugdformaat heeft als 'nieuwe' organisatie koers gezet naar implementatie van landelijke tendensen binnen de jeugdhulpverlening. De vraag van de cliënt wordt als uitgangspunt genomen en de hulp wordt waar mogelijk 'zo-zo-zo' geboden. Dit houdt in dat er de afgelopen twee jaar -in navolging tot de landelijke ontwikkelingen- veel aandacht is geweest voor de ambulantisering van de zorg. De jeugdhulpteams van Jeugdformaat zijn in de regio Haaglanden samengevoegd met de Bureaus Jeugdzorg.

Door de fusie is Jeugdformaat een belangrijke aanbieder van jeugdhulpverlening binnen de regio Haaglanden geworden. Er zijn de afgelopen twee jaar door de fusie, en door de landelijke ontwikkelingen op het gebied van de jeugdzorg intern nogal wat veranderingen doorgevoerd. Deze veranderingen bleken enerzijds nodig om de vele verschillende vormen van jeugdhulpverlening van de fusiepartners te inventariseren en op elkaar af te stemmen. Anderzijds moest de Stichting als geheel een op de landelijke ontwikkelingen aansluitend beleid ontwikkelen en implementeren.

Jeugdformaat heeft ervoor gekozen om gebruik te maken van de bottom-up strategie. Door middel van zogenoemde proeftuinen, taskforces en werkgroepen waarin werknemers van alle disciplines zitting kunnen hebben, worden diverse aspecten van de organisatie besproken en geïnventariseerd. Deze werkgroepen kunnen betrekking hebben op de ontwikkeling of visie op een bepaalde vorm van verblijf (bv kamertrainingsprojecten), maar ook op specifieke problemen van een doelgroep of de ontwikkeling van bijvoorbeeld methodiek of hulpverleningsplannen.

Voor de doelgroep van dit onderzoek, jongeren van zestien tot en met achttien jaar met complexe problematiek (die vanuit justitiële jeugdinrichtingen binnen Jeugdformaat geplaatst moeten worden) is echter nog geen duidelijk kader geschetst. Zeer recent is er wel een werkgroep opgericht die zich met complexe problematiek bezig zal gaan houden, maar hierover is op dit moment verder nog niets bekend. Ook heeft Jeugdformaat Adviesbureau van Montfoort¹⁰ opdracht gegeven een inventariserend onderzoek onder werknemers uit te voeren met betrekking op complexe problematiek bij jongeren. De resultaten hiervan zijn ook nog niet bekend.

¹⁰ www.vanmontfoort.nl

Een kritische noot op vanuit het oogpunt van de residentiële voorzieningen lijken in het kader van dit onderzoek op zijn plaats. De koers die Jeugdformaat heeft ingezet heeft ook voor de deze vormen van hulp veel veranderingen teweeg gebracht. Het einde van deze ontwikkeling is nog niet in zicht. Er wordt in dit kader gesproken over: vraaggericht werken, modularisering en fasering van de hulp, integraal en gedifferentieerd werken, verticale en flexibele populatie, multimethodische logeerhuizen, samenwerking met flexwerkers en ambulante teams en een flexibele inzet van medewerkers op meerdere voorzieningen¹¹.

Het is duidelijk dat er veel verschillende meningen en visies zijn op de manier waarop de residentiële voorzieningen van Jeugdformaat zich zullen moeten ontwikkelen om de hulpvraag van cliënten te kunnen beantwoorden. Er zijn door de implementatie van de ambulante jeugdhulpteams wegen ingeslagen die op den duur merkbaar en hopelijk vruchtbaar zullen zijn. Dit zijn echter geen gebaande wegen en de effectiviteit zal pas over een aantal jaren meetbaar zijn. De residentiële voorzieningen zullen zolang het systeem van jeugdzorg in grote lijnen onveranderd blijft, altijd nodig blijven. Er zullen altijd kinderen zijn die om wat voor reden dan ook, niet meer thuis kunnen wonen, en waar een pleeggezin ook niet voor voldoet. De residentiële voorzieningen hebben hun bestaansrecht aangetoond. Met name de residentiële voorzieningen die jongeren van zestien tot achttien jaar opvangen zullen voorlopig nodig blijven getuige de instroom.

Ten tijde van dit onderzoek lijkt Jeugdformaat oplossingen voornamelijk te zoeken in de begeleiding van jongeren door ambulante teams en diagonalisering/flexibilisering van de populatie van de residentiële voorzieningen. Dit houdt in dat deze voorzieningen niet langer voor een specifieke doelgroep, leeftijd of tijdsduur bestemd zouden zijn, maar als algemene dag en nachtopvang zullen gaan fungeren. Hoewel het doel hiervan duidelijk en gewenst is (namelijk zeer flexibele en op maat gesneden hulp voor jongeren), lijkt dit vanuit de residentiële praktijk bekeken wat idealistisch. De gedachte hierachter is dat er vanuit deze differentiatie in de populatie een positieve wederzijdse beïnvloeding zal plaatsvinden.

Naar aanleiding van de interviews die ik heb afgenomen bij de jongeren zelf, blijkt dat 18 van de 18 geïnterviewde jongeren dit geen goed idee vinden. Navraag bij werkenden op de voorzieningen leert dat deze eerder een negatieve beïnvloeding verwachten. Ook het idee dat de inzet van ambulant werkers voor de jongeren die in een voorziening geplaatst zijn per definitie beter is dan begeleiding van de werkenden van de voorziening zelf, lijkt aan een aantal zaken voorbij te gaan. De vraag is hierbij: wat kunnen de ambulant werkers wat werkenden op de voorzieningen niet al jaren zelf hebben gedaan? Juist door de dagelijkse aanwezigheid in de leefsituatie van de jongeren kan door de werkenden op de voorzieningen continuïteit in de begeleiding geboden worden. Communicatie over, en terugkoppeling van afspraken die 'buiten de deur' plaatsvinden worden geïntegreerd in de dagelijkse begeleiding. Jeugdformaat zou in deze eerst goed moeten inventariseren welke professionaliteit en deskundigheid er bij de werkenden op de residentiële voorzieningen aanwezig is. Ter ondersteuning van deze stelling verwijs ik naar bijlage 1.

¹¹ Strategisch beleid Jeugdformaat 2004-2008 (2004), Jeugdformail; personeelsblad.

1.7 De Woonvorm Intensieve Individuele Begeleiding: WIIB de NOKS

WIIB 'de NOKS' is opgezet in 1985 toen bleek dat de leefgroepmethodiek voor sommige jongeren te strak en te groepsgericht was, en een kamertrainingscentrum te vrijblijvend en een te groot appèl op hun zelfstandigheid deed. De oorspronkelijke benaming was Woonproject Intensieve Individuele Begeleiding. De intensiviteit van het project slaat niet zozeer op de intensieve manier van begeleiden, maar meer op de intensieve en nauwkeurige methodische afweging, waar, wanneer en in welke mate er geïntervenieerd wordt. Dit kan betekenen dat voor sommige jongeren het zo min mogelijk plegen van interventies bij de gevolgde methodiek hoort.

Op de NOKS verblijven acht jongeren in de leeftijd van zestien tot en met achttien jaar voor minimaal zes maanden. Het gaat in de eerste plaats om jongeren die het intensieve samenleven met leeftijdgenoten niet aankunnen. Het leven in een leefgroep veronderstelt een zekere sociale weerbaarheid; omgaan met gezelligheid, het onderwerp van roddel zijn en nee zeggen tegen verleidingen. Er zijn jongeren die deze weerbaarheid niet hebben en door het leven in een leefgroep onder grote druk komen te staan. Vanuit angst en onzekerheid bemoeien ze zich met alles dat ze zien gebeuren, zoeken ruzie op verkeerde momenten of ze reageren zich af op medebewoners. Deze jongeren zijn te onderscheiden in jongeren die gedragsmatig de aandacht naar zich toe trekken en jongeren die zich terugtrekken in een isolement

Een andere categorie zijn de jongeren met een uitgesproken identiteit. Het zijn jongeren die gewend zijn hun eigen gang te gaan en de inmenging van volwassenen afwijzen. Als voorbeelden hiervan: een jongere die jarenlang haar psychiatrische moeder heeft verzorgd zal niet veel op hebben met de aanwijzingen en goede bedoelingen van de mentoren. Een jongere die al een half jaar gezworven heeft zal zich niet zoveel aantrekken van de regel dat hij om elf uur 's avonds op de NOKS wordt verwacht.

Het zijn jongeren uit multi-problem gezinnen die al een lange (vaak onsuccesvolle) hulpverleningsgeschiedenis achter de rug hebben. Zij zijn 'begeleidingsmoe', tolereren weinig bemoeienis en staan wantrouwend tegenover hulpverleners. Aan de andere kant zijn ze slecht opgewassen tegen de verwachtingen die de omgeving aan hen stelt. Er is bij de meeste jongeren sprake van een bepaalde mate aan maatschappelijke desintegratie. Het lukt de jongeren hierdoor vaak niet om structureel deel uit te maken van een gezonde sociale omgeving (school /werk). De jongeren zijn vaak niet in staat problemen tijdig te herkennen en/of onderkennen. Daarbij zijn ze niet geneigd uitdaging te vinden in het zoeken naar oplossingen. De jongeren lopen het gevaar zich steeds meer afgewezen te voelen door de maatschappij en daardoor ook steeds minder deel te nemen aan het maatschappelijk proces.

Voor de mentoren betekent dit een voortdurende alertheid op het gebied van de dagelijkse ervaringen van de bewoners en een aan de doelgroep aangepaste reactie daarop. De mentoren vertegenwoordigen in die zin 'de maatschappij' en elke bewoner heeft het recht zijn of haar gedrag daaraan getoetst te zien. De rol van de mentoren is in die zin sterk bepalend voor het verblijf van de jongeren.

Het is de kunst van de mentoren van de NOKS om de invloed die uitgeoefend kan worden op het leven van de jongeren zodanig aan te wenden dat de jongeren de invloed niet als beknellend ervaren.

De jongeren vertonen in verschillende mate anti-sociaal gedrag, zonder dat ze echt in de criminaliteit belanden. De relatie met het gezin van herkomst is vaak conflictueus en niet zelden is er helemaal geen contact. De jongeren kunnen zeer berekenend zijn. Hun gedrag wordt echter vaak bepaald door overlevingsstrategieën. Er lijkt zich op allerlei gebied een vicieuze cirkel van crises af te tekenen waarbij de aansluiting met de maatschappij maar niet gehaald lijkt te worden. De jongeren hebben vaak geen structurele intrinsieke motivatie om te veranderen.

De doelgroep van de NOKS wordt in de projectomschrijving¹² als volgt samengevat; het gaat om jongeren vanaf 16 jaar waarbij sprake is van een verstoorde ontwikkeling, waardoor ze slecht in staat zijn impulsen en verlangens middels hun ego in evenwicht te brengen met de eisen en mogelijkheden van hun omgeving. Complicerend is dat bovengenoemde problemen zich voordoen in een leeftijdsfase (puberteit/adolescentie) waarbij het leren opeisen van zelfbeschikkingsrecht en uitgroeien naar zelfstandigheid centraal staat. De jongeren zijn (nog) niet in staat eigen wensen en behoeften adequaat te integreren in relatie tot hun omgeving. Gepoogd is de hulpvraag van de jongeren samen te vatten in een pedagogische vraagstelling.

De volgende formulering is gekozen: "ik heb zelf geen greep op mijn omgeving, blijf bij me in de buurt en probeer er achter te komen welke steun, structuur of relatie bij mij aanslaat. Ik roep wel dat ik alleen kan en zelfstandig wil leven, maar in feite ben ik daar nog lang niet aan toe, maar waar ik dan wel op uit ben, weet ik niet". Het feit dat de jongeren niet langer binnen een groep te handhaven zijn, en dus veel zelfstandig zullen doen, wil niet zeggen dat ze al zelfstandig zijn.

Op de NOKS kan door de individuele benadering een zogenaamde individuele experimenteerruimte vastgesteld worden. Binnen deze experimenteerruimte slaan de jongeren vaak los. Ze blijven nachten weg, spijbelen of laten vrienden logeren. Kenmerkend van de jongeren die op de NOKS geplaatst worden is dat zij eigenlijk helemaal niet bezig zijn met zelfstandig worden, omdat zij hier om wat voor reden dan ook (nog) niet aan toe zijn. De experimenteerruimte houdt ook in dat de jongeren fouten mogen maken. Met vallen en opstaan zullen zij hun verblijf op de NOKS tot een einde brengen. Toch hebben de meeste jongeren wel degelijk een zinvol verblijf op de NOKS. Voor sommige jongeren is het bieden van een tijdelijke veilige woonomgeving op maat het maximaal haalbare.

¹² Projectomschrijving WIIB de Noks 'het Manuscript' (1985), Regionale Instelling voor Jeugdhulpverlening.

Het specifieke van de methodische uitgangspunten van de NOKS bevindt zich in het feit dat er geen vaststaande methodiek is. Het is niet de vraag of een jongere “past” binnen de methodiek en de regels van de NOKS, maar of en hoe de mentoren in samenspraak met de jongere het verblijf op de NOKS tot een veilige, en een ontwikkeling uitlokkende periode kunnen maken. Deze ontwikkeling moet niet te hoog worden ingeschat. Ontwikkeling moet gelezen worden als: passend bij de specifieke jongere, of ook wel: naar vermogen. De begeleiding vindt plaats op afspraak. De mentoren zijn zeven dagen per week aanwezig vanaf het eind van de middag tot de volgende ochtend.

De NOKS heeft altijd al jongeren vanuit justitiële jeugdinstellingen opgevangen. De laatste twee jaar is er echter een toename te zien in het aantal jongeren dat hier vandaan geplaatst wordt. Naar aanleiding van bovenstaande blijkt dat jongeren met complexe problematiek ook altijd al door de NOKS zijn opgevangen. De jongeren die langere tijd in een JJI hebben verbleven brengen weer andere, specifieke problemen met zich mee. Deze jongeren zijn een lange periode min of meer afgesneden geweest van hun familie en sociale netwerk. Ook het leven binnen een instelling waar structuur en regels het leven bepalen laat sporen achter. Het blijkt voor hen moeilijk om terug te keren in de maatschappij. Het vinden van werk en/of school, bepaalde sociale contacten vermijden óf herontdekken, omgaan met de nieuw verworven vrijheden en verleidingen, en het op een positieve manier invullen van vrije tijd blijken voor sommige jongeren een ontzettende opgave.

1.8 Samenvatting

Ik heb in dit hoofdstuk een algemeen beeld geschetst van de keten van instellingen waarmee de doelgroep van dit onderzoek te maken heeft en heeft gehad. De jeugdhulpverlening is dynamisch en momenteel sterk in beweging onder druk van de Wet op de Jeugdzorg. Hierdoor heerst er op sommige fronten onduidelijkheid inzake taakverdeling en nieuw te ontwikkelen beleid. Er wordt veel tijd gestoken in het ontwikkelen van nieuwe vormen van hulpverlening, schaalvergroting en samenwerkingsverbanden. Het zo-zo-zo beleid daagt de instellingen die met de zorg en hulp aan jeugdigen behelst zijn, uit om hun beleid en aanbod aan de vraag aan te passen. Jongeren met complexe problematiek die uit gesloten justitiële jeugdinstellingen terug geplaatst worden op residentiële voorzieningen blijken behoefte te hebben aan een specifieke benadering. Dit hoeft echter niet te leiden tot differentiatie of specialisatie. De individuele benadering die op de NOKS gehanteerd wordt ondervangt de verschillende problemen waar jongeren tegen aan kunnen lopen.

Momenteel worden deze jongeren in de leeftijd van zestien tot en met achttien jaar binnen Jeugdformaat voornamelijk opgevangen op WIIB de NOKS. Door middel van de uitkomsten van afgenomen interviews met jongeren en mentoren van de NOKS zal ik dit in deel 2 van dit onderzoek specificeren. Ook wat de hulpvraag van deze jongeren precies is en hoe Jeugdformaat deze op een adequate manier kan beantwoorden zal ik verder in dit onderzoek belichten.

2. *Justitiële Jeugdinstellingen*

2.1 Inleiding

Voor dit onderzoek is het van belang enige kennis te hebben over de werking van justitiële jeugdinstellingen. Er is een toename te zien van jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen op de NOKS geplaatst worden. In enkele gevallen worden er jongeren vanuit de NOKS in een justitiële jeugdinstelling geplaatst. Ik zal in dit hoofdstuk uitleg geven over hoe de plaatsing in zijn werk gaat, wat er met de plaatsing beoogt wordt en hoe de begeleiding van de jongeren in justitiële jeugdinstellingen eruit ziet. Aan het eind van dit hoofdstuk zal ik een weergave geven van Work-Wise; een reïntegratie/resocialisatie traject dat vanuit de justitiële jeugdinstellingen de jongeren moet toeleiden naar werk of school.

“Een vraag die al sinds jaar en dag speelt in de zorg voor jongeren met ernstige en meervoudige psychosociale problemen is die of de jongere uit huis moet worden geplaatst of niet. Het recente beleid in de jeugdzorg is er sterk op gericht dat zoveel mogelijk te voorkomen. Jongeren dienen de hulp “zo-zo-zo” te krijgen en versterking van de ambulante mogelijkheden om jongeren met ernstige en meervoudige problemen te helpen staat daarbij hoog op de agenda. Zo zijn er de laatste jaren allerlei vormen van intensieve ambulante thuisondersteuning ontwikkeld. Het streven te voorkomen dat jongeren uit huis worden geplaatst is nobel en lijkt op het eerste gezicht in het belang van alle betrokkenen. De kans bestaat hierdoor dat een minder passend hulpaanbod wordt gedaan. Dat kan inhouden dat enerzijds jongeren met te lichte problemen soms te snel uit huis worden geplaatst en dat anderzijds jongeren met ernstige problemen te laat uit huis worden geplaatst, dat wil zeggen op een moment dat de problemen al zo ver voortgeschreden zijn dat ook residentiële hulp niet meer baat”.¹³

Uit de praktijk blijkt er een discrepantie te bestaan tussen wat er zou moeten gebeuren en wat er daadwerkelijk gebeurt in de justitiële jeugdinstellingen. Het fenomeen dat jongeren met verschillende maatregelen niet altijd in de voor hen bestemde jeugdinstelling terecht komen, en dat er dus jongeren met verschillende soorten maatregelen door elkaar heen geplaatst worden mag inmiddels bekend geacht worden. Het Ministerie van Justitie erkent dit ook, en geeft opdracht tot velerlei onderzoek naar de begeleiding in en na een verblijf in een jeugdinstelling en het effect van de behandeling die binnen de jeugdinstellingen geboden wordt. Veel van deze onderzoeken zijn te vinden op de website van het Wetenschappelijk Onderzoeks en Documentatie Centrum¹⁴ van het Ministerie. Hier is ook het onderzoek ‘Kansen in de Keten’¹⁵ te vinden. Ik verwijs voor fragmenten van dit onderzoek naar bijlage 2¹⁶.

¹³ Van der Ploeg & Scholte, 1996b

¹⁴ www.wodc.nl

¹⁵ Boendermaker, L, Yperen, T. van (2003)

¹⁶ Bijlage 2

2.2 Justitiële jeugdinstellingen¹⁷

De justitiële jeugdinstellingen vallen onder het Ministerie van Justitie en worden onderverdeeld in de justitiële opvanginstellingen en de justitiële behandelinstellingen. Sommige instellingen hebben zowel een opvang- als een behandelafdeling. In de justitiële jeugdinstellingen verblijven in beginsel jongeren van twaalf tot achttien jaar. De meeste jongens en meisjes hebben een ontwikkelingsstoornis. Over het algemeen is hun opvoeding ernstig verwaarloosd. Dit uit zich veelal in strafbaar en afwijkend gedrag. Alle instellingen hebben een gemeenschappelijk doel; de jongere te leren zelfstandig in de maatschappij te functioneren. Daartoe leren ze de jongere basisvaardigheden aan, zoals omgangsvormen, persoonlijke hygiëne en werkhouding. Daarnaast wordt de specifieke ontwikkelingsstoornis behandeld. Iedere jongere krijgt een behandelplan. Hierin staat welke resultaten de behandeling moet hebben en hoe de instelling deze wil behalen. Om de jongere te leren zelfstandig te functioneren, kent het leven in de instelling een zeer duidelijke structuur. De jongere volgt een vast dagprogramma dat deels bestaat uit scholing. Daarnaast zijn er therapeutische gesprekken met een psycholoog of psychiater. Die gesprekken kunnen individueel zijn, maar ook met de hele groep; de zogenaamde groepstherapie.

2.3 Opvanginstellingen

Nederland telt elf opvanginstellingen. Er zijn aparte opvanginstellingen voor jongens en meisjes. In de opvanginstellingen verblijven jongeren in voorlopige hechtenis. Zij zijn nog niet door de kinderrechter veroordeeld. Daarnaast verblijven er jongeren die de kinderrechter wel heeft veroordeeld. Zij zitten hun straf uit. In een opvanginstelling verblijven verder ook jongeren die moeten wachten totdat er plaats is in een behandelinstelling. Deze instellingen zijn altijd streng beveiligd en omgeven door hekken en camera's.

In de opvanginstellingen, ook wel jeugdgevangenis genoemd, komen jongeren terecht die zijn veroordeeld tot jeugdopdetentie. Die straf kan variëren van maximaal twaalf maanden voor jongeren die tijdens het plegen van het misdrijf nog geen zestien jaar oud waren, tot twee jaar wanneer ze tussen de zestien en de achttien jaar oud waren. Jongeren kunnen ook tijdelijk in een opvanginstelling zitten als gevolg van voorlopige hechtenis, ter observatie of in afwachting voor een plaats in een behandelinstelling.

¹⁷ Bron: www.dji.nl

2.4 Behandelinrichtingen

Nederland kent dertien behandelinrichtingen. In de behandelinrichtingen komen jongeren terecht die de strafrechtelijke maatregel 'plaatsing in een inrichting voor jeugdigen' (PIJ) hebben gekregen. Deze maatregel wordt, ongeacht de leeftijd van de jongere, voor minimaal twee en voor maximaal vier jaar uitgesproken. Wanneer echter tijdens het plegen van het misdrijf de jongere blijk gaf van gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis, dan kan de strafmaatregel ook voor zes jaar opgelegd worden. Jongeren kunnen ook in de behandelinrichting terechtkomen via een civielrechtelijke maatregel van ondertoezichtstelling. In dat geval wordt de jongere tegen zijn wil in, dus gedwongen, opgenomen in een opvang- of behandelinrichting. Er is de laatste jaren een stijging te zien in het aantal civielrechtelijk geplaatste jongeren in justitiële inrichtingen. Het betreft hier jongeren die zich al op jonge leeftijd onttrekken aan beïnvloeding door volwassenen. Zij vertonen zwerfgedrag, kunnen de verantwoordelijkheid voor zelfstandig wonen nog niet aan, of vertonen suïcidaal of zelfdestructief gedrag. Dit laatste vaak in de vorm van verslavingsgedrag, prostitutie, delinquentie of andere vormen van risicovol gedrag. Alleen die jongeren die noch ambulante, noch in de regionale instellingen kunnen worden geholpen en voor wie alleen nog een zeer intensieve behandeling uitkomst kan bieden, komen hier terecht.

2.5 Plaatsing in een gesloten jeugdinrichting

Wanneer een jongere in een gesloten opvang- of behandelinrichting geplaatst wordt, geeft dit aan dat andere vormen van hulpverlening niet meer afdoende zijn. Er zijn zwaardere middelen nodig om de situatie van de jongere weer enigszins stabiel te krijgen. Het Ministerie hanteert diverse categorieën van jongeren die in aanmerking komen voor een (crisis) plaatsing in een justitiële jeugdinrichting. Deze zijn gebaseerd op de aard van de problematiek en ziet er als volgt uit¹⁸:

- 3a.1 Slachtoffer gedwongen prostitutie
- 3a.2 Slachtoffer seksueel misdrijf
- 3a.3 Slachtoffer geestelijke / lichamelijke mishandeling
- 3a.4 Politie bemoeienis /voorkomen verdere escalatie
- 3b Dreiging slachtoffer categorie 3a
- 3c Escalatie van geweld jegens zichzelf
- 3d Escalatie van geweld omgeving
- 3e Niet voldaan aan a tot en met d

Bij opname in een justitiële jeugdinrichting wordt meestal een persoonlijkheidsonderzoek (PO) uitgevoerd. Dit is wenselijk om meer zicht te krijgen op de achterliggende problematiek

¹⁸ Tweede Kamer der Staten-Generaal. Handelingen 2003-2004, nr. 30, pag 2104-2127.

en welke hulpverlening aangewezen is, zodat er een goede vervolgplek gezocht kan worden. Een persoonlijkheidsonderzoek bevat in de meeste gevallen standaard de volgende elementen; een milieuonderzoek, een auto anamnese, gedragsobservaties in de leefgroep, gedragsobservaties tijdens het dagprogramma, een algemeen medisch onderzoek, een psychologisch onderzoek en tot slot een conclusie en advies. Naar aanleiding van dit advies wordt besloten waar de jongere na zijn verblijf in een justitiële inrichting zal gaan wonen. Dit kan zijn: zelfstandig op kamers, terug naar ouders of, in geval van de jongeren die onderwerp zijn van dit onderzoek: een doorplaatsing naar de residentiële jeugdhulpverlening.

2.6 De praktijk

Een plaatsing in een JJI is een zeer ingrijpende maatregel voor zowel ouders als jongeren. Over de manier waarop een plaatsing in zijn werking gaat bestaat niet altijd duidelijkheid. Jongeren waarvoor een machtiging tot crisisplaatsing is afgegeven, worden veelal 's morgens vroeg van hun bed gelicht. Dit heeft te maken met de wachtlijsten én met het gevaar van weglopen van jongeren. 's Avonds wordt bekend óf en waar er een plek is in een justitiële jeugdinrichting. Ouders of verzorgers worden, in de meeste gevallen, door de recherche op de hoogte gesteld dat de jongere 's morgens zal worden opgehaald. De jongere zelf is hier vaak niet van op de hoogte. Dit maakt dat de plaatsing in een justitiële jeugdinrichting voor jongeren en ouders/verzorgers vaak een traumatische ervaring is, omdat men zich er niet op heeft kunnen voorbereiden. Als voorbeeld van de manier waarop dit in zijn werking kan gaan, de volgende casus.

F. is een meisje van 16 jaar. Haar ouders zijn beiden vlak na elkaar overleden toen zij 13 was. Oma neemt de opvoeding van F. op zich. Oma kan F. echter niet langer handhaven. F. Kan zich niet aan de regels houden en zwerft op straat. Ze verwaarloost zichzelf, er is sprake van prostitutie en crimineel gedrag. Jeugdzorg grijpt in, en F. wordt geplaatst op de NOKS. F. heeft een goed contact met haar voogd, en deze heeft gezegd dat het wonen op deze woonvorm voor F. een laatste kans is om te laten zien dat zij niet in een gesloten behandelinrichting geplaatst hoeft te worden. F. is een intelligent meisje, maar brengt zichzelf door een diep gevoel van waardeloosheid in de problemen. Het gaat niet goed met F. op de NOKS, ze 'zwerft' nog steeds, en de mentoren voelen zich niet toegerust genoeg om haar adequaat te helpen. Er wordt een te grote aanspraak gemaakt op de verantwoordelijkheid van de NOKS voor haar veiligheid. Er volgt een gesprek met F., voogd en de mentoren. Er wordt samen met F. besloten dat het beter voor haar zou zijn om in een gesloten behandelinrichting te worden geplaatst. F. gaat hiermee accoord. F. wordt ervan op de hoogte gebracht dat ze zomaar opgehaald zou kunnen worden. Ook hiermee gaat zij accoord. Voogd vraagt bij de rechtbank een crisisplaatsing aan. Enkele weken later word er 's avonds gebeld naar de NOKS door de politie. Ze zullen F. de volgende dag om 6:30 ophalen. De situatie is de volgende dag met de rechercheurs besproken voordat zij naar haar kamer gingen. Dat het niet om een crisisgeval/stout meisje gaat, maar om een meisje dat zichzelf schade berokkent, en of zij niet al te hardhandig te werk wilden gaan. (dit ivm eerdere ervaringen) De rechercheurs hadden geen geduld en waren allerminst vriendelijk. Uiteindelijk hebben ze haar aan haar haren van de trap afgetrokken en is ze in de auto gezet.

Zoals gezegd is er voor de jongeren (nog) niet altijd plaats in de voor hen best passende justitiële jeugdinstelling, maar zij worden desalniettemin geplaatst wanneer er plek is. Dit betekent dat jongeren die behandeld of beschermd moeten worden in jeugddetentie worden geplaatst, en dat jongeren die een straf uit moeten zitten op behandelplekken terecht komen. In veel gevallen worden deze jongeren dan ook door elkaar heen geplaatst.

Daarbij is er in de instellingen, vanwege bezuinigingen een gebrek aan gedragswetenschappers, psychologen en psychiaters. Dit terwijl veel jongeren baat zouden hebben bij een intensieve vorm van therapie vanwege psychiatrische stoornissen of ontwikkelingsstoornissen. Wanneer deze niet op een juiste manier behandeld worden, heeft de plaatsing in een justitiële jeugdinstelling dus weinig effect gehad.

Momenteel is er binnen de justitiële jeugdinstellingen steeds meer belangstelling voor het resocialisatie proces van deze jongeren. Ook vanuit de overheid en justitiële jeugdinstellingen wordt men zich bewuster van het belang van een goede voorbereiding op de terugkeer naar de maatschappij. Hierna volgt een uiteenzetting van de werkwijze van Work-Wise. Steeds meer jongeren die vanuit een justitiële jeugdinstelling op de NOKS geplaatst worden, nemen deel aan dit traject, en staan onder begeleiding van een ITB-er.

De Beginselenwet justitiële jeugdinstellingen (Bij) die op 1 september 2001 in werking is getreden poogt een stap in de goede richting te zijn. Deze wet biedt het kader voor het verblijf van jongeren in de JJI's. In de beginselenwet zijn onder andere bepalingen opgenomen over de rechtspositie van jongeren, het verblijfsplan en behandelplan, de bewegingsvrijheid binnen en buiten de instellingen, het dagprogramma en de behandeling van klachten. In de wet worden zogenaamde scholings- en trainingsprogramma's en proefverlof (STP's/proefverlof) geïntroduceerd. Om de overstap naar de samenleving te vergemakkelijken, kunnen jongeren in de laatste fase van hun verblijf deelnemen aan een STP/proefverlof. Zorgaanbieders kunnen modules en programma's voor een STP/proefverlof voor erkenning indienen bij de Dienst Justitiële Instellingen (DJI). Er zijn bepaalde eisen aan een STP/proefverlof verbonden. Er moet bijvoorbeeld voor minimaal 26 uur per week aan activiteiten geboden worden en het moet om activiteiten gaan waaraan een jongere (individueel) gehouden kan worden. Het is de bedoeling dat er op die manier allerlei modules ontstaan die, afhankelijk van de behoefte van de individuele jongere, ingezet en gecombineerd kunnen worden. In de laatste fase van zijn of haar verblijf in de instelling, ondertekent een jongere dan een contract, waarin vastgelegd wordt uit welke (individuele) activiteiten het programma waaraan hij of zij gaat deelnemen bestaat. Dat kan bijvoorbeeld zijn: deelname aan een programma voor arbeidstoeleiding, twee maal per week judo, twee uur per week een training agressieregulatie en twee uur les in budgetteren. Voor het samenstellen van zo'n persoonlijk STP/proefverlof kan alleen gebruik gemaakt worden van erkende modules of programma's¹⁹.

¹⁹ Fragment uit onderzoek 'Kansen in de Keten'. Zie literatuurlijst en bijlage 2.

2.7 Work-Wise²⁰

Work-Wise is een arbeidstoeleidend traject voor jongeren die in justitiële jeugdinstellingen verblijven. Het traject wordt opgestart binnen de instelling. De kernfunctie van het arbeidstoeleidend programma is in de beginfase gericht op de intake, introductie en het assessment. Na het assessment start de tweede fase: beroepsoriëntatie, stagevoorbereiding en stage. Na het bepalen van de beroepskeuze heeft het onderwijs een in hoofdzaak begeleidende functie. Het leren vindt plaats in de praktijk, op een stageplaats of op de interne werkplaats en indien mogelijk bij het Regionaal Opleidings Centrum. De opbouw van een sociaal netwerk rond de jongere of jong volwassene is noodzakelijk voor een succesvolle sociale integratie in de maatschappij.

In de loop van het traject, komt het accent steeds meer te liggen op een extern netwerk van maatschappelijke instanties en het opbouwen en onderhouden van het sociaal en institutioneel netwerk in de woonomgeving. Uiteindelijk moet het arbeidstoeleidingstraject leiden tot het krijgen van werk of tot plaatsing op een beroepsopleiding. De werkmethode heeft als uitgangspunt het bieden van arbeidstoeleiding en het opbouwen van een sociaal netwerk door individuele trajectbegeleiding, als integraal onderdeel van de behandeling/opvang. Het traject is individueel van aard, zodat maatwerk mogelijk is en er gedurende het hele jaar ingestroomd kan worden. Een multidisciplinair team is verantwoordelijk voor de (re)integratie van de jongere of jong volwassene in de maatschappij.

De Individuele Traject Begeleiding (ITB)

De regisseur in dit proces is de individueel trajectbegeleider. De individueel trajectbegeleider (ITB-er) heeft als taak deze begeleiding te realiseren en door het coachen van de jongere of jong volwassene er voor te zorgen, dat de arbeidsintegratie én de sociale integratie van de jongere of jong volwassene zo goed mogelijk verlopen. Uitgangspunt is dat de individueel trajectbegeleider voor zover mogelijk bij de uitvoering van de begeleiding de (gezins)voogd of reclasseringsmedewerker betreft. Voor het voorbereiden op en het uitvoeren van het proefverlof en de nazorg, wordt gewerkt vanuit de supported employment methodiek. Alleen het plaatsen van een jongere of jong volwassene in een baan of scholingstraject is niet voldoende. De jongere of jong volwassene zal minimaal de eerste zes maanden van het arbeidsproces of scholingstraject begeleid moeten worden.

²⁰ www.dji.nl

Hierna volgen een aantal justitiële jeugdinstellingen die werken met het Work-Wise principe. Veel van de jongeren die op de NOKS verblijven, hebben in één of meerdere van de volgende instellingen gezeten.

De Doggershoek

R.I.J. De Doggershoek is een Rijksinstelling voor Jongeren in Den Helder die onder het Ministerie van Justitie valt. De Doggershoek heeft de bestemming van een gesloten justitiële rijksinstelling voor de behandeling en opvang van ruim 136 jongeren; jongens en meisjes tussen de 12 en 18 jaar.

De Hartelborgt

De Hartelborgt is een Rijksinstelling voor Jeugdigen, met locaties in Spijkenisse en Rotterdam. Het is een gesloten behandel- en opvanginstelling met 126 plaatsen voor jeugdigen, voornamelijk jongens.

De Heuvelrug

De Heuvelrug is een rijksinstelling voor jeugdigen, met locaties in Zeist en Overberg. Het is een behandel- en opvanginstelling voor jongens en meisjes.

De Hunnerberg

De Hunnerberg is een Rijksinstelling voor jeugdigen met een behandelstatus, met locaties in Nijmegen en Overloon. De dislocatie Hunnerhegge is een Rijksinstelling voor Jeugdigen met een opvangstatus.

Den Hey-Acker

Den Hey-Acker is een Justitiële Jeugdinstelling voor jongeren in de leeftijd van 12 tot ongeveer 21 jaar. Den Hey-Acker heeft twee locaties; één in Breda en één in Vught. De Leij in Vught is een opvanginstelling voor jongens met 96 plaatsen. Den Hey-Acker in Breda heeft zowel behandel- als opvangplaatsen voor jongens en meisjes; totale capaciteit is 123 plaatsen.

Het Poortje

Het Poortje is een justitiële jeugdinstelling voor jongens en meisjes van 12 tot 24 jaar, verdeeld over twee locaties: De Waterpoort in Groningen en De Veenpoort in Veenhuizen. Het Poortje heeft een totale capaciteit van 184 gesloten plaatsen voor opvang en behandeling en 40 plaatsen voor besloten behandeling.

J.P.C. De Sprengen

JPC de Sprengen is een justitiële jeugdinstelling voor jongens. De instelling biedt opvang en behandeling en is actief op twee locaties: Wapenveld en Zutphen. In totaal is er plaats voor 150 jongens in de leeftijd van 12 tot 24 jaar. De jongens worden in het kader van een straf of maatregel in de Sprengen geplaatst.

Jongerenhuis Harreveld

Jongerenhuis Harreveld is een particuliere justitiële behandelinrichting. Op Harreveld wonen 263 jongens en meisjes in de leeftijd van 12 tot 23 jaar. Jongerenhuis Harreveld bestaat uit drie sectoren. De gesloten sector 't Anker in Harreveld biedt plaats aan 100 jongens. In de gesloten sector Alexandra in Almelo zitten 60 meisjes en 12 jongens. En in de open sector Prisma in Harreveld is plaats voor 91 jongens.

Rentray

Rentray is een particuliere justitiële jeugdinstelling voor jongens en meisjes in de leeftijd van 12 tot 23 jaar, met locaties in Eefde, Rekken en Lelystad en gezamenlijk 364 plaatsen.

Stichting Frentrop Teylingereind

Forensisch Centrum Teylingereind is een particuliere gesloten justitiële opvanginstelling, gelegen in Sassenheim. In Teylingereind is plaats voor 72 jongens van 12 tot 18 jaar, verdeeld over 6 groepen.

Figuur 3: www.dji.nl

2.8 Samenvatting

Ik heb in dit hoofdstuk een overzicht gegeven van verschillende justitiële jeugdinstellingen. Veel van de jongeren die op de NOKS geplaatst worden komen terug van gesloten plaatsing in één van de genoemde instellingen. De aanleiding tot deze plaatsingen zijn divers, en kan liggen in alle bij 2.5 genoemde categorieën. Duidelijk is wel dat het jongeren zijn die door een veelheid aan problemen in een justitiële jeugdinstelling geplaatst zijn.

Vanuit de praktijk blijkt dat deze jongeren, ondanks de vele inspanningen die gedaan worden om hen te helpen bij resocialisatie /reïntegratie, het lastig vinden om, wanneer ze op de NOKS geplaatst worden, met hun hernieuwde vrijheid om te gaan. Het blijkt ook dat de motivatie om werk of school vol te houden sterk aanwezig is wanneer de jongeren zich nog in de instelling bevinden. Wanneer de jongeren weer 'vrij' zijn, en worden blootgesteld aan allerlei verleidingen, blijkt deze motivatie snel af te brokkelen. Dit heeft ook te maken met het feit dat veel jongeren weer in aanraking komen met hun oude risicovolle netwerk.

De samenwerking met de individueel trajectbegeleiders van Work-Wise is tot op heden niet onverdeeld positief. Ook vanuit de justitiële jeugdinstellingen wordt momenteel veel onderzoek gedaan naar het vervolg van een plaatsing in een JJI. Zie hiervoor ook bijlage 2.

Voor dit onderzoek is het van belang enige kennis te hebben van de verschillen in inrichtingen, zodat duidelijk wordt dat deze jongeren niet over één kam te scheren zijn, en gebaat zijn bij een individuele benadering. De jongeren voelen zich door hun plaatsing in een gesloten inrichting gestigmatiseerd, maar ook in grote mate met elkaar verbonden. Zij hebben 'hetzelfde' meegemaakt, en je zou kunnen spreken van een subcultuur. De verschillen in achtergrond en problematiek van deze jongeren zal ik in het volgende hoofdstuk toelichten.

Ik bijlage 2 heb ik een aantal fragmenten uit het onderzoek 'Kansen in de Keten' vermeld, die aansluiten op dit hoofdstuk. Deze dienen als extra informatie, en als bevestiging dat er ook vanuit de JJI's veel goede voornemens zijn om de trajecten van nazorg en resocialisatie rondom deze jongeren in goede banen te leiden, maar dat ook Justitie hierbij tegen bepaalde grenzen aanloopt, en hiervoor oplossingen zoekt.

3. *Problematiek van de doelgroep*

3.1 Inleiding

In de inleiding van dit onderzoek heb ik de term complexe problematiek ter sprake gebracht. Het is momenteel *bon ton* (én jargon) om te spreken van jongeren met meervoudige complexe problematiek. Ik houd het in dit onderzoek vanaf hier graag bij complexe problematiek, aangezien dit al voldoende problemen impliceert. De term dreigt een containerbegrip te worden voor jongeren met een veelheid van problemen die zich uiten in problematisch gedrag, waar men binnen de jeugdhulpverlening geen eenduidig antwoord op heeft. Zoals reeds gezegd; de jeugdhulpverlening is momenteel aan veel veranderingen onderhevig. Niet alleen de Wet op de Jeugdzorg, met het daaraan gekoppelde zo-zo-zo beleid, vraaggericht werken en zorgplicht is hiervoor verantwoordelijk. De marktwerking in de zorg, de focus van de overheid op het inperken van risico's, alsmede de groeiende media aandacht voor misstanden in de maatschappij, én de ontwikkelingen in de maatschappij zelf (individualisering, bezuinigingen, consumptiemaatschappij etc.) maken dat men verwacht dat er op iedere vraag een antwoord is. Wanneer de vraag niet eenduidig of gemakkelijk te beantwoorden is, dient er ten eerste gekeken te worden naar wat deze vraag precies inhoudt.

Complexe problematiek bij jongeren is geen nieuw fenomeen; in die zin lijkt het op oude wijn in nieuwe zakken. Uit velerlei onderzoek blijkt dat de problemen en/of probleemgedrag van jongeren in de jeugdhulpverlening de afgelopen twintig jaar in essentie niet schrikbarend veranderd zijn. De maatschappij is echter wel veranderd, en niet meer te vergelijken met die van twintig jaar geleden. Jeugdzorg, jeugdhulpverlening, jeugd geestelijke gezondheidszorg, justitiële jeugdinrichtingen; het zijn instituties die in dit onderzoek al vele malen zijn genoemd. Na het bestuderen van veel onderzoeken, literatuur en Internet sites over (complexe) problematiek bij jongeren, mis ik steeds een duidelijk onderscheid tussen 'probleemjongeren' en jongeren met problemen. Het blijkt dat deze scheiding ook niet gemakkelijk (en misschien wel helemaal niet) te maken is. Dit kan voor de jongeren in kwestie nogal nadelige gevolgen hebben betreffende de hen geboden hulpverlening. Ik zal hier later in dit onderzoek nader op ingaan.

Ik zal in dit hoofdstuk voornamelijk gebruik maken van conclusies uit onderzoek dat is gedaan door Van der Ploeg²¹. Van der Ploeg heeft veel onderzoek gedaan naar complexe problematiek van jongeren in justitiële jeugdinrichtingen. Het lijkt mij onnodig het wiel opnieuw uit te vinden. Dit hoofdstuk is een bescheiden schets van een aantal manieren waarop verschillende onderzoekers probleemgedrag van jongeren categoriseren, classificeren en diagnosticeren.

²¹ Professor dr. J.D. van der Ploeg, zie literatuurlijst

3.2 Probleemgedrag

De term 'gedragsproblematiek' verwijst naar de twee hoofdclusters van gedragsproblemen bij jongeren. Hoe deze gecategoriseerd worden wordt duidelijk naar aanleiding van onderstaande tabel.

Internaliseren		
Teruggetrokken	Lichamelijke klachten	Angstig / depressief
<ul style="list-style-type: none"> -liever alleen zijn -weigeren om te praten -gesloten zijn -verlegen zijn -weinig energie hebben -ongelukkig /verdrietig -alleen dingen ondernemen -veel schaamte -achterdochtig zijn -veel piekeren 	<ul style="list-style-type: none"> -psychomatische klachten -duizeligheid -oververmoeid voelen -lichamelijke klachten; -hoofdpijn -misselijkheid -oogproblemen -maag /buikpijn -lusteloos 	<ul style="list-style-type: none"> -eenzaam voelen -veel huilen -bang om fouten te maken -denken perfect te moeten zijn -waardeloos voelen -zenuwachtig zijn -angstig / bangig zijn -veel last van schuldgevoelens -suïcidale gedachten -psychiatrische klachten

Gemengde schalen		
Sociale problemen	Denkproblemen	Aandachtsproblemen
<ul style="list-style-type: none"> -zich jonger gedragen -te afhankelijk zijn -niet kunnen opschieten met leeftijdsgenoten -gepest worden -te dik zijn -onhandig zijn 	<ul style="list-style-type: none"> -disfunctionele gedachten -vreemde gedachten -stemmen /geluiden horen die er niet zijn -dingen zien die er niet zijn -herhalen van handelingen -vreemde /rare dingen doen 	<ul style="list-style-type: none"> -niet kunnen concentreren -niet kunnen stilzitten -in de war zijn -dagdromen -impulsief zijn -zenuwachtig /gespannen -slechte schoolresultaten

Externaliseren		
Delinquent gedrag	Agressief gedrag	
<ul style="list-style-type: none"> -niet schuldig voelen -omgaan met leeftijdsgenoten die in moeilijkheden raken -liegen en bedriegen -weglopen van huis -brandjes stichten -stelen /diefstal -vloeken /schuttingtaal -spijbelen -alcohol en druggebruik 	<ul style="list-style-type: none"> -veel ruzie maken /vechten -opscheppen /stoer doen -gemeen zijn naar anderen -veel aandacht willen krijgen -vernielen van spullen -vandalisme -ongehoorzaam zijn op school -jaloers zijn -anderen lichamelijk aanvallen -veel schreeuwen /gillen 	<ul style="list-style-type: none"> -uitdagend gedrag om aandacht te krijgen -koppig zijn -achterdochtig zijn -plotselinge verandering van stemming -veel en druk praten -anderen plagen -snel driftig zijn -dreigen anderen pijn te doen

Figuur 4 gedragsproblematiek²²

²² Bron: Deskundigheidsbevordering Stichting R.I.J.

Internaliseren staat voor op het eigen innerlijk gerichte gedragsproblemen, het zogenaamde geïnternaliseerde probleemgedrag of de emotionele gedragsproblematiek, zoals eenzaamheid, angsten, sociale isolatie, depressie, suïcide, psychiatrische klachten e.d. Daarnaast zijn er de op de buitenwereld gerichte gedragsproblemen Dit is het zogenaamde geëxternaliseerde probleemgedrag of de 'acting out' gedragsproblematiek, zoals ongedurig of hyperactief gedrag, agressief of oppositioneel gedrag, anti-sociaal gedrag of delinquentie.

Gesteld kan worden dat er op de NOKS maar weinig jongeren óf volledig internaliserend óf volledig externaliserend gedrag vertonen. Wanneer dit wel het geval is, zal er waarschijnlijk sprake zijn van een psychische stoornis. Bij probleemgedrag heeft men te maken met manifeste probleemgedragingen en onderliggende psychische processen. Wanneer een jongere extreem internaliserend of externaliserend gedrag laat zien, zal de jongere over het algemeen dan ook doorverwezen worden naar de psychiatrie. Dit wil overigens niet zeggen dat de NOKS jongeren met psychiatrische problematiek niet kan opvangen. Het blijkt echter voor de jongere zelf vaak een enorme opgave en bijna onmogelijk om zich op de NOKS staande te houden. Deze jongeren hebben veel aandacht, ondersteuning, duidelijkheid en structuur nodig. De NOKS kan deze alleen in deze mate bieden wanneer de rest van de jongeren relatief 'rustig' is, en wanneer er intensieve dagbehandeling in de vorm van een therapie plaatsvindt. De meeste jongeren die op de NOKS verblijven vallen in het profiel van de gemengde schalen met uitschieters naar beide kanten.

Van der Laan²³ onderscheidt zes soorten van problemen onder jongeren. Het gaat om:

1. gedrag dat schadelijk is voor anderen (diefstal, agressie tegen zaken en personen, seksuele delicten);
2. gedrag dat niet schadelijk is voor anderen, maar voornamelijk voor de jongere zelf (spijbelen, weglopen, zwerven, het gebruik van alcohol en drugs, prostitutie, psychische stoornissen);
3. problemen op school of werk (leermoeilijkheden, deelname speciaal onderwijs, problemen op het werk);
4. opvoedingsproblemen (onvoldoende opvoedkundige kwaliteiten van de ouders, psychische en /of fysieke verwaarlozing en /of mishandeling, incest);
5. conflicten (met ouders, leerkrachten en broers of zussen);
6. problemen in het gezin zelf (problemen tussen de ouders, verslaving, delinquent gedrag, prostitutie, financiële problemen, slechte huisvesting).

De resultaten van dit onderzoek zijn verouderd. Ik wil van der Laan in deze toch noemen omdat de bovenstaande zes categorieën in feite nog steeds actueel zijn. Dit terwijl het onderzoek reeds 20 jaar oud is.

²³ Laan, P. Van der (1985)

Boendermaker²⁴ onderscheidt in haar onderzoek zes verschillende probleemgebieden waar jongeren op kunnen scoren:

- hyperactiviteit;
- hechtingsproblematiek
- delictgedrag
- recalcitrantie
- gedragsproblemen;
- druggebruik /weglopen.

Deze probleemgebieden laten een overlapping zien met de categorieën van Van der Laan, maar zijn in termen vastgesteld. Boendermaker concludeert in haar onderzoek dat bij de meeste jongeren in justitiële inrichtingen sprake is van problemen op meerdere van bovenstaande terreinen.

Als laatste noem ik Van der Ploeg. Van der Ploeg heeft op het gebied van complexe problematiek onder jeugdigen in justitiële inrichtingen de laatste jaren veel onderzoek verricht. Deze onderzoeken beslaan o.a. effecten van behandelingsprogramma's in de justitiële inrichtingen, onderzoek naar problematiek van jongeren in justitiële inrichtingen, en ontwikkeling van instrumenten om goed te kunnen diagnosticeren. Ik zal hieronder een summiere samenvatting maken van bruikbare delen van deze onderzoeken. Cijfermateriaal laat ik achterwege in verband met de leesbaarheid van dit onderzoek. De onderzoeksgroep van Van der Ploeg was dermate groot dat ik de conclusies van deze onderzoeken representatief acht om voor dit onderzoek te gebruiken.

Van der Ploeg heeft voor het bepalen van risicofactoren van probleemjongeren en hun gezinnen het meervoudig risicomodel ontwikkeld. Naar aanleiding van dit model kan probleemgedrag bij jongeren bepaald worden. Het model wil bijdragen aan een juiste diagnose van de aanwezige problematiek onder jongeren. Van der Ploeg gebruikt de volgende modellen naast elkaar in zijn onderzoek. Het meervoudig risicomodel²⁵ en het model van de sociale participatie²⁶

Het meervoudig risicomodel

Dit model gaat uit van de veronderstelling dat het gedrag van jongeren het resultaat is van de aanraking met één of meerdere risicogebieden. Zo wordt de ontwikkeling van emotionele, gedrags- en persoonlijkheidsproblematiek in verband gebracht met risicofactoren in het primaire milieu (gezin), het secundaire milieu (school) en het tertiaire leefmilieu (vrije tijd).. Het meervoudig risicomodel biedt een raamwerk om complexe psychosociale problemen van jeugdigen te beschrijven, en wordt door diverse hulpverleners gebruikt om probleemanalyses te maken.

²⁴ Boendermaker, L. (1999)

²⁵ Van der Ploeg, 2000; Scholte & van der Ploeg, 2002

²⁶ SJN, 1999

Het sociale participatie model

Dit model gaat er -in het kort- vanuit dat probleemjongeren te weinig participeren in belangrijke maatschappelijke instituties en zich daar ook te weinig bij betrokken voelen. Voor de meeste jongeren geldt dat zij de invloeden van deze socialiserende instituties op een positieve wijze ervaren en verwerken. Jongeren die echter buiten gesloten worden van deze milieus of zichzelf buitensluiten, lopen een verhoogd risico gedesintegreerd te raken binnen de samenleving. De belangrijkste socialiserende instituties vormen het gezin, de school en de vrije tijd. Dat zijn ook de gebieden die in het meervoudig risicomodel worden beschouwd als centrale terreinen in de ontwikkeling van de jongeren. Door middel van dit model kan nader bepaald worden in welke mate jongeren op deze gebieden worden buiten gesloten. De externaliserende en internaliserende gedragsproblemen zijn in dat licht op te vatten als indicatoren voor de mate waarin jongeren al of niet binnen de samenleving zijn geïntegreerd.

Kindgebonden gebieden	Aandachtsvelden/risicofactoren
Emotioneel functioneren	Internaliserende gedragsaspecten, zoals somber, depressief gedrag; angstig, gespannen gedrag; sociaal angstig, teruggetrokken gedrag e.d.
Gedragsmatig functioneren	Externaliserende gedragsaspecten, zoals ongedurig, overbeweeglijke gedrag; agressief, oppositionele gedrag; anti-sociaal, delinquent gedrag e.d.
Ontwikkelingsaspecten	Ontwikkelingsniveau (zwak/hoogbegaafdheid), (rand)psychiatrische klachten, seksuele problemen, psychosomatische klachten, materiele problemen
Persoonlijke ontwikkeling	Persoonlijke aspecten, zoals zelfcontrole, zelfbeeld, zelfbepaling en zelfhandhaving
Gezondheid	Gezondheidsaspecten, vroegere ontwikkeling, fysieke en mentale handicaps e.d.
School/werk & toekomst	School/werkmotivatie, school/werkprestaties, gedrag op school/werk, relaties klasgenoten, relaties leerkrachten, collega's, bazen en chefs, onderwijsstijl, leerachterstanden, toekomstbeeld
Vrienden/vrije tijd	Vrijtijdsbesteding, relaties leeftijdgenoten, vrienden/kennissengroep
Gezinsgebonden gebieden	Aandachtsvelden/risicofactoren
Structurele gezinsaspecten	Materiele gezinsomstandigheden, scheiding ouders, eenouder gezinssituatie, e.d.
Primaire opvoeders	Emotionele en gedragsmatige functi oneren, persoonlijke problemen
Broers/zussen	Emotionele en gedragsmatige functi oneren, persoonlijke problemen
Gezinsinteracties	Relatie ouders, ouder-kind relatie, overige gezinsrelaties, gezinscommunicatie
Opvoedingssituatie	Gedragsbegeleiding/sturing, opvoedingsstijl, opvoedingsklimaat
Bijzondere risicofactoren	Mishandeling, seksueel misbruik en vroegkinderlijke verwaarlozing
Sociaal netwerk	Relaties met bure n, familie, vrienden, inbedding in buurt en samenleving

figuur 5²⁷ Het meervoudig risicomodel

²⁷ Bron: Scholte & van der Ploeg, 2002

Als ontwikkelingsbedreigende omstandigheden op school, in de vrije tijd en in de vrienden-groep brengt het model onder andere in kaart:

- gebrek aan schoolmotivatie en aan leerprestaties, al dan niet in combinatie met leer en/of ontwikkelingsachterstanden
- probleemgedrag in en buiten de klas
- problematische relaties op school, in het bijzonder met de leerkracht;
- een risicovolle vrijetijdsbesteding
- probleemgedrag bij vrienden / problematische relaties met leeftijdgenoten, zoals veel ruzie hebben met vrienden, of juist geen vrienden of een sociaal netwerk van leeftijdgenoten hebben.

In de gezinnen van uithuis geplaatste jeugd blijkt een groot aantal problemen te spelen. In de eerste plaats is er sprake van materieel-structurele gezinsproblematiek, zoals werkloosheid, financiële problemen, huisvestingsproblemen, een gebrekkige sociale inbedding in de buurt en problemen als gevolg van scheiding. In de tweede plaats worden de volgende risicofactoren aangetroffen : gedrags- en emotionele problemen bij de ouders , verslaving, mishandeling, seksueel misbruik, vroegkinderlijke verwaarlozing en pedagogische onmacht. Ook is er sprake van conflicten tussen ouders en kinderen, van communicatieproblemen, van een gebrekkige begeleiding van de ontwikkeling van de jongere en van een inconsistente opvoedingsstijl. Veel ouders gedragen zich affectief verwaarlozend ten opzichte van het kind, en is betrokken in relatieconflicten met de partner.

Naast de risicofactoren zijn eveneens de steunbronnen in kaart gebracht. Deze blijken deels betrekking te hebben op de materiële gezinsaspecten, zoals een goede huisvesting, voldoende inkomen en stabiliteit in de school/werksituatie voor de jongere. Kunnen terugvallen op steun van grootouders, burens en vrienden, en voldoende opvoedingsvaardigheden bij de ouders.

3.3 Systematische verbanden

Uit onderzoek dat Van der Ploeg, heeft gedaan naar de samenhang van gedrags- en emotionele problematiek van uithuis geplaatste jeugd, en de risicofactoren in het gezin van herkomst zijn de volgende conclusies naar voren gekomen.

In gezinnen van *sombere en angstige jongeren* is vaker sprake van stoornissen in de ouder-kind relatie en in de ouder-kind communicatie. Er is sprake van een affectief verwaarlozend klimaat en een inconsistente opvoedingsstijl. De ouders van deze jongeren hebben zelf vaak eveneens emotionele problemen. De somber-angstige jeugd heeft verder relatief vaak motivatie- en prestatieproblemen op school.

De *sociaal angstige jongere* komt uit gezinnen waarvan de materiële opvoedingsomstandigheden relatief gunstig zijn. Deze jongere heeft echter relatief vaak ernstige problemen in de omgang met de leeftijdgenoten, zowel op school als in de vrije tijd.

De jongeren die *onrustig, overbeweeglijk en agressief gedrag* vertonen hebben in het gezin vooral ernstige stoornissen in de relatie met de ouders, waarbij de ouders melding maken van pedagogische onmacht. Daarnaast kampen deze jongeren met motivatie, prestatie, gedrags- en relatieproblemen op school. Een deel van deze jongeren vertoont bovendien anti-sociaal gedrag.

De jongeren met *anti-sociale gedragstendenties* komen uit gezinnen waarin de ouders zelf relatief weinig persoonlijke problemen hebben. De begeleiding of supervisie door de ouders laat te wensen over zonder dat daarbij overigens sprake is van affectieve verwaarlozing. De jongeren met anti-sociale gedragsproblemen tonen voorts veel motivatie- en prestatieproblemen op school. Ook de ernstig verstoorde relatie met de leerkracht valt op. De jongeren besteden verder hun vrije tijd relatief vaak risicovol en hebben bovendien vaak een vriendengroep die een anti-sociale gedragscultuur ondersteunde.

3.4 Problematiek en uithuisplaatsingen

Het verblijf in een justitiële jeugdinstelling, heeft tot doel het voorkomen, verminderen of opheffen van problemen of stoornissen van lichamelijke, sociale of pedagogische aard die de ontwikkeling naar volwassenheid ongunstig kunnen beïnvloeden. Daarnaast kan het verblijf in een justitiële jeugdinstelling ook gericht zijn op de beveiliging van de maatschappij tegen herhaling van gepleegde misdrijven en ander probleemgedrag, en op vergelding als reactie op gepleegde feiten. De vraag is wanneer er echter wordt gesproken over probleemgedrag.

Bij probleemgedrag kan een onderscheid gemaakt worden tussen deviant en crimineel gedrag. Onder deviant gedrag wordt onaangepast en /of afwijkend gedrag verstaan, waarbij sprake is van normoverschrijding zonder dat de wet wordt overtreden. Bij crimineel gedrag gaat het altijd om het overtreden van de wet. De normen die ten aanzien van het gedrag van jongeren gelden, zijn onder andere verbonden met theoretische opvattingen over een normaal verloopende ontwikkeling en opvattingen over welk gedrag in welke ontwikkelingsfase verwacht mag worden. De volgende ontwikkelingsstaken worden genoemd voor jongeren in de leeftijd van 14 tot 21 jaar²⁸.

1. Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin
2. Participeren in onderwijs of werk
3. (op een positieve /legale manier) Invullen van de vrije tijd
4. Creëren en onderhouden van een eigen woon- en leefsituatie
5. Omgaan met autoriteiten en instanties
6. Zorgdragen voor gezondheid en uiterlijk
7. Opbouwen en onderhouden van sociale contacten en vriendschappen
8. Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit

²⁸ Slot en Spanjaard (1999)

Bij jongeren die in een justitiële jeugdinstelling geplaatst zijn, is deze ontwikkeling door diverse factoren op een of meerdere vlakken gestagneerd. Wanneer zij op de NOKS geplaatst worden heeft de ontwikkeling van deze taken binnen de natuurlijke omgeving van een gezin stilgestaan. Dit betekent dat zij betreffende alle taken een inhaalslag moeten maken.

3.5 Conclusies vanuit onderzoek van Van der Ploeg

Van der Ploeg stelt dat de lichte residentiële hulpverlening een gunstige uitwerking heeft op jongeren die kampen met middelzware agressieve en delinquentie gedragsproblemen, terwijl de intensieve residentiële hulpvarianten de beste ontwikkelingsprognose bieden bij ernstige specifieke gedragsproblemen zoals angsten en depressies, agressie, delinquentie en denk/psychische-, aandachts- en sociale problemen. Verder blijken jongeren die op een later tijdstip alsnog uit huis werden geplaatst ongunstiger ontwikkelingsprognoses te krijgen dan jongeren die eerder uit huis werden geplaatst, alhoewel ze bij de aanvang van de hulp niet aantoonbaar meer of minder problematisch waren. Dit duidt erop dat te laat uit huis plaatsen schadelijk kan zijn, in die zin dat de ontwikkelingskansen van de jongeren erdoor worden verlaagd.

Hoewel uit huis plaatsen altijd ingrijpend is en bij voorkeur zoveel mogelijk moet worden voorkomen, duiden zijn bevindingen erop dat uithuis plaatsen bij ernstige psychosociale problemen met het oog op de ontwikkelingskansen die de jongeren daardoor krijgen het overwegen waard is. Ook het feit dat jongeren na verloop van tijd verhoudingsgewijs zeer tevreden zijn over de hulp die zij van de residentiële instellingen krijgen duidt erop dat uithuisplaatsing niet per definitie een zaak is die altijd moet worden vermeden.

Verder stelt Van der Ploeg dat de intensieve residentiële hulpverlening bij de meeste ernstige specifieke problemen voornamelijk als de meest effectieve uit de bus komt. Van der Ploeg stelt zich de vraag of het opheffen van residentiële faciliteiten ten gunste van ambulante voorzieningen wel zo wenselijk is. Om op grond van empirische effectiviteitsoverwegingen een ombouw van residentieel naar ambulante te kunnen rechtvaardigen, stelt hij dat de ambulante hulpvarianten eerst hun effectiviteit bij ernstige specifieke psychosociale problemen van jongeren dienen aan te tonen.

3.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik een zeer beknopte schets gegeven van probleemgedrag van uithuis geplaatste jongeren, en de factoren die probleemgedrag of problemen kunnen veroorzaken. Er wordt in de jeugdhulpverlening met zoveel modellen en vanuit evenveel theorieën gekeken naar de problemen van jongeren, dat een eenduidig hoofdstuk over dé problematiek van uithuis geplaatste jongeren voor dit onderzoek te groot is. Vanuit onderzoek blijkt echter wel dat er jongeren in de jeugdhulpverlening terecht komen waar steeds minder gemakkelijk een etiket op te plakken is. Jongeren in de jeugdhulpverlening hebben niet langer óf sterk internaliserend óf sterk externaliserend gedrag, maar wisselend gedrag tussen deze twee uitersten.

Ik volg in dit hoofdstuk met name de resultaten van onderzoek dat is gepleegd door Van der Ploeg. Daarnaast heb ik modellen van Van der Laan²⁹ en Boendermaker³⁰ vermeld. Dit om aan te geven dat ondanks de vele ontwikkelingen van de afgelopen jaren, de visie op het ontstaan en benoemen van probleemgedrag onder jongeren niet veranderd is. Van der Ploeg stelt in zijn onderzoek dat de intensieve residentiële hulpvarianten de beste ontwikkelingsprognose bieden bij ernstige specifieke gedragsproblemen zoals angsten en depressies, agressie, delinquentie en denk/psychische-, aandachts- en sociale problemen. Dit staft mijn mening dat de jongeren die op de NOKS verblijven niet per definitie beter af zouden zijn met zelfstandige woonruimte en een ambulante begeleider. Nazorg voor deze jongeren in de vorm van verblijf gekoppeld aan de intensieve aanwezigheid van mentoren is nodig om de jongeren steeds aan te moedigen om zelfstandige keuzes te maken waardoor zij op hun eigen manier vorm kunnen geven aan hun leven.

²⁹ Laan, P. Van der (1985)

³⁰ Boendermaker, L. (1999)

4. *Probleemgedrag vanuit het structureel functionalisme*

4.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk heb ik naar aanleiding van conclusies uit onderzoek door Van der Ploeg een korte uiteenzetting gemaakt van een aantal kenmerken van problemen bij jongeren die in justitiële jeugdinstellingen verblijven. Ook de risicofactoren waardoor deze problemen kunnen worden veroorzaakt heb ik hierin beknopt toegelicht. In dit hoofdstuk wil ik complexe problematiek verklaren door deze vanuit de sociologie bekijken. Ik benader de problemen of het probleemgedrag van de jongeren en hun systeem vanuit het structureel functionalisme en de systeembenadering.

De nadruk van het structureel functionalisme ligt op het geheel van de samenleving met al haar onderdelen, structuren en subsystemen. Ik heb hiervoor gekozen omdat het structureel functionalisme een benadering is die in principe uitgaat van het bestaande. Het onderzoekt de werking en het functioneren van bestaande systemen en wil de problemen die zich hierin voordoen verklaren en oplossen naar aanleiding van de systeemtheorie. Daarbij wordt de aandacht ook gericht op de afwijkingen van het bestaande, het disfunctionele en de oorzaken van afwijkend gedrag in ruime zin.

4.2 Problemen

Problemen kunnen ontstaan door een breed scala aan oorzaken. Er zijn daarbij ontelbaar veel manieren waarop men naar het ontstaan van problemen kan kijken. De definitie van een probleem is hierdoor ook niet makkelijk te geven. De dikke van Dale geeft bij het intikken op Internet van het woord probleem de volgende opsomming:

pro-bleem (het ~, -blemen)

- 1 vraag die een langdurig en moeilijk onderzoek vereist => *kwestie, vraagstuk*
- 2 ter oplossing voorgelegd vraagstuk

pro-bleem-drin-ker (de ~ (m.))

- 1 alcoholist die door problemen meer is gaan drinken

pro-bleem-ei-ge-naar (de ~ (m.))

- 1 iem. die de opdracht krijgt om een probleem op te lossen en daarop aanspreekbaar is

pro-bleem-ge-bied (het ~)

- 1 streek waar zich veel problemen voordoen

pro-bleem-ge-val (het ~)

- 1 iets dat of iem. die herhaaldelijk moeilijkheden veroorzaakt

pro-bleem-ge-zin (het ~)

- 1 sociaal zwak gezin

pro-bleem-groep (de ~)

- 1 groep mensen die een probleem voor de samenleving vormt

pro-bleem-jon-ge-re (de ~ (m.))

- 1 jongere die behoort tot een probleemgroep

pro-bleem-kind (het ~)

- 1 kind dat in zijn ontwikkeling of bij zijn opvoeding bijzondere moeilijkheden geeft

pro-bleem-loos (bn.)

- 1 zonder problemen => *gemakkelijk*; <=> *problematisch*

pro-bleem-stel-ling (de ~ (v.))

- 1 het poneren van een probleem, m.n. als uitgangspunt van wetenschappelijk onderzoek => *problematiek*

Figuur 6 www.vandale.nl

Deze opsomming geeft in ieder geval duidelijk weer waar het om gaat wanneer men het heeft over problemen. Er gaat iets niet goed, er gaat iets niet naar wens. Men dient zich in het kader van dit onderzoek af te vragen: Wat gaat er niet goed, en naar wie z'n wens?

Problemen kunnen vanuit verschillende wetenschappen verklaard worden. Ik noem hier enkele van:

de biologie	lichamelijke /genetische oorsprong van problemen
de psychologie	intra-psychische processen
de sociologie	de mens in interactie met zijn omgeving
de filosofie	zingevingsvraagstukken
andere gedragswetenschappen	systeemtheorie / sociale leertheorie communicatieleer

Binnen deze wetenschappen zijn weer verschillende stromingen en verschillende visies op het ontstaan van problemen. Bij het duiden (diagnosticeren), zichtbaar maken, behandelen en helpen oplossen van problemen bij jongeren worden theorieën van verschillende wetenschappen gebruikt. Er wordt gesignaleerd dat de ontwikkeling van een kind/jongere in gevaar is, stagneert of dat het kind/jongere een bedreiging is voor zichzelf of anderen. Dat is in de Nederlandse samenleving een probleem. Problemen in gezinnen en/of bij kinderen kunnen door meerdere instanties worden geconstateerd. Hieronder volgt een beknopte opsomming.

- Het consultatiebureau merkt op dat een baby te licht, te klein en niet schoon is.
- Ouders komen bij de huisarts omdat ze een huilbaby hebben en het niet meer aankunnen.
- Ouders kloppen aan bij BJZ omdat ze het gedrag van hun kind niet aankunnen, het kind is druk, agressief en niet te handhaven.
- Ouders zien dat er iets 'mis' is met hun kind (afwijkend/vreemd gedrag).
- Een kind komt steeds onder de blauwe plekken en onverzorgd op school.
- Er is sprake van een zogenaamd multi-probleem gezin; het kind groeit op in een gezin dat reeds bekend staat als problematisch door zaken als; agressiviteit, drank en druggebruik, eenouder gezin, materiële en financiële tekorten, oudere broers/zussen die met politie en/of jeugdzorg in aanraking zijn gekomen.
- Ouders met kinderen die psychiatrische stoornissen hebben en/of kinderen die een verstandelijk beperking hebben en via de huisarts worden doorverwezen naar betreffende instanties.
- Een jongere pleegt een delict.

Vanuit bovenstaande blijkt dat de jeugdhulpverlening bij het signaleren en diagnosticeren van problemen altijd te maken heeft met het dilemma van de kip of het ei. Is er sprake van een jongere met problemen of is het een probleemjongere? Anders gezegd: gaat het om een jongere die in zijn ontwikkeling bedreigd wordt door omgevingsfactoren of is het een jongere met (pre-) delinquent of sterk afwijkend gedrag? De situatie moet goed worden ingeschat. Hiertoe zijn er protocollen en regels opgesteld. Er moet veel overlegd worden voordat er daadwerkelijk actie kan worden ondernomen.

Ondanks diverse instrumenten, modellen, protocollen en dergelijke, zijn diagnoses en observaties nooit volledig objectiveerbaar³¹. De interpretatie van (probleem) gedrag is subjectief. Hulpverlening is bij uitstek 'mensenwerk'. En waar mensen werken worden fouten gemaakt. Daarvoor en daardoor zijn er ook zoveel modellen, tabellen en protocollen. De media staat de laatste jaren bol van misstanden en incidenten wat betreft de jeugdhulpverlening. Dat de jeugdhulpverlening voor veel kinderen en jongeren succesvol en positief uitpakt wordt minder vaak vermeld.

Voor de jongeren die op de NOKS verblijven is dit helaas voor minder dan de helft het geval. De inschakeling van jeugdzorg heeft tot ontelbare paradoxale interventies en beslissingen geleid. Beslissingen die hard ingrijpen en sporen achterlaten bij zowel het gezin als de jongere zelf. De jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen teruggeplaatst worden op de NOKS hebben vaak al een lange reis door 'jeugdhulpverleningsland' achter de rug. Hoewel zij in beginsel allemaal door verschillende oorzaken zijn aangemeld en uithuisgeplaatst, blijken zij aan het eind van de rit allemaal met hetzelfde etiket van probleemjongere te zitten. Daarbij zijn hun ervaringen in de justitiële jeugdinstanties niet onverdeeld positief. Ter illustratie de volgende citaten³² van jongeren van de NOKS over het verblijf in een JJI.

"Ik heb nooit een delict gepleegd, nooit met politie in aanraking gekomen, ik heb nooit stoute dingen gedaan....Mijn moeder is gewoon raar, ik luisterde niet meer naar haar, maar ja, logisch toch.....toen ben ik op m'n 14^e op Glenn Mills geplaatst.....wist ik veel, ik wilde ook wel weg bij mijn moeder.....Maar Glenn Mills.....ik was net twee weken 14.....ze hebben me daar 22 maanden binnen gehouden..... dat mag helemaal niet, ik heb geen verlof gehad. Mijn voogd bracht me steeds te laat op de hoogte van een verlenging. Ik heb er niks geleerd, ja, in de houding zitten en de douche schoonmaken met een tandenborstel. Mijn leven is verpest".

"Ik mocht altijd kiezen; of naar school, of op cel blijven. Nou, dan koos ik natuurlijk voor op cel blijven. De secretaresses vonden mij aardig, dus die hebben mijn werkstukken getypt. Ik moest steeds praten met zo'n psycholoog. Die man was zelf gek, ik zei niks, anders had ik ineens weer zogenaamd dit of dat. Toen is hij een paar keer zo boos geworden omdat ik niet wilde praten, dat ik in de isoleercel moest. Mijn voogd heeft mijn ouders steeds gezegd dat het beter was om te verlengen, dus dat is steeds gebeurd. Ik heb bij elkaar 20 maanden op de Sprengen gezeten. Precies waarom weet ik eigenlijk niet".

³¹ Zie bijlage 3.

³² Het waarheidsgehalte dient in deze altijd met een bepaalde marge genomen te worden.

4.3 Complexe problematiek vanuit het structureel functionalisme

Bij het structureel functionalisme en de systeembenadering staan vragen rond orde en wanorde, integratie en desintegratie binnen de samenleving, tussen samenlevingen, instellingen, groepen, gezinnen en individuen centraal. Kernwaarden waar het in deze om draait zijn o.a.: zich veilig voelen, zich opgenomen voelen in het groter geheel, zich verwant voelen met anderen en bereid zijn voor anderen op te komen. Rode draad in deze benadering zijn de maatschappelijke verschillen tussen mensen; de sociale ongelijkheid. Deze benadering legt tevens de nadruk op allerlei vormen van disfunctioneren en afwijkend gedrag, omdat deze uiteindelijk het systeem kunnen verstoren, ontregelen of ontwrichten. In het structureel functionalisme wordt hierbij naar systemen en verbanden op micro (het individu) meso (het gezin) en het macro (de samenleving /maatschappij) gekeken.

Het structureel functionalisme erkent binnen de maatschappij de volgende subsystemen³³:

- het economische systeem;
- het sociale systeem;
- het onderwijssysteem;
- instellingen op het gebied van cultuur, sport, recreatie, massamedia;
- de leef- en woongemeenschappen van individuele mensen;
- de gezondheidszorg en alle verzorgingsinstellingen.

Bij verstoringen en conflicten kan ingegrepen worden in bovenstaande structuren. Door de politiek met wetgeving, en door justitie met haar opsporingsapparaat: de politie. De hulpverlening en dienstverlening vervullen vooral de functie van "smeerolie": zorgen dat het systeem soepel blijft draaien. Er zijn veel manieren waarop mensen tot de orde geroepen kunnen worden, of weer in het gareel van de maatschappij gebracht of gelokt kunnen worden. Dit kan variëren van positieve sancties zoals beloningen, promoties of premies, voorbeelden stellen, of voorbeeld gedrag prijzen, mensen aanspreken om zich te beheersen, ze verzoeken rekening te houden met anderen, of zich aan te passen. Het kan ook door het toepassen van negatieve sancties zoals ongewenst of ongehoord gedrag corrigeren, regels afdwingen door (dreigen met) straffen, boetes, opsluitingen, al dan niet met gebruik van geweld van politie. Uithuisplaatsingen zijn ook een voorbeeld van negatieve sancties.

Binnen het structureel functionalisme zijn twee hoofdstromingen te onderscheiden: de traditioneel ingestelde stroming die de nadruk legt op handhaving van de bestaande of gevestigde orde, het belang van sociale controle en op naleving van de ingeburgerde normen en waarden. Dit kan door negatieve sancties, onderdrukking of repressie. De tweede stroming is meer progressief van aard en wijst op het belang van socialisatie, onderwijs en overreding in het zoeken van een nieuw evenwicht bij moderne ontwikkelingen, conflicten of maatschappelijke tegenstellingen.

³³ Visser, W. (2000)

Als voorbeeld de verschillende visies op het gebruik van drugs:

De traditionele stroming zal het gebruik van drugs afwijzen omdat zij het 'stepping-stone' principe aanhangen: in het kort gezegd: jongeren beginnen met blowen, dan gaan ze aan andere drugs, en eindigen vervolgens in de goot. Deze stroming zal zich richten op repressie. De progressieve stroming zal zich richten op het toenemend gebruik of de behoefte ertoe, de achtergronden onderzoeken, en preventieve maatregelen zoals voorlichting e.d. inzetten. Deze stroming richt zich op preventie.

Inzake de hulpverlening aan jongeren valt hierover te zeggen dat er voor beide stromingen oneindig veel voorbeelden te geven zijn. Tot de traditionele repressieve stroming kunnen bijvoorbeeld gedwongen agressie-controle trainingen, het uitvoeren van een taakstraf, het werken met sancties binnen instellingen, individuele traject begeleiding, contractonderwijs en schorsingen, en in het uiterste geval jeugdetentie gerekend worden. Tot de progressieve preventieve stroming kunnen projecten zoals: Bureau HALT³⁴, het JIP³⁵, vindplaats gericht werken, het toewijzen van 'buddy's' /mentoren voor jongeren in de vorm van oudere leerlingen op scholen, reclamespots van de overheid gericht op jongeren inzake veilig vrijen, middelengebruik, scholing en kindermishandeling gerekend worden.

De overheid lijkt zich momenteel in een spagaat te bevinden tussen enerzijds de traditionele stroming gericht op repressie, en anderzijds de progressieve stroming gericht op preventie. Er lijkt zich momenteel een verschuiving af te tekenen; een cultuuromslag van het Poldermodel naar het Angelsaksische model zoals in de Engelse en Amerikaanse maatschappij. Het poldermodel is gebaseerd op een progressief sociaal concept, waarin mensen als redelijke wezens met elkaar tot overeenstemming kunnen komen. Een voorbeeld hiervan is humane onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers. Het Angelsaksische model gaat ervan uit dat de samenleving het meest gediend is met mensen die vooral puur egoïstisch eigenbelang nastreven. Hebzucht en onbegrensd egoïsme kunnen in een dergelijk model eerder als deugden ervaren worden.

De verwarring die deze verschuiving teweeg brengt is goed zichtbaar te maken naar aanleiding van de volgende voorbeelden van recent overheidsbeleid op het gebied van de jeugdzorg. De Wet op de Jeugdzorg met het zo-zo-zo beleid is in januari 2005 in werking getreden. Natuurlijk is het uitgangspunt van de wet dat de cliënt zo goed mogelijk geholpen wordt. De -zo- die echter nog weleens verzwegen wordt, maar onzichtbaar achter het rijtje -zo's- hangt is de enorme kostenbesparing die de overheid door marktwerking en ambulantisering in de jeugdzorg denkt en hoopt te bewerkstelligen. Aan de andere kant moet het weer veilig worden op straat, jeugdcriminaliteit moet worden teruggebracht en 'keihard' worden aangepakt. Het Ministerie van Justitie zal in 2005 750 extra plaatsen realiseren binnen de justitiële jeugdinrichtingen. Deze twee beslissingen bijten elkaar. De overheid wil enerzijds uithuis plaatsingen verminderen en voorkomen, anderzijds maakt zij capaciteit vrij om jongeren op te vangen, omdat de vraag naar dit soort plaatsen toeneemt.

³⁴ Het Alternatief; project ter preventie en bestraffing jeugdcriminaliteit

³⁵ Jongeren Informatie Punt

4.3.1 De systeembenadering: gezin en grenzen

Binnen een 'gezond' functionerend gezin zullen de afzonderlijke leden ervan zich individueel ontplooien. Binnen het gezin als geheel zijn subsystemen aan te geven. Ouders hebben de taak hun kinderen op te voeden naar eigen goeddunken, volgens min of meer vaste maatschappelijke regels, grenzen te stellen al naar gelang de leeftijd van hun kinderen en hen ruimte en vrijheid bieden om zich in alle eigenheid te ontwikkelen. Via socialisatie, het zich eigen maken van maatschappelijke waarden, denkwijzen en omgangsvormen, leren kinderen aan de hand van hun ouders (maar ook via scholen, verenigingsleven, de omgang met leeftijdgenoten, de massamedia) het maatschappelijk leven kennen.

Ouders hebben hierin de voornaamste rol. Alle gedrag goedkeuren of tolereren, geen grenzen kunnen stellen, kan bij een kind tot onveiligheid en onzekerheid leiden. Dit kan als reactie daarop niet anders doen dan met verder grensverleggend gedrag de ouders uittesten. Wanneer ook dit grensoverschrijdend gedrag geen duidelijkheid biedt zal het gedrag van het kind zich ontwikkelen tot systematisch uitdagend en makkend gedrag. De gezinstherapeut Minuchin³⁶ spreekt in deze over twee soorten gezinnen: het gezin als gezinskluwen, en het los-zand gezin. In het eerste gezin worden er te vage grenzen gesteld, in het tweede zijn de grenzen te star.

Het stellen van duidelijke grenzen is onmisbaar bij de opvoeding van kinderen en jongeren. Zij moeten weten waar ze aan toe zijn, en het is de primaire taak van in eerste instantie de ouders om deze duidelijkheid en grenzen te bieden. Jongeren aan wie geen grenzen gesteld worden, zullen zelf (nieuwe) grenzen opzoeken. Wanneer ook dan geen personen aanwezig zijn om ze te corrigeren, zal hun gedrag steeds extremer worden. Het grenzeloze gedrag kan op een gegeven moment gewetenloze vormen aannemen, en leiden tot desintegratie. Een jongere kent zijn plaats in de samenleving niet meer, weet niet meer waar hij recht op heeft en wat verwacht mag en kan worden. Er treedt een verschil op tussen de maatschappelijke behoeften van jongeren en de individuele mogelijkheden om deze behoefte te bevredigen.

Volgens Emile Durkheim³⁷ ontstaat hierdoor de spiraal van de rising-demands: de jongere heeft onvervulbare wensen en stelt onvervulbare eisen aan het menselijk bestaan waarmee het leven overvraagd wordt en ondraaglijk kan worden. De jongere ervaart daarbij steeds minder steun en samenhang binnen de samenleving, en houdt geen rekening meer met de normen en waarden die gelden. De sociale controle vanuit de samenleving neemt daarbij af zodat individuen op drift en uit de koers kunnen raken.

In de hedendaagse snel veranderende samenleving is het voor jongeren moeilijk om een plek binnen dit ingewikkelde systeem van codes, structuren, bureaucratie en verwachtingen te vinden. Jongeren die grotendeels zijn 'opgevoed' binnen de jeugdhulpverlening hebben zich steeds moeten aanpassen aan steeds wisselende professionele opvoeders werkzaam in de sector. Werkenden die allemaal weer hun eigen visie, normen en waarden en verwachtingen hebben. De jongeren hebben steeds aan andere verwachtingen moeten voldoen.

³⁶ Minuchin, Salvador. (1973)

³⁷ Durkheim; grondlegger van het structureel functionalisme [Keulartz, Jozef . 1987]

Dit maakt dat ze ten tijde van hun plaatsing op de NOKS 'het allemaal wel gezien hebben'. Zij hebben geen zin meer om zich nogmaals te conformeren aan weer nieuwe regels, nieuwe mentoren met weer andere verwachtingen, structuur etc. Klaarblijkelijk hebben ze het in het verleden toch nooit goed gedaan, want er zijn altijd weer nieuwe doelen die opduiken in een hulpverleningsplan. De jongeren die op de NOKS geplaatst worden reageren opgelucht wanneer in het intake gesprek de volgende houding wordt aangenomen: "dit zijn de basisregels, kom hier maar wonen en laat zien wat je kunt".

4.3.2 Afwijkend gedrag volgens Merton³⁸

Afwijkend gedrag bij kinderen ontstaat door het vervagen van grenzen en het ontbreken van duidelijkheid met name rond de opvoeding van kinderen. Merton (1938) gaat in op de discrepantie die bij mensen ontstaat wanneer er een te groot verschil is tussen de verwachtingen die ze hebben of krijgen en de mogelijkheden die daarvoor geboden worden of aanwezig zijn. Hij maakt daarbij onderscheid tussen de culturele structuur van een maatschappij: de doeleinden, behoeften aspiraties van mensen en de wegen en middelen om deze te bereiken. Hiernaast noemt hij de sociale structuur: de feitelijke verdeling van kansen en mogelijkheden om deze doelen te bereiken op een voor de maatschappij aanvaardbare wijze. Normloosheid en afwijkend gedrag kunnen voorkomen wanneer er discrepanties tussen deze twee structuren ontstaan. Bij de analyse van afwijkend gedrag maakt Merton gebruik van het onderscheid tussen doel en middelen. De grootste sociale druk wordt op die mensen uitgeoefend die juist de minste mogelijkheden hebben om maatschappelijke doelen na te streven of daarvoor legale middelen te gebruiken.

4.3.3 Afweermechanismen volgens Parsons³⁹

Parsons trekt het afwijkend gedrag door naar ziektegedrag. Wanneer mensen aan bestaande verwachtingen voldoen, vervullen zij wederzijdse behoeften en wordt de motivatie om dit gedrag te herhalen versterkt (leertheorie en het behaviorisme). Hieruit ontstaat een situatie van evenwicht die leidt tot sociale integratie. Verstoringen in het sociale systeem door afwijkend gedrag worden ondervangen door twee basismechanismen: socialisatie en sociale controle

Parsons benadrukt de vicieuze cirkel in het ontstaan van deviant gedrag. Wanneer men geen waardering krijgt, zal men gewoonlijk afwegingen maken op welke gronden geen waardering ontvangen wordt en op grond daarvan het eigen gedrag bijstellen en eventuele teleurstellingen verwerken. Iemand kan daarentegen ook de gevoelens van teleurstelling verdringen en dwangmatig proberen toch aan de verwachtingen van anderen te voldoen. Die ander waardeert deze veeleisendheid nog minder en zal dat ook laten blijken. De negatieve

³⁸ Keulartz, Jozef. (1987)

³⁹ Keulartz, Jozef. (1987)

gevoelens kunnen nog meer worden versterkt, weggezet en omgezet in nog meer inzet en energie om goedkeuring te verkrijgen enzovoort.

Wanneer gedrag van de één door de ander wordt afgewezen, werkt dat als een negatieve sanctie, waardoor men eerder geneigd is de bestaande regels en normen af te wijzen. In conflictsituaties kan men onaangename gevoelens over zichzelf onderdrukken door het tegenovergestelde gevoel te benadrukken, meestal op overdreven of dwangmatige wijze. Ambivalentie ontstaat wanneer men gefrustreerd raakt of men zich afgewezen voelt. Het persoonlijkheidssysteem kan dan uit balans raken. Hierdoor kunnen er afweermechanismen in werking treden. Gebeurt dit vaker, dan treedt volgens Parsons afwijkend gedrag op.

Parsons onderscheidt twee vormen van afwijkend gedrag te weten: conformisme en vervreemding. Bij conformisme is het gedragspatroon overdreven ontleend aan gedrag dat beantwoordt aan heersende omgangsvormen. Bij vervreemding komt het gedragspatroon meer vanuit de persoon zelf, daar de identiteit of persoonlijkheid sterker ontwikkeld is. De volgende voorbeelden van afweermechanismen worden (enigszins vrij naar Parsons) gegeven, ik heb deze verduidelijkt door middel van casuïstiek.

Overheersing

Deze jongeren zullen er steeds op uit zijn -ze kunnen niet anders- anderen te overheersen. Gesprekken worden naar hun hand gezet. Er wordt niet geluisterd naar anderen.

Moniek: Is wervend in haar gedrag en volledig gericht op anderen, maar zonder enige vorm van diepgang of emotie. Niemand lijkt haar echt te raken. Ze wil in het middelpunt van de belangstelling staan, en krijgt dit ook voor elkaar. Ze manipuleert en zet al haar contacten naar haar hand. Niemand lijkt echt grip op haar te hebben. Wanneer je haar met regels of haar gedrag confronteert, luistert ze niet en ontkent alles. Moniek heeft nooit schuld aan iets. Het zijn altijd de anderen die voor onrust zorgen. Zij past deze techniek toe op volwassenen (medelijden wekken), en op leeftijdsgenoten (zij bepaalt de duur en de inhoud van het contact).

Agressie

Anderen worden op een persoonlijke manier agressief bejegend door de jongeren. De 'frustratie' is onder de oppervlakte direct voelbaar.

Chiel: Heeft het gevoel dat hij al zijn hele leven onheus bejegend is. Heeft op z'n mok scholen gezeten, maar is hier vanaf "getrapt" door zijn gedrag. Chiel zelf weet niet welk gedrag dit is. Uit de rapportage van Chiel wordt dit ook niet duidelijk. Chiel begrijpt niet wat hij in de jeugdhulpverlening doet, en is wantrouwend naar de hulpverlening toe. Als er een beslissing wordt gemaakt w.b. Chiel waar hij niet van op de hoogte is, reageert hij agressief. Hij is gefrustreerd omdat hij het gevoel heeft dat er over zijn leven is /wordt beslist, terwijl hij geen idee heeft wat hij "fout" heeft gedaan.

Onverbeterlijkheid

De jongere is de onverbeterlijkheid zelve: alles is tot in de puntjes geregeld. Niets wordt aan het toeval overgelaten. Een toonbeeld naar anderen toe.

Sven: Heeft de langste hulpverlenings "loopbaan", en dat geeft hem aanzien. Daarbij gaat Sven keurig naar school, heeft mooie kleding en een stevig contact met zijn thuisfront. Het probleem van Sven ligt dan ook bij dat thuisfront, en niet bij Sven zelf. Sven is een toonbeeld naar anderen toe. Dit kan echter ook te maken hebben met hospitalisering en goed weten welke gedragingen als sociaal-wenselijk door hulpverleners gezien worden.

Dwangmatigheid

Deze jongeren zijn erop uit de voor hun gangbare normen aan anderen op te leggen. Het gedrag van anderen wordt steeds becommentarieerd en bekritiseerd. Als moraalridders wil men het juiste conformistische gedrag en de juiste etiquette afdwingen.

Natasja: Moppert, piept en schopt tegen regels. Ze is 17 jaar, maar vertoont het gedrag van een 4 jarige. Ze vraagt constant: Waarom ? en is erg gespitst op het gedrag van anderen. Daar zet ze haar eigen gedrag dan tegenover. "Waarom moet ik om 23:00 thuis zijn, en mag Moniek thuis komen wanneer zij wil ?". Ze gebruikt geweld als ze ruzie heeft, maar geeft dan aan dat het komt omdat de ander haar, of iemand waar ze van houdt onheus bejegend heeft. Zij wil laten zien dat zij heus wel weet hoe het hoort, maar dat ánderen zich niet aan de regels houden.

Onderwerping

Deze jongeren stellen zich onderdanig en slaafs op naar anderen toe. Men is primair gericht op wat anderen zeggen of aangeven.

Nel is op haar 10^e door haar moeder vanuit Suriname op het vliegtuig naar Nederland (en haar vader) gezet. Nel heeft maar heel even bij haar vader gewoond, ze heeft gezworven en is op haar 14^e zwanger geraakt. Nel staat onder volledige voogdij. Ze heeft verder geen familie in Nederland. Zij heeft altijd een vriendje en gaat daar dan volledig in op. Ze heeft mensen nodig die haar positief bekrachtigen, anders gaat zij op haar kamer zitten om er nooit meer uit te komen. Ze is afwachtend en heeft andermans mening nodig om haar eigen mening te vormen.

Dwangmatige onafhankelijkheid

Halsstarrig en meer dan eigenzinnig vasthouden aan eigen (on) hebbelikheden en niet openstaan voor kritiek en veranderingen.

Rik is een vlotte jongen. Hij weet niet wat hij wil, kan geen keuze's maken, maar blijft halsstarrig aan het idee vasthouden dat "het allemaal wel goed komt". Rik vraagt niet om hulp, en weet de schijn op te houden dat het allemaal wel goed gaat met hem. Hij kan niet tegen kritiek en veranderen wil hij zeker niet. Hij heeft geen werk en geen toekomstperspectief.

Dwangmatig normen naleven

De regels en gedragingen vanuit de maatschappij worden meer dan getrouw nageleefd. Wanneer een jongere echter door omstandigheden de normen niet meer kan naleven, bv. hij raakt zijn baan kwijt, zal hij er alles aandoen om dit niet aan de buitenwereld /hulpverleners te laten merken.

Yvonne is een meisje met een erg slechte gezondheid, die het echter voor elkaar krijgt de meest zware banen te veroveren. Yvonne redt zich wel. Ze houdt zich aan de regels en houdt goed in de gaten wat maatschappelijk geaccepteerd is en wat niet. Werkeloosheid en ziek zijn is voor haar niet acceptabel. Ze vindt dat ze voor zichzelf moet kunnen zorgen en je zou kunnen spreken van "dwangmatige onafhankelijkheid".

Normatieve relaties ontwijken

De jongere doet geen moeite meer om gewone relaties aan te gaan, omdat die anderen toch wel weer (voor henzelf onmogelijke) eisen zullen stellen.

Sjors: Een intelligente maar in zichzelf gekeerde jongen die worstelt met zingeving. Hij werkt 7 dagen per week om maar niet te hoeven nadenken. Hij blowt veel. Sjors bepaalt graag het gesprek maar is passief in zijn taalgebruik. Alles gebeurt om hem heen. Sjors zelf is nergens deel van. Hij "leeft het leven bij de dag".

Het is in de jeugdhulpverlening van belang dat deze reactiepatronen of afweermechanismen erkend worden. Deze mechanismen kunnen onderdeel zijn van overlevingsstrategieën die de jongeren in de loop van hun leven hebben ontwikkeld om hun hoofd in allerlei problematische situaties boven water te houden. Het trachten te doorbreken van deze patronen vraagt veel tijd, begrip en aandacht voor het verhaal van de jongere. Pas wanneer deze zijn verhaal mag vertellen, mag zijn wie hij of zij is en zich gehoord voelt zal het mogelijk zijn om bepaalde patronen voor de jongere zelf inzichtelijk te maken, en eventueel te doorbreken.

4.4 Basisveiligheid

Parsons legt met zijn analyse de nadruk op moderne controlemechanismen in de maatschappij. Parsons geeft hierbij aan dat door de complexiteit van de verhoudingen en behoeften binnen het gezin onderlinge problemen moeilijk opgelost kunnen worden. Het blijkt lastig om met name jongeren die al langere tijd met de hulpverlening te maken hebben gehad weer bij de maatschappij te betrekken. Jongeren die door complexe problematiek in justitiële jeugdinrichtingen terecht zijn gekomen, zijn (vaak langere tijd) afgesneden geweest van deelname aan voor hen belangrijke systemen. Zij zijn door diverse redenen uithuis geplaatst, en hebben hierdoor geen consistente ontwikkeling kunnen doormaken op een aantal elementaire gebieden zoals:

- Ontwikkelingen binnen het gezin van herkomst (verhuizing/overlijden)
- (Uitzicht op) een vaste en veilige verblijfplaats
- Een gezond sociaal netwerk van vrienden en vriendinnen opbouwen
- Fouten kunnen en mogen maken en hierop aangesproken worden, maar ook de mogelijkheid krijgen om deze fouten te herstellen zonder verdere consequenties (verblijfplaats verliezen)
- Onderbroken onderwijsloopbaan
- Veranderingen in de maatschappij

De jongere heeft geen veiligheid en duidelijkheid in het gezin van herkomst ervaren, waardoor het probleemgedrag is gaan vertonen. De jongere wordt voor het ontbreken van deze veiligheid en duidelijkheid 'gestraft' door een uithuisplaatsing. Dit geeft de jongeren een gevoel van mislukking, uitsluiting, afwijzing en waardeloosheid. Vervolgens worden zij in een instelling geplaatst waar hun gedrag door de hulpverlening wordt gediagnosticeerd en geproblematiseerd. Ook in gevallen van verwaarlozing en mishandeling komt het probleem bij de jongere te liggen. Er moeten doelen gesteld worden en deze doelen dienen binnen fases, planmatig, doelmatig en procesmatig, én in het tempo van hulpverleners, indicatiestellingen en de beschikbare tijd behaald te worden.

Dit betekent voor sommige jongeren een tweede vorm van onveiligheid en onzekerheid. Een kleine zijstap naar de psychologie laat zien dat juist deze veiligheid en zekerheid elementaire behoeften zijn. Pas wanneer deze aanwezig zijn, zullen jongeren zich verder kunnen ontwikkelen. Hierna wordt naar aanleiding van de piramide van Maslow⁴⁰ een vergelijking gemaakt met de opbouw van de NOKS.

Maslow

behoefte aan zelfactualisatie
waarderingsbehoefte
behoefte om er bij te horen / liefde te krijgen
behoefte aan veiligheid /zekerheid
fysiologische behoeften

NOKS

werken op inzicht in gedrag
blinde versterking / complimenten
acceptatie van de jongere en zijn verhaal
duidelijkheid en transparantie in afspraken
bed /bad /budget

De jongeren die op de NOKS wonen hebben gemiddeld vijf tot zes eerdere verblijfsplekken gehad. Sommige jongeren worden vanuit de thuis situatie op de NOKS geplaatst. Deze groep is echter in de minderheid. Van de zesenvertig plaatsingen op de NOKS vanaf januari 2002 tot en met de huidige populatie zijn er maar negen jongeren direct vanuit de thuissituatie geplaatst. Deze jongeren waren echter wel één of meerdere malen opgevangen in een crisisopvang. Het blijkt dus dat deze jongeren al vele verhuizingen en omzwervingen gemaakt hebben voordat zij op de NOKS kwamen wonen. Omzwervingen kan in deze context zelfs letterlijk genomen worden. De doelgroep is gewend geraakt zich niet teveel te hechten aan mensen, spullen, omgevingen en situaties. Het komt voor dat jongeren op de NOKS komen wonen met hun hele bezit in twee tassen en een vuilniszak gepropt. Zo is het mogelijk dat jongeren een zwervend bestaan leiden binnen de jeugdhulpverlening.

Daar waar de hulpverlening zijn uiterste best doet om kinderen /jongeren vooral “normaal” te laten opgroeien, mét normen en waarden, mét zicht op maatschappelijke integratie, lijkt het langdurige verblijf binnen instellingen voor de doelgroep het tegenovergestelde te bereiken. De jongeren zien teveel verschillende hulpverleners met wisselende verwachtingen. Het is in die zin dan ook niet verwonderlijk dat deze jongeren hun gedrag instellen op voor hen wenselijke resultaten. In het kader van dit onderzoek: probleemoplossende strategieën zijn uitgangspunt in de benaderingen en methodieken die uitgaan van het structureel functionalisme en de systeemtheorie.

⁴⁰ Maslow, A.H. (1972)

Gedragstherapie, social casework, taakgerichte hulpverlening, systeemgerichte gezinsbenadering en de integrale aanpak van het casemanagement leggen de nadruk op positieve veranderingen in gedrag of handelingen van jongeren. Hierbij wordt uitgegaan van de gedachte dat gedrag van jongeren onjuist is aangeleerd en ook weer afgeleerd kan worden door het gedrag weer in de juiste richting te sturen. Dit hoeven vanuit de NOKS bezien geen grote positieve veranderingen in gedrag te zijn. Het kunnen precies die aanpassingen zijn waarmee de jongeren het op hun manier zelfstandig zullen redden in de maatschappij.

4.5. Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik complexe problematiek vanuit het structureel functionalisme en de systeembenadering bekeken. Uit dit hoofdstuk blijkt dat voor het verklaren van de problemen rondom de opvoeding en ontwikkeling van jongeren veel theorieën bestaan. Deze sociologische visie op problemen gaat uit van de bestaande situatie en het idee dat allerlei systemen elkaar wederkerig beïnvloeden. De werkwijze van de NOKS is hiermee vergelijkbaar. Er wordt gewerkt vanuit het hier en nu en gekeken naar de mogelijkheden, veerkracht en positieve factoren die de jongeren kunnen helpen weer aansluiting te vinden bij diverse systemen waar zij door een uithuisplaatsing van uitgesloten of vervreemd zijn geraakt.

Deel 2

Praktijkonderzoek

5. *Onderzoeksopzet*

5.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is aan de hand van literatuuronderzoek een uitgebreid beeld geschetst van de organisatie van de jeugdzorg. Het gaat hier om kwantitatief onderzoek van de literatuur. Dit wil zeggen dat conclusies, meningen en stellingen waar mogelijk vermeden zijn. Voor dit onderzoek is het van belang dat er een duidelijke scheiding te zien is tussen objectieve feiten en de beschrijving vanuit de beroepspraktijk. Vanwege de specifieke probleemstelling, was het van belang op een objectieve manier naar de organisatie structuren van de betrokken instellingen te kijken. De vraag hierbij was of de literatuur en onderzoeken de probleemstelling zouden onderschrijven.

Ik heb (meer dan) voldoende informatie gevonden om kwantitatieve kaders voor de rest van dit onderzoek te scheppen. In het eerste hoofdstuk wordt naar aanleiding van literatuur en onderzoek gekeken naar recente ontwikkelingen in de jeugdzorg op macro niveau. Hierna volgt een beschrijving van justitiële jeugdinrichtingen. In hoofdstuk drie en vier ga ik nader in op de problematiek van de doelgroep en de oorzaak van problemen. Mijn door de praktijk gevormde vooronderstellingen over de geboden hulpverlening aan de doelgroep; de misvattingen, paradoxen en knelpunten worden in onderstaande citaten verwoord.

In feite is er nergens op aarde een land te vinden waar de jeugdzorg zo volop in ontwikkeling is en waar zoveel goed opgeleide, goed willende en goed werkende mensen relatief dicht bij elkaar wonen. Het is ook het land waar er naarstig op los geëxperimenteerd wordt. Het land waar 121 jeugdzorg instellingen samen 1507 verschillende modules, programma's en bij behorende rapporten als warme broodjes over de toonbank laten gaan. Aan visie ontbreekt het niet in Jeugdzorgland, maar wel aan overzicht.⁴¹

De jeugdhulpverlening lijdt aan rigide regelzucht, verkokering, versnippering en gebrek aan onderlinge samenwerking. Ouders met een probleemkind moeten soms meer dan tien keer hetzelfde verhaal aan verschillende instanties vertellen. Het zorgaanbod is zó beschreven, dat het ontoegankelijk en onbegrijpelijk is. (.....) De grote hoeveelheid hulpverleners veroorzaakt verwarring en is belastend. Bijkomend probleem is dat de organisaties hun dossiers elk op eigen wijze registreren. De gebrekkige communicatie maakt de jeugdzorg tot een doolhof zonder uitweg. De hulpsector herkent de klacht niet. Welke hulp een jongere met problemen uiteindelijk krijgt, hangt af van toevalligheden. Jongeren met een meervoudige problematiek worden voortdurend doorverwezen, terwijl zij juist snelle hulp nodig hebben. Met jongeren die in aanmerking komen voor crisisopvang wordt rondgeshopt, omdat ze maximaal zes weken op een opvangplek mogen blijven. De hulpverlening heeft zich veel te veel op steeds gespecialiseerder aanbod gericht, terwijl niet is gekeken naar de vraag.⁴²

⁴¹ SRJV 2003, zie ook Loeffen, 2001

⁴² Kooijmans in de Stentor, 13 november 2003

Het onderwerp en de probleemstelling van dit onderzoek zijn voortgekomen uit de dagelijkse praktijk. Ten tijde van mijn onderzoek is binnen Jeugdformaat ook meer aandacht gekomen voor complexe problematiek bij jongeren. Er is inmiddels een werkgroep opgestart die zich hiermee bezighoudt. Jeugdformaat heeft hierbij ook de hulp ingeroepen van Adviesbureau van Montfoort. Dit onderzoeksbureau is op dit moment bezig binnen Jeugdformaat te inventariseren wat er onder complexe problematiek verstaan wordt en welke mogelijkheden en problemen dit oplevert bij de behandeling en begeleiding van jongeren. Van het onderzoek van Van Montfoort zijn de resultaten en conclusies echter nog niet bekend. Daarbij richt mijn onderzoek zich voornamelijk op de specifieke problemen die jongeren tegenkomen, wanneer zij vanuit justitiële jeugdinrichtingen terug geplaatst worden binnen een residentiële voorziening, en waarbij er sprake is van complexe problematiek.

Het volgende gedeelte van mijn onderzoek gaat uit van de bestaande situatie, zoals blijkt uit de probleemstelling: Hoe kan Jeugdformaat jongeren met complexe problematiek, die vanuit justitiële jeugdinrichtingen terug geplaatst worden in een residentiële voorziening, de best passende begeleiding bieden bij de terugkeer in de maatschappij c.q. resocialisatie ?

5.2 Onderzoeksvragen

De volgende hoofdstukken van dit onderzoek zullen meer kwalitatief van aard zijn. Dit wil zeggen dat de sociale werkelijkheid (de praktijk) zal worden vergeleken met wat er in het literatuuronderzoek aan informatie verkregen is. De volgende onderzoeksvragen zijn hiervoor opgesteld.

- Hoe ziet De NOKS eruit in cijfers ?
- Is er bij de populatie van De NOKS sprake van complexe problematiek?
- Wat vinden de jongeren van de hulpverlening van de NOKS?
- Wat vinden ouders /verzorgers /voogden van de geboden hulpverlening?
- Welke knelpunten ondervinden de mentoren van de NOKS bij de begeleiding van de doelgroep?

5.3 Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit de volgende deelgroepen: aantal respondenten

ITBers van gesloten en besloten jeugdinrichtingen	8
Ouders /verzorgers, voogden /plaatsers	16
Mentoren WIIB de NOKS	4
(Oud) bewoners WIIB de NOKS	18

5.4 Gegevensverzameling

Het doel van dit deel van het onderzoek is meningen uit het veld te verzamelen, en deze te toetsen aan de verkregen literatuur en mijn praktijk bevindingen. Hoe wordt er vanuit diverse invalshoeken gekeken naar de doelgroep en de hulpverlening aan deze doelgroep? En in het licht van vraaggericht werken: wat vind de doelgroep eigenlijk zélf ?

Voor de gegevensverzameling zijn de volgende technieken gebruikt⁴³:

- Participerende observatie
- Open en semi-gestructureerde interviews
- Gestructureerde vragenlijsten
- Kwalitatieve inhoudsanalyse in de vorm van dossieronderzoek
- Kwalitatieve inhoudsanalyse van correspondentie, tijdschriften, krantenartikelen

De informatie vanuit de open en semi-gestructureerde interviews (vraaggesprekken) is verkregen via e-mail, telefonisch en gesprekken die zich op mijn werk hebben voorgedaan. Ik heb voor de jongeren (bewoners en oud bewoners van de NOKS) gestructureerde vragenlijsten samengesteld. Deze bestonden uit veertig vragen. Sommige jongeren hebben ze in aanwezigheid van mentoren van de NOKS ingevuld, anderen hebben ze toegestuurd gekregen, ingevuld en weer teruggestuurd. In totaal heb ik 25 vragenlijsten uitgedeeld en verstuurd. De resultaten die ik heb verkregen naar aanleiding van de gegevensverzameling zullen anoniem worden verwerkt i.v.m de vertrouwelijkheid van sommige informatie. Voor de jongeren was dit ook een extra stimulans om de lijsten zo eerlijk mogelijk in te vullen

5.5 Analyse van het materiaal

De verkregen informatie zal ik samenvatten en in zowel tekst als tabellen weergeven. Wat betreft de diverse open gesprekken/interviews die ik de afgelopen maanden heb gevoerd met (ex) bewoners van de NOKS, ouders van (ex) bewoners van de NOKS, gezinsvoogden, individueel traject begeleiders, collega's van de NOKS en collega's van andere residentiële voorzieningen van Jeugdformaat: hiervan zal ik een dwarsdoorsnede geven van ervaringen en bevindingen betreffende de probleemstelling en de genoemde onderzoeksvragen. Opvallende uitspraken, ervaringen of meningen zal ik citeren. Ik zal de hieruit voortvloeiende conclusies toetsen aan het literatuuronderzoek.

5.6 Kwaliteit van het materiaal

Om de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek te waarborgen ben ik steeds kritisch blijven kijken naar de verkregen informatie. Ik heb dit gedaan door nauwkeurig en zorgvuldig te werken, de inhoud van verkregen informatie steeds te controleren en te toetsen (deskundigen-check), en door middel van triangulatie (360-gradenonderzoek) toe te passen.

⁴³ Migchelbrink, Ferdie. (2000)

6. *Resultaten*

6.1 **Inleiding**

In het voorgaande hoofdstuk heb ik uitleg gegeven over de opzet van dit deel van het onderzoek. Ik kon hier niet mee starten alvorens een kleine papieren wereldreis door de jeugdzorg te maken, zodat ik zelf ook weer alle ins en outs begreep. Hier stappen we uit. Het gaat om de jongeren van de NOKS. Wie zijn ze, wat doen ze en met welke problemen en moeilijkheden worden zij geconfronteerd wanneer zij terug geplaatst worden na een verblijf in een justitiële jeugdinrichting? Dit hoofdstuk zal vooral bestaan uit cijfermateriaal, tabellen en stellingname's naar aanleiding van dossieronderzoek en interviews.

Ik wil in dit hoofdstuk de volgende onderzoeksvragen beantwoorden:

- Hoe ziet De NOKS eruit in cijfers ?
- Is er bij de populatie van De NOKS sprake van complexe problematiek?
- Wat vinden de jongeren van de hulpverlening van de NOKS?
- Wat vinden ouders /verzorgers /voogden van de geboden hulpverlening?
- Welke knelpunten ondervinden de mentoren van de NOKS bij de begeleiding van de doelgroep?

6.2 De NOKS in cijfers

De onderstaande tabel is een weergave van de geplaatste populatie van de NOKS vanaf januari 2002.

Opnamedatum	Opnameleeftijd	Maatregel	Waarvandaan	Einddatum	Waarheen	
28-02-2002	v	06-06-1986 16	OTS	Alexandra	01-03-2003	Zelfstandig
13-03-2002	v	04-03-1984 18	OTS	KTP	01-12-2002	Zelfstandig
28-03-2002	v	18-11-1986 16	OTS	Crisis	28-05-2003	RIBW
08-05-2002	v	23-07-1985 17	OTS	Psychiatrie	01-03-2003	BKB
18-05-2002	v	11-01-1985 17	Vrijwillig	Crisis	18-11-2002	Samenwonen
31-07-2002	m	16-04-1985 17	PIJ	Harreveld	31-01-2003	Netwerk
02-10-2002	m	27-06-1986 16	OTS	Fasehuis	06-06-2003	BKB
16-11-2002	v	05-12-1986 16	OTS	SJD	05-12-2003	Zelfst
22-12-2002	v	19-01-1985 17	OTS	Crisis	19-02-2003	Zelfstandig
01-03-2003	m	09-08-1985 17	OTS	Teijlingereind	01-09-2003	? / Netwerk
02-03-2003	m	12-12-1984 18	Vrijwillig	Harreveld	31-01-2003	Zelfstandig
02-03-2003	v	03-08-1985 17	OTS	Thuis	02-11-2003	Netwerk
08-03-2003	v	28-05-1986 16	OTS	Pleeggezin	07-12-2003	Pleeggezin
16-03-2003	m	05-09-1986 16	OTS	Crisis	12-03-2004	KTP
22-03-2003	m	05-07-1986 16	OTS	Crisis	01-09-2003	Zelfstandig
04-06-2003	v	03-12-1986 16	OTS	Crisis	04-12-2003	Zelfstandig
31-07-2003	m	27-04-1986 17	OTS	Poortje /Rentray	31-04-2003	Netwerk
01-09-2003	m	18-11-1985 17	OTS	Fasehuis	01-05-2004	Zelfstandig
03-09-2003	m	22-08-1986 17	OTS	Fasehuis	03-05-2004	Zelfstandig
10-12-2003	v	13-10-1987 16	Vrijwillig	Crisis	10-07-2004	Netwerk
15-12-2003	v	20-11-1986 17	OTS	Fasehuis	15-07-2004	Zelfstandig
29-12-2003	v	21-12-1986 17	OTS	Crisis	27-09-2004	Netwerk
06-01-2004	v	26-12-1986 17	OTS	Doggershoek	06-10-2004	KTP
15-01-2004	m	21-12-1987 16	Vrijwillig	Fasehuis	05-07-2004	? / KTP
02-02-2004	v	30-04-1987 17	OTS	Crisis	02-07-2004	Doggershoek
04-03-2004	m	27-12-1986 17	OTS	Crisis	20-10-2004	Zelfstandig
05-04-2004	v	19-07-1987 17	OTS	Crisis	05-01-2005	Netwerk
24-05-2004	m	20-10-1987 17	OTS	Harreveld	01-10-2004	Netwerk
15-06-2004	m	22-06-1986 17	OTS	De Sprengen	01-01-2005	Netwerk
01-07-2004	v	16-12-1986 17	OTS	Crisis	01-10-2004	Netwerk
06-07-2004	m	07-12-1987 17	OTS	Pleeg /crisis	01-11-2004	Netwerk
19-07-2004	v	30-01-1988 16	OTS	Crisis	19-01-2005	Eijkenstein
10-08-2004	m	01-04-1987 17	OTS	De Sprengen	01-05-2005	KTP
14-08-2004	v	06-10-1987 17	OTS	Crisis	23-02-2005	KTP
10-09-2004	m	22-09-1986 17	OTS	Glen Mills	01-02-2005	Zelfstandig
04-10-2004	v	03-04-1987 17	OTS	Fasehuis	14-03-2005	Zelfstandig
20-10-2004	m	03-10-1987 17	Vrijwillig	Crisis	08-05-2005	KTP
02-11-2004	m	01-06-1987 17	OTS	Pleeg / crisis	02-03-2005	Netwerk
10-11-2004	m	28-05-1987 17	OTS	Hartelborgt	01-07-2005	Zelfstandig
04-02-2005	m	04-10-1986 18	Vrijwillig	Crisis	?	?
17-02-2005	v	22-11-1987 17	OTS	Doggershoek	?	?
22-02-2005	v	24-12-1987 17	OTS	Lindenhorst	?	?
16-03-2005	v	26-10-1987 17	OTS	Rentray	?	?
11-04-2005	m	14-09-1987 17	OTS	Crisis	?	?
03-05-2005	m	27-03-1988 17	OTS	Glen Mills	?	?
15-05-2005	v	15-01-1988 17	OTS	Crisis	?	?

Figuur 6.

Naar aanleiding van figuur 6 het volgende:

Er zijn in totaal 46 jongeren geplaatst in de periode januari 2002 tot en met heden. Voor de huidige populatie (2005) geldt dat de vervolgplek of einddatum nog niet bekend is. Er is geen onderscheid gemaakt tussen een civielrechtelijke of strafrechtelijke maatregel. Ook is er geen onderscheid gemaakt tussen gedeeltelijke of volledige voogdij, hoewel gezegd kan worden dat grofweg 70% onder volledige voogdij van BJZ valt.

Onder jongeren die vanuit "crisis" geplaatst worden, wordt in deze tabel verstaan:
Jongeren die vanuit een onhoudbare crisis situatie van thuis komen;
Jongeren die een 'zwervend' bestaan leiden en geen vaste slaap /woon plek hebben;
Jongeren die vanuit een crisisopvang worden geplaatst.

In de tabel wordt alleen de laatste verblijfplaats van de jongeren genoemd. De meesten hebben echter in meerdere justitiële jeugdinrichtingen of residentiële vormen van verblijf gewoond. Zoals reeds gemeld hebben de jongeren gemiddeld al vijf tot zes vormen van verblijf binnen de jeugdhulpverlening achter de rug.

Voor sommige jongeren geldt het verblijf op de NOKS als een laatste kans. Zij worden door hun voogd tijdelijk en 'op goed geluk' op de NOKS geplaatst. Dit terwijl de problematiek als ernstig is ingeschat (voornamelijk risicovol en zwerfgedrag). De NOKS wordt in deze gebruikt als 'tussenstation' naar justitiële jeugdinrichtingen. Dit gaat verbazingwekkend vaak goed. Slechts twee keer is het voorgekomen dat jongeren alsnog van de NOKS naar een justitiële jeugdinrichting werden geplaatst. Beiden waren crisisplaatsingen.

Onder netwerkplaatsing wordt verstaan:
Jongeren gaan (tijdelijk) weer bij het gezin van herkomst wonen;
Jongeren gaan (tijdelijk) wonen bij familie of vrienden;
Jongeren gaan (tijdelijk) terug naar het pleeggezin.

Beknopte samenvatting jaarverslagen 1999, 2000, 2001 van WIIB de NOKS

In 1999 was er een verjonging te zien in de populatie ten opzichte van de jaren daarvoor. Van de in totaal 11 geplaatste jongeren was 55% 15 jaar. 36 % was 16 jaar of ouder. De verdeling tussen jongeren geplaatst in vrijwillig of justitieel kader was in 1999 50/50. In 2000 was de gemiddelde opnameleeftijd 17 jaar. Er werden 3 jongeren vanuit vrijwillig kader en 8 jongeren vanuit justitieel kader geplaatst. In totaal werden er 11 jongeren geplaatst. In 2001 waren er 13 opnames, waarvan er 6 in vrijwillig en 7 in justitieel kader geplaatst werden. In 1999 had slechts één jongere geen hulpverleningsverleden. In 2000 en 2001 hadden alle geplaatste jongeren eerdere ervaringen met de jeugdhulpverlening, voornamelijk residentieel. Globaal de volgende punten uit deze jaarverslagen naar voren.

- Er is bij steeds meer jongeren sprake van een hulpverleningsverleden.
- Er is bij steeds meer jongeren sprake van een onderbroken schoolloopbaan.
- Het merendeel van de jongeren komt uit 'gebroken' / eenouder gezinnen .
- Het percentage jongeren dat zelfstandig op kamers ging wonen na de NOKS hoger ligt dan heden het geval is.
- Het percentage uitval in 1999, 2000 en 2001 hoger ligt dan in de periode 2002 tot en met 2005.

Vanuit figuur 6 komen de volgende cijfers naar voren betreffende de jaren 2002 tot en met de huidige populatie.

WIIB de NOKS	Januari-December	2002	2003	2004	2005
Aantal plaatsingen		9	13	17	7
Jongens		2	7	10	4
Meisjes		7	6	7	3
Gemiddelde duur opname in maanden		9	8.7	5.9	n.v.t.
Gemiddelde leeftijd tijdens opname		16.6	16.6	16.8	17.1
Eerder verblijf in de jeugdhulpverlening		9	9	17	5
Ots /pij maatregel		7 OTS / 1 PIJ	11	15	6
Vrijwillig /jeugdreclassering		1	2	2	1
Vanuit justitiële jeugdinrichting		1	3	8	4
Uitval		0	0	3	0
Uitstroom doorgeplaatst naar andere voorziening		3	2 (1x ?)	7	n.v.t.
Uitstroom netwerk plaatsing (familie /vrienden /?)		1	5	6	n.v.t.
Uitstroom zelfstandig op kamers		5	6	4	n.v.t.

Figuur 7.

Naar aanleiding van bovenstaande tabel in vergelijking met cijfers van de jaarverslagen 1999, 2000 en 2001 van WIIB de NOKS kan het volgende geconcludeerd worden:

Er is vanaf 2002 een toename te zien in het aantal plaatsingen per jaar. De duur van de plaatsing is afgenomen. De gemiddelde leeftijd van de geplaatste jongeren is in 2005 op 17 jaar komen te liggen. Dit is een verhoging ten opzichte van 2002 en 2003 waarin er meer plaatsingen waren van jongeren die 16 waren ten tijde van opname. Er zijn geen jongeren van 15 jaar meer opgenomen. Er worden nagenoeg evenveel jongens als meisjes opgenomen. Er is daarbij een toename te zien van jongeren die vanuit justitiële jeugdinrichtingen op de NOKS geplaatst worden. Deze tendens lijkt zich in 2005 voort te zetten. Er is over het algemeen weinig uitval op de NOKS.

Enige kanttekeningen bij voorgaande:

Er is bewust voor gekozen geen onderscheid te maken in afkomst of etniciteit. Wel kan gesteld worden dat er weinig Marokkaanse jongeren op de NOKS worden opgenomen, terwijl er in de JJI's juist een toename van Marokkaanse jongeren te zien is.

Uitval betekent in bovenstaande het abrupt en daadwerkelijk afbreken van de plaatsing door een conflict, escalatie of het veroorzaken van een onveilige situatie. Er zijn meerdere jongeren eerder dan de bedoeling was vertrokken van de NOKS. Dit was danwel uit vrije keus en met goedkeuring van de voogd /plaatser, danwel in overleg en met ondersteuning van het netwerk en de mentoren van de NOKS. Over het algemeen kan echter gesteld worden dat het percentage uitval laag ligt.

Vanaf januari 2004 tot en met december 2004 is er op de NOKS een strak beleid gevoerd inzake een snellere doorstroom van jongeren. Dit verklaart het hoge aantal opname's in vergelijking met voorgaande jaren. Jongeren werden voor zes maanden opgenomen, en alleen in uiterste gevallen is het verblijf verlengd. Jongeren waren echter nog niet altijd zelfstandig genoeg om de stap naar zelfstandige kamerbewoning te maken. Dit zou tevens een verklaring kunnen zijn voor het hoge percentage netwerkplaatsingen. Deze klinken in cijfers mooier dan ze in werkelijkheid zijn, onder netwerkplaatsingen wordt hier verstaan: wonen bij ouders, maar ook vrienden / familie /kennissen. Na navraag blijkt dat de jongeren ook hier gemiddeld maar vier tot zes maanden wonen voordat ze opnieuw verhuizen. Inmiddels is deze gang van zaken teruggedraaid. Wanneer het nodig en nuttig is kan het verblijf van een jongere verlengd worden. In het geval van jongeren die vanuit justitiële inrichtingen geplaatst worden blijkt dit nodig en gewenst.

Over het algemeen kan gesteld worden dat jongeren die op de NOKS verblijven altijd onder toezicht staan. In grofweg 70 % van de jongeren ligt de (volledige) voogdij bij een (gezins) voogd van Bureau Jeugdzorg. Bij de overige 30% is er ook sprake van een ondertoezicht stelling, maar ligt de wettelijke verantwoordelijkheid nog geheel of gedeeltelijk bij de ouders van de jongeren.

Twee groepen jongeren worden niet apart vermeld; dit zijn jongeren met adoptieproblematiek en minderjarige asielzoekers. Ik wil ze hier toch noemen omdat zij binnen de doelgroep weer specifieke problemen met zich meebrengen.

In vergelijking met eerdere jaren is er een toename te zien van doorplaatsingen vanuit de NOKS naar andere voorzieningen in de residentiële jeugdhulpverlening. Over het algemeen betreft het hier plaatsingen op kamertrainings projecten (KTP's) van Jeugdformaat. Tegelijkertijd is er verhoudingsgewijs een afname te zien in het aantal jongeren dat na het verblijf op de NOKS zelfstandig op kamers gaan wonen. Hier kunnen een aantal verklaringen voor gegeven worden.

- De jongeren blijken langer de tijd nodig te hebben om een voldoende mate aan zelfstandigheid te ontwikkelen;
- De mentoren/voogden/ouders durven de jongeren (nog) niet 'los te laten';
- De jongere geeft aan zelf de stap nog niet aan te durven;
- De jongeren hebben geen financiële middelen om zelfstandig te wonen;
- Het gebrek aan betaalbare kamers /woonruimte.

Eerder genoemde verklaringen kunnen ook van toepassing zijn op het feit dat het aantal netwerkplaatsingen is toegenomen. Over het algemeen zijn de jongeren niet geïnteresseerd om nog langer dan nodig in de jeugdhulpverlening te blijven wanneer zij de 18 jaar naderen, of dit zijn geworden. Een behoorlijk aantal jongeren kiest er bewust voor om weer bij het gezin van herkomst te gaan wonen. In sommige gevallen is er voor jongeren geen andere mogelijkheid in verband met het ontbreken van een netwerk om op terug te vallen en gebrek aan financiën. Dit behoeft enige uitleg.

Meisje 17 jaar oud wil graag op kamers. Ze 'woont' al vanaf haar 9^e jaar binnen de jeugdhulpverlening vanwege ernstige verwaarlozing. BJZ heeft de volledige voogdij en ouders zijn niet meer in beeld. Meisje is zelfstandig genoeg en heeft zich goed ontwikkeld. Zij volgt de beroeps begeleidende leerweg van het VMBO. Haar verblijf op de NOKS is positief verlopen, ze wil graag op kamers, en dit kan en mag ook. Ze heeft echter totaal geen netwerk om op terug te vallen. Zij wordt over twee maanden 18 jaar.

Financieel ziet het plaatje er als volgt uit. Meisje krijgt op de NOKS € 300,- leefgeld/budget per maand. Zij betaalt geen huur. Zij krijgt geen studie financiering omdat ze de BBL volgt. Ze heeft een stagevergoeding van € 350,-. Hierover moet zij 2/3 afdracht betalen. Dit houdt in dat zij geen budget krijgt en dus € 350,- per maand te besteden heeft waarvan zij alles moet kopen. De volledige OTS loopt af op haar 18^e jaar. Ook het financiële vangnet van BJZ valt dan weg (leefgeld/schoolgeld). Dit meisje met € 350,- per maand op een kamer laten wonen is weinig realistisch. Een gemiddelde kamer kost minimaal € 250,- /€ 300,-. Dit betekent dat zij in het maximale geval nog € 100,- overhoudt om schoolgeld, schoolboeken, verzekeringen, kleding, boodschappen e.d. van te kopen.

De mentoren van de NOKS staan in dit soort gevallen voor een dilemma. Bovenstaand voorbeeld is een meisje dat een redelijk goed perspectief heeft. Ze kan echter nog wél een steuntje in de rug gebruiken, met name omdat ze niemand heeft om op terug te vallen als het 'mis' gaat. Het dilemma in deze is: "zwemmen of verzuipen", óf haar nog net dat steuntje in de rug geven zodat zij wat beter beslagen ten ijs komt. Dit laatste houdt dan in: in samenspraak met voogd en het meisje zelf besluiten dat zij nog doorgeplaatst wordt naar een KTP, of haar langer op de NOKS laten blijven.

Bovenstaand voorbeeld geeft in een financieel kader het dilemma aan waar werkenden in het staartje van de jeugdhulpverlening dagelijks mee te maken krijgen. Iedereen moet volwassen worden en op een gegeven moment zijn vleugels uitslaan. Jarenlang is veel gedrag van deze jongeren geproblematiseerd, en zij zijn allemaal in enige mate gehospitaliseerd. Aan werkenden in het laatste stuk van de jeugdhulpverlening de ondankbare taak om in een korte tijd problemen juist weg te wuiven en tegen de jongeren te zeggen: 'je moet voor jezelf zorgen, jij redt het wel. Dit terwijl dit in veel gevallen minimaal twijfelachtig is. Ik kom in hoofdstuk zeven op dit dilemma terug.

6.3 De NOKS en problematiek van de doelgroep

In hoofdstuk drie en vier heb ik een uitgebreide uiteenzetting gegeven van problematiek bij jongeren in de jeugdhulpverlening. Vanuit dossiers en de dagelijkse begeleiding aan deze jongeren komen de in de volgende tabel genoemde risicofactoren en protectieve factoren naar voren. Ik heb klinisch en diagnostisch taalgebruik trachten te vermijden omdat een onvoldoende gewetensontwikkeling, of gedragsstoornissen zich op verscheidene manieren kunnen vertalen in concreet gedrag. Doel van deze tabel is een pragmatisch beeld te krijgen van probleemgedrag van de gemiddelde NOKS jongere. Daarbij heb ik de dossiers vergeleken met vertoond gedrag op de NOKS. Alleen wanneer er nog sprake was van hetzelfde gedrag als beschreven in het dossier heb ik van deze informatie gebruik gemaakt. Dit gedrag heb ik geturfd per (ex) bewoner.

NOKS	2002-2005	Ja	Beetje /soms	Nee
Risicofactoren				
Externaliserend (verbaal /fysiek agressief naar anderen /mentoren)		19	6	21
Risicovolle vrienden /vrijtijdsbesteding		25	9	12
Conflictueus gedrag (medebewoners / mentoren / anderen)		19	7	20
Drank / drugsgebruik (blowen)		36	4	6
Vermoedelijk delinquent gedrag: stelen / liegen / prostitutie /vandalisme /spijbelen		22	2	22
Vluchtgedrag / ontduiken hulpverlening / niet op de NOKS slapen zonder te vragen		19	8	19
Seksueel actief / wisselende seksuele contacten		43	3 ?	-
Internaliserend (eenzaam, somber etc.)		26	11	9
Niet meer zien zitten /suïcidaal /automutilatie		13	11	22
Bezig met verwerking van verleden (overlijden /misbruik /mishandeling /uithuispl.)		44	2 ?	-
Vermoedelijk psychiatrische stoornis /Autisme /Borderline		8	4	34
Verstandelijk beperkt		5	2	39
ADHD /dwangneurose (vastgesteld en eventueel medicatie)		18	-	28
Dagbehandeling /gesprekken met Parnassia (Jutters / Psycholoog / GGZ.)		16	2	28
Protectieve factoren				
Goed contact met netwerk (familie /pleeggezin e.d.)		16	12	18
Succesvolle schoolloopbaan/ diploma		14	-	32
Praktische vaardigheden (hygiëne, koken, e.d.)		22	14	10
Duidelijk en reëel haalbaar toekomstbeeld		15	-	31
Kunnen uitkomen met geld		19	14	13
Goed de weg weten naar instanties		24	4	18
Afspraken maken en nakomen		15	16	15
Houden aan (huis) regels		20	14	12
Vriendschappen kunnen opbouwen en onderhouden		15	8	23
Volhouden van school /werk /continuïteit dagbesteding		14	10	22
Lid van een vereniging /sportclub / anders		4	4	38
Eerdere hulpverlening (crisisopvang /JJI /residentieel)		40	-	6
Totaal aantal plaatsingen 2002-2005		46	-	-

Figuur 8.

De cijfers in figuur 8 zijn zo objectief mogelijk verkregen. Als voorbeeld: een jongere kan bijvoorbeeld goed kunnen uitkomen met zijn geld, maar de mentoren vermoeden dat dit geld niet altijd op een even legale manier binnenkomt. De jongere scoort in deze op: goed uitkomen met geld, en op vermoedelijk delinquent gedrag.

Naar aanleiding van figuur 8 kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

Alle jongeren die geplaatst worden op de NOKS zijn bezig ervaringen uit het verleden te verwerken. Dit betreft niet alleen negatieve ervaringen uit het vroege verleden, maar vaak ook de uithuisplaatsing en gevoelens hieromtrent (boosheid, afwijzing, teleurstelling, mislukking). Hierbij moet men de kanttekening plaatsen dat bepaalde gevoelens van somberheid, eenzaamheid, 'het niet meer zien zitten', en de hierboven beschreven gevoelens, leeftijdsadequaat zijn. In die zin moet deze categorie niet te zwaar worden genomen.

Dit geldt overigens voor meer gedrag dat in de tabel genoemd wordt. Het is in deze van belang dat niet ieder gedrag geïmpliciteerd wordt. Uitgangspunt van de NOKS is hierbij de balans te zoeken tussen leeftijdsadequaat gedrag, gedrag dat aantoonbaar veroorzaakt wordt door een stoornis of traumatische gebeurtenis, of problematisch gedrag. De begeleiding dient hierop per individu afgestemd te worden. Daarbij kan gesteld worden dat de scheiding tussen internaliserend en externaliserend gedrag in de praktijk niet scherp aanwezig is. Zoals in hoofdstuk vier beschreven vallen de meeste jongeren in de gemengde schaal. De NOKS gaat in de dagelijkse begeleiding uit van het hier en nu, en maakt hierbij gebruik van blinde versterking. Dit houdt in dat er niet teveel op negatieve gedragspatronen wordt ingegaan. Positieve gedragingen en correcties of veranderingen in negatief gedrag vanuit de jongeren zelf worden aangemoedigd. Er worden grenzen gesteld, maar tegelijkertijd wordt er niet teveel aandacht besteed aan het overschrijden hiervan. De jongeren krijgen de ruimte om de consequenties van bepaald gedrag te zelf te ervaren, te ondervinden, en eventueel te corrigeren. Dit gebeurt door steeds in gesprek te zijn met de jongeren, en soms zelfs per week de grenzen en kaders opnieuw aan te geven.

Er wordt veel gebloft door de jongeren. Bij de meesten is er sprake van verslaving, zij zijn hier al op jonge leeftijd mee begonnen (basisschool). Hoewel de jongeren zelf hun blowgedrag niet als problematisch ervaren, is dit ontegenzeggelijk het geval. Jongeren geven aan dat zij hier rustig van worden en niet zoveel over het verleden hoeven na te denken. Uit observaties blijkt dat de jongeren passief worden, niet op tijd hun bed uitkomen, veel geld aan blowen besteden, moeilijk te activeren en soms te benaderen zijn en juist door het blowen in het verleden blijven hangen. Overigens zeggen de jongeren die vanuit justitiële jeugdinrichtingen geplaatst zijn dat er in de inrichting ook gebloft werd. Ouders geven over het algemeen aan dat de jongeren thuis ook al blowden. In enkele gevallen begint een jongere met blowen op de NOKS.

Bijna alle jongeren zijn seksueel actief. Sommige meisjes vertonen door allerlei oorzaken (ontbreken vaderfiguur, misbruik e.d.) extreem wervend gedrag (en soms extreem instrumenteel) ten opzichte van het andere geslacht, en hebben dien ten gevolge vaak negatieve seksuele ervaringen zoals verkrachting en aanranding achter de rug. Ook hebben zij veel wisselende seksuele contacten. Jongens geven vaker signalen af over veilig vrijen dan meisjes.

De jongeren hebben in de meeste gevallen een onderbroken (en niet hervatte) schoolloopbaan. Vaak zijn de problemen van de jongere of rondom de jongere begonnen rond de basisschool periode. Zij hebben in veel gevallen alleen de basisschool met hangen en wurgen doorlopen. Dit kan komen door een aantal redenen:

- Door factoren in de jongere; ADHD / verstandelijke beperking / onhandelbaar en spijbel gedrag
- Door omgevingsfactoren (problemen in het gezin van herkomst /financiën / verslaving)
- Door uithuisplaatsing en dien ten gevolge vele verhuizingen op door de hulpverlening ingegeven tijdstippen (welke niet goed aansluiten bij schoolperiodes)
- Lange wachtlijsten voor ZMOK scholen
- Grote klassen en hierdoor minder aandacht voor 'probleemleerlingen'
- Hoge werkdruk van Leerplicht ambtenaren waardoor kinderen 'uit het zicht' verdwijnen
- Verkeerde inschatting van intelligentie door problematisch gedrag en daardoor gebrek aan motivatie bij jongeren
- Ondoorzichtigheid in het aanbod van het VMBO, (en ook hier bij aanmelding de vraag naar de reden van onderbroken schoolloopbaan)

Hierdoor hebben de jongeren wanneer zij op de NOKS geplaatst worden over het algemeen geen diploma's, en hiaten in basiskennis. Dyslexie komt -volgens de jongeren zelf - veel voor. Eerder kan aangenomen worden dat zij slecht begeleid zijn op het didactische vlak. Dit blijkt uit het feit dat veel jongeren niet goed Nederlands kunnen schrijven. Ze houden over het algemeen ook niet van lezen. Dit zorgt weer voor maskering, faalangst, gevoelens van mislukking en weinig motivatie om terug naar school te gaan, of hiervoor de benodigde stappen te ondernemen. Daarbij missen de jongeren door het gemis van een schoolloopbaan de sociale omgang met leeftijdsgenoten die niet in de jeugdhulpverlening verblijven.

Jongeren die wel een diploma hebben, hebben vaker een duidelijk toekomstperspectief, vrienden/vriendinnen die niet in de jeugdhulpverlening verblijven, een grotere zelfstandigheid, een realistischer en positiever wereldbeeld, en laten over het algemeen een 'gezonder' beeld zien dan jongeren die geen diploma's hebben. Factoren waardoor de één het wel en de ander het niet redt op school zijn niet zomaar te geven. Soms zijn de verhalen en problemen van jongeren vergelijkbaar, maar heeft de één wel en de ander geen diploma. Wanneer de jongeren een opleiding volgen of werk hebben wanneer zij op de NOKS geplaatst worden, houden zij dit over het algemeen gedurende hun verblijf goed vol.

Als laatste wil ik een aantal redenen voor uitval toelichten aan de hand van een tweetal -vaak onderbelichte- paradoxen in de jeugdhulpverlening. Deze hebben betrekking op ongemotiveerde (onbegeleidbare) jongeren versus gedwongen jeugdhulpverlening en vraaggericht werken versus gedwongen jeugdhulpverlening.

Aangezien de meeste jongeren die op de NOKS verblijven onder volledig toezicht staan van BJZ, is de vraag of de jongere gemotiveerd is voor hulpverlening mijns insziens niet van toepassing. Deze maatregel is een vorm van gedwongen hulpverlening. De jongeren zijn niet gemotiveerd voor hulp omdat zij zichzelf vaak zien als slachtoffer van de situatie, én omdat zij vaak vinden dat niet zij, maar hun ouders hulp nodig hebben. De jongeren zijn over het algemeen niet gemotiveerd voor hulpverlening omdat zij zelf niet inzien waarvoor en waarbij zij hulp nodig hebben. Daarbij wordt als reden van uitval vaak genoemd dat de jongere zich niet begeleidbaar opstelt. Deze reden valt in hetzelfde licht te zien als het gebrek aan motivatie. Het is voor de mentoren van de NOKS van belang om hier altijd bij stil te staan. Wanneer jongeren niet gemotiveerd of onbegeleidbaar lijken, is het aan de mentoren om op een creatieve en flexibele manier te onderzoeken waartoe de jongeren wel te motiveren zijn, en zo begeleiding mogelijk te maken en houden. Wanneer een jongere zich dusdanig gedraagt dat de veiligheid van de jongere zelf, medebewoners of het project in gevaar komt, kan dit betekenen dat de verantwoordelijkheid niet langer gedragen kan worden door de NOKS. Dit is een legitieme reden voor uitval.

Vraaggericht werken en gedwongen jeugdhulpverlening bijten elkaar eveneens. Alvorens vraaggericht te kunnen werken moet eerst vastgesteld worden van wie de hulpvraag afkomstig is. In het geval van de jongeren op de NOKS is het vaak in beginsel de hulpvraag van ouders/BJZ geweest waardoor de jongeren in de jeugdhulpverlening terecht zijn gekomen. Zoals eerder in dit onderzoek vermeld; het probleem van de ouders /BJZ is het probleem van de jongere geworden. Dat de jongeren op deze leeftijd zelf eigenlijk niet goed weten wat het probleem precies is, of welke hulpvraag zij hebben, kan hen niet verweten worden.

De jongeren hebben in de loop van hun leven al veel vormen van hulpverlening gehad. Dit loopt van allerlei vormen van ambulante thuishulp zoals Video-Hometraining, Intensieve Orthopedagogische Ondersteuning en Gordon methodiek naar dagbehandeling op een Boddaert centrum, observatie-behandelgroepen, en uiteindelijk de definitieve uithuis plaatsing. Op verschillende residentiële voorzieningen, of in de justitiële jeugdinrichtingen hebben zij verschillende fases en vormen van behandeling en therapie doorlopen. Over het algemeen hebben de jongeren "het allemaal wel gezien en gehad". De paradox in deze is dat wanneer de jongeren op deze leeftijd niet erkend worden in het feit dat ze in al die jaren dingen geleerd hebben (en dus de ruimte krijgen om dit te laten zien) de conclusie getrokken zou kunnen worden dat al die jaren van hulp en jeugdhulpverlening nutteloos zijn geweest.

In omschrijvingen over de NOKS wordt gesteld dat de jongeren niet te lang op de NOKS zouden moeten verblijven omdat zij anders gehospitaliseerd zouden raken. Ik denk dat dit een misvatting is. Bij veel jongeren die op de NOKS geplaatst worden is er bij plaatsing al sprake van een vorm van hospitalisatie. Op de NOKS moeten jongeren juist weer leren onafhankelijk te denken en te handelen, wat de consequenties van dit handelen ook zijn. Dit

vergt een open blik van de mentoren. Het verblijf van de jongeren op de NOKS kan mede hierdoor nogal eens een grillig verloop hebben. De jongeren hebben drie weken twee banen naast elkaar, om vervolgens beide banen kwijt te raken en weer opnieuw te moeten beginnen.

Naar aanleiding van deze conclusies kan gesteld worden dat er bij het merendeel van de jongeren die op de NOKS geplaatst worden sprake is van complexe problematiek, in die zin, dat er op meerdere niveaus problemen aanwezig zijn. Onderdeel van deze complexe problematiek is echter niet alleen het meervoudige probleemgedrag dat reeds gediagnosticeerd (en behandeld) is door eerdere hulpverlening. Ik stel naar aanleiding van bovenstaande dat ook het traject van uithuisplaatsing, verwijdering van het gezin van herkomst, de verhuizingen, de vele verschillende 'opvoeders' en opvoedmethodes, etc. hun sporen hebben achtergelaten. Enige vorm van hospitalisatie is onderdeel van complexe problematiek bij langdurig uithuis geplaatste jongeren.

6.4 De Jongeren aan het woord

Ik heb door middel van gestructureerde vragenlijsten⁴⁴ veertig vragen en een aantal stellingen aan (ex) bewoners voorgelegd. De vragenlijsten zijn als bijlage toegevoegd. De respons was boven verwachting. Zeker aangezien de doelgroep een gezonde argwaan heeft ten opzichte van het invullen van vragenlijsten, omdat hier in het verleden nogal eens conclusies uit zijn getrokken waar de jongeren het niet mee eens waren. Doordat een aantal jongeren tijdens dit onderzoek op het punt stonden om de NOKS te verlaten kon ik deze jongeren nog gemakkelijk benaderen. Ik heb een aantal ex-bewoners telefonisch benaderd met de vraag of ze mee wilden werken. Uiteindelijk heb ik 25 vragenlijsten verstuurd naar ex-bewoners. Hiervan heb ik er 11 ingevuld teruggestuurd gekregen. Bij elkaar heb ik 18 ingevulde vragenlijsten. 10 jongens en 8 meisjes hebben de lijsten ingevuld. Deze jongeren hebben allemaal van 2002 tot en met 2005 op de NOKS gewoond. De resultaten van de interviews heb ik samengevat en uitgewerkt. Daar waar er sterk afwijkende antwoorden gegeven werden of er grote verschillen waren heb ik deze benoemd.

Algemeen

Van de 18 geïnterviewde jongeren komen er 18 uit 'gebroken' gezinnen. 13 jongeren geven aan tussen hun 5^e en hun 12^e jaar met de hulpverlening in aanraking te zijn gekomen, 2 jongeren weten het niet en 3 jongeren geven aan tussen hun 12^e en 18^e jaar. Als reden van de uithuis plaatsing werden o.a. de volgende gegeven: "omdat ik een stoute jongen was", "mijn moeder overleden", "ging niet meer thuis", "delict gepleegd", "problemen", "was een beetje gek", "mijn moeder trok me niet meer", "altijd ruzie thuis" en "ik liep steeds weg".

⁴⁴ Zie bijlage 4

Van de 18 jongeren werden er 12 vanuit een JJI op de NOKS geplaatst, en 6 vanuit een andere residentiële voorziening. 15 jongeren zeiden dat de beëindiging van hun plaatsing te maken had met het feit dat er plek op de NOKS was, of dat zij "klaar" waren (het traject hadden doorlopen). 3 jongeren moesten weg bij hun vorige plek door een escalatie of conflict.

Contact met voogd /ouders tijdens het verblijf in een JJI / residentiële voorziening

De jongeren voelden zich over het algemeen serieus genomen door hun voogd. Zij waren echter niet altijd tevreden over de frequentie van het contact. Dit is met name het geval bij jongeren vanuit een JJI. Zij hebben allemaal geantwoord dat ze tijdens hun verblijf in de inrichting maar één keer per 6 maanden contact hebben gehad met hun voogd. De jongeren voelden zich over het algemeen serieus genomen in hun mening over een vervolgplek. Zij geven aan dat ze het gevoel hebben dat er naar hen werd geluisterd. Over de betrokkenheid van de ouders bij de hulpverlening antwoordden de meeste jongeren dat de gesprekken die er zijn gevoerd voldoende waren. Dit staat haaks op wat de jongeren vertellen ten tijde van hun verblijf op de NOKS. Opvallend is dat met name de jongeren uit een JJI hier in gesprek hun boosheid, teleurstelling en verdriet over laten blijken. Er zijn in de meeste gevallen wel oudergesprekken gevoerd, de meeste jongeren hebben hier 1 tot 2 gesprekken aangekruisd. De jongeren kunnen over het algemeen niet goed aangeven wat ze goed of minder goed vonden aan de begeleiding en de hulpverlening in de andere instelling /inrichting. Het valt op dat zij hier voornamelijk van de daadwerkelijke hulp losstaande feiten noemen zoals: "ze hebben mijn diploma's weggemaakt, ze doen daar niks, ik zat altijd op cel, ik heb er niks geleerd, ze proberen je boos te maken" e.d. Dit kan ook liggen aan de vraagstelling.

De overgang van de JJI /residentiële voorziening naar de NOKS

De jongeren vinden zelf dat ze vanuit de inrichting of andere residentiële voorziening goed zijn voorbereid op de overgang naar de NOKS. 8 jongeren antwoordden hier dat dit niet het geval was. Deze jongeren geven alle 8 aan dat hen niet was verteld dat ze zoveel vrijheid zouden hebben, en dat ze het lastig vonden om opnieuw met deze vrijheid om te gaan. Deze jongeren kwamen allen uit een JJI. Jongeren verwachtten niet veel van de NOKS voordat zij zouden komen wonen. Antwoorden zijn: 'weet niet', 'vrij weinig', 'vrijheid', 'in het begin helemaal niks, vrijheid', 'dat het minder streng zou zijn' en 'vrij zijn'. Over de overgang van de andere voorziening/inrichting naar de NOKS zijn de meesten wel tevreden, 'ging goed'. Als reden hiervoor geven ze aan dat ze direct door het ITB traject werk en /of school hadden, dat ze vanuit de inrichting "alles hadden geregeld", en dat ze een leuk afscheidsfeestje hadden gekregen of andere afscheidskado's, of dat ze door de leukste mentor van de JJI waren weggebracht.

De begeleiding op de NOKS

16 van de 18 jongeren hebben geantwoord dat zij voldoende ondersteuning hebben ervaren van de mentoren van de NOKS in het begin van hun verblijf. Een jongere heeft hierbij als toevoeging gegeven: "teveel soms". De antwoorden van jongeren op het nog nodig zijn van het opstellen van een hulpverleningsplan en leerdoelen zijn opvallend divers. 6 jongeren vinden dit nog nodig, maar antwoordden vervolgens op de vraag of zij hetzelfde hadden geleerd zonder het opstellen hiervan allemaal 'ja', of 'geen mening'. 10 jongeren zijn hierover expliciet: zij vonden dit niet nodig en dachten dat ze zonder hulpverleningsplan en leerdoelen hetzelfde zouden hebben geleerd. Van de 18 jongeren hebben 9 geantwoord dat zij op een andere plek binnen de jeugdhulpverlening niet zo lang hadden kunnen wonen als zij op de NOKS gedaan hebben. Als reden hiervoor geven zij: "ik loop meestal na 2 weken weg ofzo", "ik heb een te grote bek", "meestal krijg ik ruzie", "ik heb niks gedaan", "ik hield me niet aan de regels", "ik ben slecht bezig geweest, blowen, slapen, chillen", "omdat het hier leuk is". De andere 9 gaven als antwoord ja. Als voorbeeld van een reden: "omdat ieder normaal mens dat kan".

De jongeren hebben hun verblijf op de NOKS over het algemeen positief ervaren. Een aantal antwoorden: "ik vond het goed", "ik heb dingen geleerd", "jullie waren er wel, maar niet vervelend", "ik vond het fijn om met rust gelaten te worden", én de volgende: "Ik vond alles perfect er waren regels maar ze lieten mij gewoon mezelf zijn en me gang gaan waarvan ik weet dat ik mijzelf heb getoond en vertrouwen heb gewonnen". Ook werd meermalen genoemd dat ze het prettig hadden gevonden dat de mentoren van de NOKS contact hadden opgenomen en onderhielden met hun ouders. Een jongere antwoordde: "de NOKS heeft ervoor gezorgd dat ik nu weer bij mijn pa woon". De jongeren zijn allemaal tevreden over de werktijden van de mentoren en antwoordden op de vraag of een vaste mentor gewenst was allemaal met : nee of geen mening. Van 4 jongeren mochten de mentoren wel minder aanwezig zijn. Geen van de jongeren heeft geantwoord dat de mentoren er vaker moeten zijn.

De meeste jongeren antwoordden op de vraag of ze langer op de NOKS hadden willen blijven met een ja. Redenen hiervoor zijn divers, maar komen vrijwel allemaal neer op het feit dat de jongeren het als een fijne woonplek hebben ervaren en dat ze het prettig vonden dat de mentoren nog een vinger aan de pols hielden wat betreft het herinneren aan afspraken, voeren van weekgesprekken, en ondersteuning bij het invullen van formulieren e.d. De meeste jongeren geven aan dat ze het prettig hadden gevonden om nabegeleiding van de mentoren van de NOKS te krijgen.

Vanuit de stellingen komt eenzelfde beeld als hierboven geschetst is naar voren. Deze stellingen waren deel van de vragenlijsten, maar zijn in de bijlagen niet opgenomen.

	JA	SOMS	NEE	GEEN MENING
Vind je dat de mentoren van de NOKS				
Je goed hebben opgevangen toen je kwam wonen	18	-	-	-
Duidelijk zijn geweest over de regels (je plichten) en je rechten	18	-	-	-
Duidelijke afspraken met je hebben gemaakt en deze zijn nagekomen	14	-	-	4
Goed naar je hebben geluisterd	12	4	-	2
Je goed hebben begrepen	18	-	-	-
Je echt hebben geholpen met problemen	12	6	-	-
Voldoende aandacht voor je hebben gehad	16	-	-	2
Denk je dat je op een andere plek beter begeleid had kunnen worden	-	1	10	7
			EENS	ONEENS
Al die hulpverleners begrijpen over het algemeen geen reet van alle shit waarmee ik zit			-	18
Ik heb me vaak onbegrepen gevoeld door mentoren /leiding /voogd			2	16
Je moet aan hulpverleners nooit het achterste van je tong laten zien			12	6
Mentoren moeten overdag en 's avonds aanwezig zijn. 's Nachts heb je er niks aan			2	16
Hulpverleners zijn altijd aan het schrijven. Ze hebben het drukker met papier dan er voor je zijn			6	12
Hulpverleners doen altijd of ze het heel druk hebben, maar ik begrijp niet waarmee			8	10
Ik kan nooit "gewoon" wat doen. Van alles dat ik doe word een probleem gemaakt			6	12
Met anderen erbij praat mijn mentor /voogd heel anders dan als ik alleen met hem /haar praat			16	2
Het gaat altijd over mijn verleden, nooit over wat ik vandaag doe, of in de toekomst wil			6	12
Hulpverleners hebben geen humor. Ze nemen alles serieus			4	14
Hulpverleners denken dat je van papier leert, maar je leert pas iets als je zelf op je bek gaat			15	3
Ik ben tevreden over mijn verblijf op de NOKS			18	-

6.5 Ouders en voogden (e.a.) over de hulpverlening van de NOKS

In diverse gesprekken en open interviews met ouders/verzorgers en voogden /plaatsers over de begeleiding van jongeren op de NOKS blijkt het volgende.

Over het algemeen zijn allen achteraf in meer of mindere mate tevreden over de geboden hulpverlening. De NOKS probeert ten allen tijde contact op te bouwen en te onderhouden met de ouders of verzorgers van de jongeren. Ouders zeggen dat ze dit achteraf erg prettig hebben gevonden. Zij hebben het gevoel dat ze serieus werden genomen en dat er naar hen geluisterd werd. Het blijkt dat ook de ouders van uithuisgeplaatste jongeren met veel onverwerkte emoties zitten.

Dit heeft niet alleen met hun eigen onverwerkte verleden te maken, maar ook met de uithuisplaatsing van hun kind(eren). Ouders geven vaak uitdrukking van gevoelens van boosheid, verdriet, mislukking en teleurstelling. Deze gevoelens hebben betrekking op zichzelf, hun kinderen en ook op de jeugdzorg /jeugdhulpverlening. Ouders geven vaak aan dat ze zich niet gehoord hebben gevoeld, zich buitengesloten hebben gevoeld, etc. Voor de jongeren die op de NOKS verblijven is het in de meeste gevallen van belang dat het contact met de ouders wordt hersteld. Dit dient een driedubbel doel: het komt de begeleiding van de jongere ten goede, de gezinsrelaties worden hersteld, en het netwerk van de jongere wordt uitgebreid. De laatste twee jaar is het aantal netwerkplaatsingen mede hierdoor toegenomen. De mentoren van de NOKS kunnen in dit contactherstel een belangrijke rol spelen. Enige basis kennis en begrip van de systeem- en gezinsbenadering (contextuele theorie, Nagy e.a.) alsmede de communicatieleer is hierbij essentieel.

Het blijkt dat zowel ouders als voogden /plaatsers in eerste instantie bepaalde verwachtingen hebben van de begeleiding van de NOKS. Men denkt vaak dat de NOKS een intensieve 24 uren voorziening is. Dit houdt in dat zowel voogden /plaatsers als ouders het idee hebben dat de mentoren er dag en nacht zijn, zich intensief bemoeien met de jongeren, dat er een bepaalde structuur is en dat het een groepswoonvorm betreft. Dit is niet het geval. De mentoren zijn niet full-time aanwezig, en de begeleiding houdt het midden tussen bemoeizorg en een vorm van intern maatschappelijk werk. De mentoren houden de grote lijnen rondom een jongere in de gaten, en laten de jongeren -als alles goed gaat- "los". Dit houdt ook in dat er escalaties of andere zaken kunnen plaatsvinden waar de mentoren niet altijd bij zullen zijn, of kunnen /zullen ingrijpen. Hierna een voorbeeld.

Tijdens een intakegesprek met voogd, moeder en jongere die vanuit een justitiële jeugdinstelling geplaatst zal worden komt zijn blowgedrag ter sprake. Voordat hij geplaatst werd in de justitiële jeugdinstelling was dit blowgedrag problematisch. De jongere heeft in het verleden delicten begaan. Moeder ziet het blowen als de meest bedreigende factor waardoor haar zoon de fout weer zal ingaan, en eist in het intakegesprek van zowel de jongere als de mentoren van de NOKS dat hij niet meer zal gaan blowen. Deze eis kan niet ingewilligd worden. De jongere weet dat hij er niet aan kan voldoen, en de mentoren van de NOKS weten uit ervaring dat zij zulke beloften niet kunnen maken. Er wordt gekeken naar een compromis. Er wordt een contract opgesteld waarin de jongere met zichzelf afsprekt dat hij alleen in het weekend zal blowen. De rest van zijn verblijf is het blowgedrag steeds onderwerp van gesprek geweest. De jongere in kwestie heeft zich niet aan zijn contract gehouden. Hij heeft wel zijn werk volgehouden, en zijn blowgedrag aangepast aan zijn werkritme. Hij is verder niet meer in moeilijkheden gekomen. De mentoren hebben in het contact met moeder steeds de positieve ontwikkelingen benadrukt zonder iets te verzwijgen, en in gesprek met de jongere steeds gesproken over hoe het contact met zijn moeder naar beider tevredenheid in te vullen.

Voogden/plaatsers en ouders verwachten vaak nog een vorm van verzorgend, preventief en competentiegerichte hulpverlening zoals in andere residentiële voorzieningen gebeurt. In fases, en met sancties en beloningen. Dit werkt bij deze jongeren niet langer. Hoewel de mentoren wel letten op praktische, sociaal-emotionele en cognitieve vaardigheden, hanteren de mentoren van de NOKS in verregaande mate het uitgangspunt dat de jongere deze naar

vermogen en al lerende verder moet kunnen ontwikkelen. Dit vermogen wordt door de mentoren vaak anders ingeschat dan door ouders en voogden. De jongeren roepen in deze leeftijd om zelfbeschikking. Met name de ouders van jongeren die lang in een justitiële inrichting hebben verbleven hebben de ontwikkeling naar deze fase niet meegemaakt. Zij hebben een 15 jarig recalcitrant en problematisch jongetje zien vertrekken, en er een zelfstandig denkende jong volwassene mét al zijn minder sterke en sterke kanten voor 'terug gekregen'. Het natuurlijke losmakingsproces is hierdoor verstoord. De roep om autonomie van de jongeren kan niet langer beantwoordt worden met sancties.

De jongere zal mét zijn sterke en minder sterke kanten de weg naar zelfstandigheid moeten inslaan, of hij wil of niet. Dit soms tot verbazing en ergernis van voogden en ouders. Sanctioneren en dwingen staat in deze haaks op de behoefte van de jongeren om eigen keuze's te maken, en de consequenties van deze keuze's te leren aanvaarden. Op macro niveau staat het ook haaks op het doel van het gehele hulpverlenings traject dat de jongeren vaak hebben doorlopen namelijk; de jongeren tot zelfstandig denkende en verstandig handelende jong volwassenen te laten opgroeien.

Dit houdt in dat wanneer een jongere van 18 jaar zijn hele leven verwaarloosd en onopgemerkt gebleven is, en hem wat betreft hygiëne weinig is aangeleerd, het een overwinning is als deze jongen naar aanleiding van gesprek en aanmoediging vaker blijkt te gaan douchen, en zijn kleding zelfstandig wast. Deze jongere onder dwang zijn kleding laten wassen, of hem onder de douche gooien zou hij niet pikken. Hij zou opstandig worden, er zou een escalatie kunnen plaatsvinden, waardoor gedwongen uitval of weglopen. Van gesprekken alleen wordt hij ook niet frisser. Met een no-nonsense houding, directief (weet je eigenlijk wel hoe de wasmachine werkt?) én door middel van het opnoemen van de voordelen op een humoristische manier lukt het vaak wel.

De verwachtingen van voogden /plaatsers en met name ouders ten opzichte van de ontwikkeling van de jongeren zijn vaak niet meegegroeid met de jongeren zelf. De jongeren zijn uithuisgeplaatst en in de tussentijd lichamelijk en geestelijk ouder geworden en gegroeid. Zij zijn hoe dan ook veranderd door het verblijf in een JJI, of een residentiële voorziening. Ouders vrezen desalniettemin voor herhaling van gedrag dat zich vroeger heeft voorgedaan, en blijven de jongeren hiermee confronteren. Deze angst maken zij ook vaak kenbaar aan de mentoren. Aan de andere kant zijn de verwachtingen die ouders hebben van de jongeren niet altijd even reëel. Zij verwachten vaak dat de jongeren op de NOKS een steigende lijn laten zien. Wanneer de jongere dan één misstap maakt is dit een bevestiging voor de ouders dat het allemaal hopeloos is. De jongeren doen ondertussen hun best vorm te geven aan hun toekomst, maar worden door hun ouders steeds terug getrokken in het verleden. Ook in het contact met voogden en plaatsers vindt dit mechanisme plaats. Wanneer er onvoldoende begeleid contact is geweest tussen de jongeren en hun ouders ten tijde van de uithuisplaatsing vervalt het systeem in oude negatieve communicatiepatronen en conflictueus gedrag. De jongeren vinden dat zij genoeg gestraft zijn en willen met een schone lei beginnen. Zij willen meestal zo snel mogelijk een goed contact met hun ouders. Ouders zijn vaak huiverig en argwanend ten opzichte van het hernieuwde contact met hun kinderen.

Het zelfde fenomeen doet zich in mindere mate voor in de samenwerking met de individueel traject begeleiders (ITB-ers) van gesloten en besloten justitiële inrichtingen. In een JJI hebben de jongeren veelal een positieve ontwikkeling doorgemaakt. Zij maken binnen de inrichting een gemotiveerde indruk betreffende werk en scholing. Wanneer zij het daadwerkelijke traject dan in alle 'vrijheid' moeten volgen blijkt dit niet altijd even vlekkeloos te gaan. Het is voor ITB-ers dan moeilijk te begrijpen dat de NOKS de jongeren niet dwingen tot het volgen van het verplichte en uitgestippelde school of werk traject.

De jongeren kiezen hun eigen weg, en wanneer er geen sprake is van intrinsieke motivatie om dit traject vol te houden zal er naar andere oplossingen gezocht moeten worden. Zij moeten zelf uitvinden wat zij willen en waarom. Het ITB traject en de werkwijze van de NOKS sluiten in deze niet geheel op elkaar aan. Ik kom hierop later terug.

Wanneer de jongeren vanuit een JJI geplaatst worden op de NOKS laten zij vaak een neergaande beweging zien. Ze moeten wennen aan de vrijheid en de verleidingen die dit met zich meebrengt. Ze zoeken vaak hun oude vrienden/netwerk weer op, met alle gevolgen vandien. De motivatie die nog aanwezig was toen zij in de JJI verbleven blijkt soms als sneeuw voor de zon verdwenen. Ook kan het gebeuren dat jongeren, wanneer zij lang in een JJI hebben gezeten de vrijheid juist mijden en hun kamer niet uitkomen. Ze raken in paniek en begrijpen niet hoe ze zelf hun tijd moeten indelen. Ze zijn de aansluiting met de maatschappij kwijt en worden alleen al overvraagd door zelf structuur in hun dag aan te brengen. De mentoren van de NOKS weten uit ervaring dat dit kan gebeuren, en houden dit goed in de gaten. Wanneer een jongere na een aantal weken zichzelf niet weet te herpakken, grijpen de mentoren in. Dit is in de ogen van ITB-ers /voogden /plaatsers en ouders vaak te laat. Door hen steeds goed en tijdig op de hoogte te houden van de bewegingen van de jongere kan miscommunicatie voorkomen worden.

6.6 Knelpunten bij de begeleiding van de doelgroep

De jongeren zelf

Er zijn jongeren die moeilijk te handhaven en te begeleiden zijn op de NOKS. Zij eisen veel aandacht op en hebben deze ook nodig. Het gaat hier om jongeren die gediagnosticeerd (rand-) psychiatrisch of zeer sterk internaliserend/externaliserend zijn en jongeren die door hun verstandelijke beperkingen gevaar opleveren voor zichzelf, andere bewoners en mentoren. De NOKS kan deze jongeren wel opnemen, maar alleen wanneer de rest van de populatie minder aandacht vergt.

Een andere groep jongeren die lastig te handhaven is zijn jongeren die (nog) levende connecties hebben met gewelddadige en/of criminele personen die in de omgeving van de NOKS verkeren. Hierdoor kunnen zij gevaar opleveren voor de bewoner zelf, de medebewoners en de mentoren. Ook deze jongeren kunnen geplaatst worden op de NOKS. Zij kunnen 'onder contract' geplaatst worden. Dit is echter geen officieel contract. Het houdt

in dat er duidelijke afspraken gemaakt worden over bezoek e.d. Wanneer de mentoren signaleren dat de bewoner zich niet aan dit contract houdt, kan de plaatsing in het belang van het project en de veiligheid van de andere bewoners beëindigd worden.

De laatste categorie jongeren die lastig te begeleiden is, zijn jongeren die langere tijd dan nodig of gewenst was geweest in een justitiële jeugdinstelling hebben gezeten en hier geen adequate en/of passende hulp of behandeling hebben gekregen. Deze jongeren zijn vaak verward, en het kost hen veel energie en moeite om weer zelf structuur in hun leven van alledag aan te brengen.

Andere knelpunten

- Drank en drugsgebruik van de jongeren;
- Leeftijds factor jongeren / drang naar autonomie / grenzen opzoeken /weinig zin in bemoeienis /hospitalisatie/ zwerfgedrag;
- Psycho-somatische klachten / gezondheidsklachten / verwerking van verleden;
- Onopgeloste conflicten en verstoorde gezinsrelaties en communicatie;
- Onderbroken schoolloopbaan / moeite bij aanmelden jongeren op scholen;
- Ontbreken van een gedegen sociale kaart / onvoldoende contactpersonen;
- Steeds vaker meerdere hulpverleners om jongeren heen die verschillende eisen aan de jongeren stellen en verwachtingen hebben, en de positiebepaling van de NOKS hierin;
- Voor de mentoren; De balans tussen loslaten en ingrijpen, steeds verwachtingen moeten bijstellen, tegen teleurstelling opgewassen zijn.
- Weinig passend werk voor jongeren / jeugdwerkloosheid / 'diploma gekte';
- Bureaucratie inzake regelgeving en financiën w.b. de jongeren;
- Steeds veranderende regelgeving;
- Gebrek aan betaalbare woonruimte.

6.7 Samenvatting

In dit hoofdstuk is antwoord gegeven op de onderzoeksvragen.

Vanuit dossieronderzoek en opname en uitstroomgegevens blijkt dat er een toename te zien is van jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen (en andere residentiële voorzieningen) op de NOKS geplaatst worden. In dit hoofdstuk wordt gesteld dat een bepaalde mate aan hospitalisatie bij alle jongeren op de NOKS aanwezig is, en dat dit deel is van de complexe problematiek van deze doelgroep. Er zijn weinig jongeren die niet opgenomen kunnen worden. De differentiatie /specialisatie van de NOKS zit hem in het feit dat de jongeren individueel benaderd worden. Er wordt vanuit het hier en nu , en naar aanleiding van blinde versterking gewerkt. Dit houdt in de praktijk in dat er gekeken wordt naar interne en externe factoren waarop de jongere, op zijn of haar eigen manier en naar vermogen, vorm tracht te geven aan zijn of haar leven. Dit betekent niet dat dossierkennis en diagnostiek onbelangrijk

zijn, maar het concreet getoonde gedrag is leidraad voor de begeleiding. Het doel is niet de problemen voor jongeren op te lossen, te verzachten of te behandelen, maar te benoemen en handvatten te geven waardoor zij op een andere manier met problemen om kunnen gaan, of er anders naar te kijken. Wanneer evenwel behandeling nodig blijkt, wordt er doorverwezen. De jongeren ervaren over het algemeen hun verblijf op de NOKS als positief. Vanuit de interviews (en de dagelijkse praktijk) komt een duidelijk beeld naar voren dat de jongeren ten tijde van hun verblijf op de NOKS op velerlei gebied in tweestrijd zijn. Dit, zoals vaker gesteld, is leeftijdsadequaat. Ze staan op het punt in hun leven waarop ze veel keuze's moeten maken. Voor jongeren die vanuit een veilige thuisbasis deze keuze's moeten maken is dit een lastige fase van hun leven. Voor de jongeren die al langer in de jeugdhulpverlening verblijven blijkt dit nog iets lastiger omdat zij zich los moeten maken van een heel systeem.

Ouders, voogden /plaatsers en ITB-ers zijn over het algemeen na afloop van de plaatsing tevreden over de hulpverlening. Het uitleggen van de werkwijze van de NOKS, en de achterliggende visie vergt echter nogal wat tijd. Het in dit hoofdstuk geschetste beeld van de verwachtingen van ouders, voogden en ITB-ers is een interpretatie naar aanleiding van vele gesprekken die zich de afgelopen jaren hebben voorgedaan. Hierbij moet gezegd worden dat het slechts een interpretatie is die duidelijk wil maken dat juist in deze fase van de hulpverlening een goede afstemming en communicatie met alle rondom de jongeren betrokken personen essentieel is.

De knelpunten en mogelijkheden bij het begeleiden van de jongeren met complexe problematiek zijn een aanzet voor het komen tot de aanbevelingen.

7. Conclusies en aanbevelingen

De aanleiding van dit onderzoek was in beginsel de toename van jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen op een residentiële voorziening van Stichting Jeugdformaat geplaatst worden, en de specifieke problematiek die dit met zich meebrengt. Ondanks dat het de beantwoording van de probleemstelling zou bemoeilijken wilde ik deze vraag koppelen aan de opname van jongeren met zogenaamde complexe problematiek. Dit omdat er vanuit de praktijk steeds meer geluiden komen dat er een groep jongeren bestaat die vanwege complexe problematiek niet adequaat opgevangen zou kunnen worden binnen residentiële voorzieningen. Ik heb in dit onderzoek drie vragen centraal gezet: Hoe is de hulp aan deze jongeren nu georganiseerd? Wat houdt de specifieke en complexe problematiek in? Wat zijn de mogelijkheden en knelpunten in de begeleiding van de doelgroep? Naar alledrie de vragen heb ik zowel literatuur als praktijkonderzoek verricht en de resultaten zal ik in dit hoofdstuk in conclusies omzetten.

Organisatie van de hulp aan jongeren met specifieke en complexe problematiek

De jeugdzorg is een sector die altijd sterk in beweging is. Dit is niet van de laatste jaren. De overheid heeft met de invoering van De Wet op de Jeugdzorg een belangrijk en ingrijpend kader geschetst waar alle instellingen die behelst zijn met de zorg aan jeugdigen aan zullen moeten gaan voldoen. Voor veel kinderen en jongeren pakt jeugdzorg goed uit; wanneer de problemen zijn verholpen zal Bureau Jeugdzorg en de door hen geïndiceerde hulp zich weer terugtrekken. Voor de jongeren die onderwerp zijn van dit onderzoek geldt dit niet. De meesten zijn al vanaf jonge leeftijd, door allerlei redenen, met jeugdzorg in aanraking gekomen. De problemen bij de jongere of in het gezin waren dusdanig manifest en complex dat de jongeren in eerste instantie ondertoezicht gesteld, en daarna uithuisgeplaatst zijn. Wanneer zij vanuit een residentiële voorziening of een justitiële jeugdinstelling geplaatst worden op de NOKS, zijn deze problemen niet altijd verminderd of adequaat behandeld. Bijkomend probleem voor de jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen geplaatst worden is de hernieuwde kennismaking met vrijheid. Er zijn jongeren die letterlijk 'af moeten kicken' van de strakke structuur en de duidelijke regels binnen een JJI. Deze jongeren raken door het gebrek aan structuur en regels in paniek en verliezen op de NOKS tijdelijk het overzicht. Vanuit de justitiële jeugdinstellingen worden er diverse programma's en trajecten opgezet ter bevordering van de resocialisatie van jongeren. Er wordt bij deze trajecten echter te weinig rekening gehouden met het feit dat het jongeren moeite kost om niet toe te geven aan de verleidingen die de hernieuwde kennismaking met de vrijheid met zich meebrengt. De terugkeer in de maatschappij zal in veel gevallen ook betekenen: terugkeer naar risicovolle vrienden. Er wordt in de justitiële jeugdinstellingen uitgegaan van het aanwezig zijn van intrinsieke motivatie van jongeren om 'op het rechte pad' te blijven. Het risico is aanwezig dat jongeren gemotiveerd lijken over het traject, of over hun school/werk zolang ze in een JJI verblijven. Zij weten dat wanneer ze dit goed volhouden, ze eerder 'vrij' zullen komen. Wanneer deze jongeren op de NOKS geplaatst worden is het dus afwachten wat ze met deze vrijheid zullen doen. Zij moeten nu zelf hun vrije tijd indelen, doen nieuwe contacten op en

komen weer in contact met hun ouders. De in beginsel afwachtende houding van de NOKS geldt als observatie periode. Jongeren zeggen dat ze het allemaal zelf kunnen en willen. Op de NOKS mogen ze dit laten zien. Er wordt pas ingegrepen wanneer het echt mis dreigt te gaan. Voor het vanuit het Ministerie van Justitie bepaalde ITB traject gelden echter wettelijke regels. De werkwijze van de NOKS en het ITB traject lijken qua uitgangspunt en visie wat betreft de hulpverlening aan jongeren met elkaar te botsen. Dit is echter per jongere en per ITB-er verschillend. Het is van belang om tijdens het intake gesprek heldere afspraken te maken over de wederzijdse verwachtingen. Een goede omschrijving van de werkwijze, visie en verwachtingen van de residentiële voorzieningen die deze doelgroep zullen gaan opvangen is gewenst. Ook intakecriteria en eventuele contra-indicaties moeten duidelijk worden omschreven opdat er ook door voogden op juiste gronden een indicatie gesteld kan worden.

Specifieke en complexe problematiek bij jongeren

Vanuit het literatuur onderzoek blijkt dat alleen de term complexe problematiek relatief nieuw is. Ik ben geen probleemgebieden of nieuwe inzichten tegen gekomen die mij overtuigt hebben van het bestaan van een geheel nieuwe doelgroep. Met andere woorden; de nieuwe ingrediënten waaruit meervoudige complexe problematiek zou moeten bestaan heb ik niet kunnen vinden. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat op de NOKS altijd al jongeren met complexe problematiek opgevangen worden, en dat ik aan een bepaalde mate van beroepsdeformatie ben gaan lijden ☺ . Dit staft mijn mening echter des te meer dat de NOKS een goed vertrekpunt was en is om te kijken naar welke vorm van begeleiding enig effect zou kunnen sorteren bij de doelgroep. Dit is in hoofdstuk zes dan ook uitgebreid gedaan. De doelgroep heeft gemiddeld al in vijf of zes voorzieningen gewoond. Ik stel in mijn onderzoek dat (enige mate van) hospitalisatie al aanwezig is bij deze doelgroep. Daarmee poneer ik de stelling dat hospitalisatie onderdeel is van complexe problematiek bij de doelgroep. Hier dient in de begeleiding van deze jongeren rekening mee gehouden te worden. Deze jongeren hebben al vele vormen van hulpverlening gehad, en evenzovele hulpverleners gezien. Zij zijn niet anders gewend dan dat er mensen om hen heen zijn die hen corrigeren, opdrachten geven, en hun gedrag op wat voor wijze dan ook begrenzen met als doel een positieve gedragsverandering te bewerkstelligen. De methoden waarop dit veelal gebeurt blijken op deze leeftijd (zestien tot achttien jaar) en bij deze doelgroep niet langer effectief. Voor de jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen geplaatst worden kan men spreken van specifieke problematiek. Enerzijds tekent zich het beeld af van jongeren die vanaf de eerste dag van hun plaatsing op de NOKS hun oude risicovolle netwerk weer opzoeken, en moeilijk weerstand kunnen bieden aan de verleidingen van de vrijheid. Wanneer ze werk of een opleiding hebben laten zij dit in de eerste weken vallen, of zij gaan er onregelmatig heen. Sommige jongeren weten zichzelf na de eerste periode te herpakken, en houden werk of school gedurende hun verblijf op de NOKS vol. Voor de andere groep zal het verblijf op de NOKS grillig verlopen. Er is bij deze jongeren een onvoldoende mate aan intrinsieke motivatie en doorzettingsvermogen. Hun hele verblijf zal gekenmerkt worden door het zoeken naar werk en/of school met vaker mislukking dan succes. Anderzijds zijn er

jongeren die vanuit justitiële jeugdinstellingen op de NOKS geplaatst worden en door het gebrek aan een strakke structuur en regels gedesoriënteerd raken. Zij zijn niet assertief, hebben moeite met het loslaten van het leven in een JJI, en raken in de war van de vrije maatschappij met al zijn ingewikkelde codes, regels, en structuren. Voor alle jongeren die op de NOKS verblijven geldt dat het hebben en kunnen volhouden van een dagbesteding een signaal is of ze een voldoende mate aan intrinsieke motivatie hebben. Wanneer dit het geval is houdt dit in dat ze een balans hebben kunnen vinden in wat anderen belangrijk vinden (verwachtingen) en wat zij zelf belangrijk vinden (wensen) en hier op een positieve manier naar kunnen handelen. Met andere woorden: de jongere heeft een goede balans tussen afhankelijkheid en autonomie gevonden en kan zich van hieruit verder ontwikkelen. Dit houdt voor de begeleiding in dat verwachtingen wat betreft de jongeren per individu moeten worden vastgesteld. Dat wat de jongere zelf belangrijk vindt en haalbaar is dient gevolgd en gestimuleerd te worden. De mentoren zullen de jongeren in dit balanceren moeten volgen. Dit vraagt van de mentoren dat zij de jongere moeten kunnen loslaten, maar tegelijkertijd moeten durven ingrijpen wanneer er onverantwoorde situaties voor henzelf, medebewoners de mentoren of het project ontstaan.

Begeleiding van jongeren met specifieke en complexe problematiek

Er zijn een aantal factoren die de begeleiding van de doelgroep bemoeilijken; de leeftijd, een bepaalde mate van hospitalisatie, wantrouwen ten opzichte van volwassenen/hulpverleners, de sterke drang naar zelfbeschikking en zelfbepaling, een onderbroken schoolloopbaan, en de hoge eisen en ingewikkelde structuren en codes van de maatschappij. Bovenstaande zaken dienen bij de reeds aanwezige en gediagnosticeerde individuele problematiek als belemmerende factoren meegenomen te worden. De doelgroep laat enerzijds een te grote afhankelijkheid ten opzichte van de hulpverlening zien (hospitalisatie), anderzijds roepen zij om autonomie. De jongeren willen alles zelf bepalen en roepen daarbij dat ze 'het zelf wel kunnen'. Omdat de doelgroep zich tussen deze twee uitersten beweegt, is een stricte en te zeer op regels en beperkingen gerichte aanpak contra-productief. De jongeren krijgen het gevoel dat ze belemmerd worden en er zullen zich constant conflicten afspelen, die uiteindelijk zullen uitmonden in een escalatie. De zorgplicht die verankerd ligt in de Wet op de Jeugdzorg maakt dat jongeren recht hebben op jeugdzorg. Dit houdt in dat wanneer er zich een escalatie afspeelt waardoor het verblijf op een voorziening abrupt wordt beëindigd, de kans bestaat dat deze jongere met hetzelfde gedrag op een andere voorziening van Jeugdformaat weer opgenomen dient te worden. Dit ligt aan de aard van de escalatie, de indicatie voor hulp en de maatregel waarmee de jongere geplaatst is. Uitval op residentiële voorzieningen moet zoveel mogelijk voorkomen worden. Niet alleen om bovengenoemde reden, maar ook vanuit pedagogisch en maatschappelijk oogpunt. Voor veel jongeren betekent deze fase het einde van de jeugdhulpverlening. Het is in ieders belang om te zorgen dat deze fase zo positief mogelijk wordt afgesloten. Anders weten we zeker dat de doelgroep na hun 18^e uiteenvalt in jongeren die zich in een grijs schemercircuit zullen gaan begeven en jongeren die professioneel "draaideurhulpvrager" zullen worden.

Het is van belang dat de medewerkers die op voorzieningen werken die jongeren met complexe problematiek opvangen of zullen gaan opvangen, over een breed en zeer flexibel handelingsrepertoire beschikken. Dit handelingsrepertoire zal het midden moeten houden tussen die van een maatschappelijk werkende, en een sociaal-pedagogisch hulpverlener. Dit omdat een aantal door het maatschappelijk werk gebruikte uitgangspunten goed blijken aan te sluiten bij deze doelgroep. Ik noem als voorbeelden van methodiek: social casework, emanciperende hulpverlening (empowerment gedachte), omgevingsgericht werken, taakgerichte hulpverlening, en systeemwerk/gezinsbenadering. Daarbij blijken meer algemene uitgangspunten van het maatschappelijk werk bij de begeleiding van deze doelgroep bruikbaar. De jongeren moeten zich in deze fase gaan loskoppelen van de jeugdhulpverlening. Het doel van de jarenlange en vaak intensieve begeleiding is geweest de jongeren op te laten groeien tot zelfredzame jong volwassenen. Dat de mate van zelfredzaamheid en de manier waarop niet altijd aan de verwachtingen van de omgeving van de jongere (inclusief de betrokken hulpverlening) voldoet is hierbij van minder belang. Doel van de hulpverlening is dat de jongere het redt mét zijn onmogelijkheden, maar zich tegelijkertijd bewust is van zijn krachten en deze op een adequate manier weet in te zetten.

Concluderend kan gezegd worden dat er een groep jongeren bestaat van zestien tot achttien jaar, die ondertoezicht staan, en vanuit andere instellingen of inrichtingen nog binnen residentiële voorzieningen opgevangen moeten worden. Vaak is er sprake van een veelheid aan problemen die niet altijd opgelost of adequaat behandeld zijn. Doordat deze jongeren meestal een lange hulpverleningsgeschiedenis achter de rug hebben is er in de meeste gevallen sprake van (een bepaalde mate aan) hospitalisatie. De drang naar autonomie die hoort bij deze leeftijd, botst met deze afhankelijkheid. In de begeleiding van deze jongeren speelt resocialisatie maar ook de-hospitalisatie een rol. Hierna kom ik op een aantal aanbevelingen hoe de begeleiding er in de praktijk zou kunnen uit komen te zien. Ik ga uit van de bestaande situatie. Er is geen specialisatie of grote verandering nodig. Dat wat er is, zou moeten kunnen voldoen. De aanbevelingen zijn bedoeld om duidelijk te maken dat Stichting Jeugdformaat deze doelgroep al opvangt. Er komt uit naar voren dat met kleine aanpassingen de hulpvraag van deze doelgroep beantwoord kan worden. Stichting Jeugdformaat heeft met deze voorzieningen alle ingrediënten om aan jongeren met complexe problematiek (die vanuit justitiële jeugdinrichtingen geplaatst worden) adequate begeleiding te bieden.

Aanbevelingen

- 1) De volgende drie residentiële voorzieningen van Stichting Jeugdformaat, te weten; Woonproject Intensieve Individuele Begeleiding (de NOKS) , Project Intensieve Begeleiding (PIB), en de intensieve vorm van begeleid wonen (Kritzingerstraat) zouden zich op dit moment qua populatie, behuizing en werkwijze goed lenen om de doelgroep op te vangen, zo zij dit niet al deels doen. Er zou samenwerking op het gebied van deskundigheid, collegiale consultatie en eventueel het uitwisselen van jongeren in geval van escalaties kunnen plaatsvinden.

- 2) Er zou één vaste (ambulante) flexwerker voor alledrie de projecten aangetrokken kunnen worden. Dit zou ook een onder de mentoren roulerende functie kunnen zijn. Deze flexwerker zou tevens als inval voor ziekte ingezet kunnen worden. Voordeel hiervan is dat de flexwerker alle op de voorzieningen wonende jongeren kent. Er is al contact, en het hulpverleningsplan kan gevolgd worden.
- 3) Gemeenschappelijke ruimten alsmede de invoering van vaste mentorschappen zijn niet nodig en/of wenselijk in verband met de individuele benadering van de jongeren. Er moet een minimum aan voor iedereen geldende huisregels zijn. De huisregels zijn er voornamelijk om de leefbaarheid en veiligheid voor de jongeren en mentoren te garanderen. Het is gewenst dat er 7 dagen per week volgens vaste tijden slaapdiensten gedraaid worden. Hierdoor ontstaat een bepaalde mate van structuur en regelmaat op de voorziening. Ook kan er in geval van incidenten of escalaties snel ingegrepen worden.
- 4) Een duidelijke omschrijving van de werkwijze, visie en verwachtingen van de residentiële voorzieningen die deze doelgroep zullen gaan opvangen is gewenst. Ook intakecriteria en eventuele contra-indicaties moeten duidelijk worden omschreven opdat er door voogden op juiste gronden een indicatie gesteld kan worden.
- 5) Er zal een gedegen en gezamenlijke sociale kaart ontwikkeld moeten worden met daarin opgenomen alle voor de doelgroep relevante instanties. Het zou handig en gewenst zijn om vaste contactpersonen bij bepaalde instanties te hebben. Te denken valt hierbij aan instanties zoals het CWI, scholen (voornamelijk mon3aan), sociale woningbouw, jeugd GGZ, het AMW, ITB-ers, verslavingszorg, maar ook commerciële bedrijven zoals uitzendbureau's en dergelijke. Daarbij is het van belang voor de mentoren om goed op de hoogte te zijn van wet- en regelgeving en procedures op allerlei terrein.
- 6) Het uitgangspunt van de dagelijkse begeleiding is dat de jongeren het contact in eerste instantie zullen moeten (leren) initiëren. Dit kan door het maken van afspraken met de mentoren. Hiermee wordt de sociale werkelijkheid zoveel mogelijk nagebootst. De manier van begeleiden zal in deze neigen naar een vorm van intern maatschappelijk werk, zonder aan de pedagogische verantwoordelijkheid voorbij te gaan. Een gedegen kennis van basisdiagnostiek mag bij de mentoren veronderstelt worden. Het op een flexibele manier inzetten van verschillende (delen) van methoden naast en doorelkaar, het zogenaamde multi-methodisch, of eclectisch-integratief werken moet de basis vormen voor het professioneel handelen. Zo kan de begeleiding voor iedere jongere op de individuele hulpvraag worden aangepast, en hulp 'op maat' worden geboden.
- 7) Wanneer jongeren dit op prijs stellen, moet de mogelijkheid tot nazorg vanuit de voorziening geboden kunnen worden. Dit kan een afspraak op de voorziening zijn, maar ook huisbezoek, of het meegaan naar een instantie. Het doel van de nazorg moet duidelijk en nuttig zijn en aan een vastevoren bepaald tijdspad gebonden zijn.

8) Als laatste aanbeveling heb ik voor een opsomming gekozen waarin kernbegrippen en uitgangspunten staan die bruikbaar zijn voor een eventuele nadere uitwerking. Deze punten hebben betrekking op inhoudelijke facetten van de hulpverlening aan de doelgroep.

- Een veilig leefklimaat
- Basisvoorzieningen; Bed, bad en brood (budget)
- Zoveel mogelijk machtsvrije omgeving creëren
- Respectvolle bejegening
- Begeleiding gericht op ontwikkeling en niet op beheersing

- Hulpverleningsplan in begrijpelijke termen en in samenspraak met jongere
- Begleiding vertaalt in concreet haalbare doelen met begin en eindtermen
- Een perspectief schetsen dat aansluit bij de mogelijkheden en leefwereld van de jongeren
- Begrijpelijke verlengingsadviezen op basis van gedegen draagkracht /draaglast analyse
- Bieden van nazorg, of adviezen voor hulp na vertrek

- Adviezen voor het op passende wijze onderhouden en verbeteren van het netwerk
- Voorlichting over verslavingsproblematiek en eventueel behandeling
- Voorlichting wat betreft gezondheid en hygiëne / Seksuele voorlichting
- Budgetteringstraining en hulp bij schuldsanering
- Groei door terugvalmogelijkheden / Tolerantie voor experimenten

- Stimuleren tot het vergroten van de eigen mogelijkheden
- Motiverende en activerende hulpverlening
- Gedragsalternatieven aanreiken in de vorm van rollenspel en spiegelen.
- Nadruk op aanwezig adequate gedrag (blinde versterking)
- De gelegenheid te puberen / Leeftijdsadequate grenzen stellen

- Vanuit het hier en nu (verleden daar laten waar de jongere het wil laten)
- Laagdremkelig; niet te hoge verwachtingen hebben
- Netwerk, wanneer mogelijk altijd betrekken bij de hulpverlening
- Flexibel kunnen omgaan met regels, regels kunnen buigen wanneer nodig
- Kijken naar de mogelijkheden en het vermogen van de jongere

- Kunnen 'los' laten en durven ingrijpen /achterover kunnen leunen
- Geen emotioneel appèl doen op jongeren /verwaarloosbare aandacht
- Niet persé werken op inzicht bij de jongere
- Concreet getoond gewenst gedrag benoemen
- Contacthandelen (beter weinig contact, dan geen contact)

- Gepaste vertrouwensband
- Individuele benadering van de jongeren, en individuele regels
- Erkenning voor de jongere en zijn verleden
- Transparantie in handelen
- Symmetrische relatie met de jongere kunnen en durven aangaan

- Mentoren met een realistische en positieve levensvisie
- Mentoren met een HBO opleiding, het liefst een team van man /vrouw gemengd en HBO-MWD /HBO-SPH gemengd
- Mentoren zijn een rolmodel. Voorbeeldgedrag is en heeft een functie
- Mentoren die flexibel, creatief, zelfstandig en betrouwbaar zijn.
- En het liefst met veel relativeringsvermogen en humor

Literatuurlijst

Beke, B.M.W.A., Ferwerda, H.B. & J.D. van der Ploeg (1999). *Laat de tijd niet door de vingers glijpen, een analyse van huidige en toekomstige risicogroepen onder de jeugd*. Arnhem/Middelburg: Advies en onderzoeksgroep Beke, 1999

Boendermaker, L. (1999). *Justitiële behandelinrichtingen voor jongeren, populatie en werkwijze*. Leuven/Apeldoorn: Garant.

Boendermaker, L., Yperen, T. van (2003). *Kansen in de keten. Een gemeenschappelijk referentiekader voor de justitiële jeugdinrichtingen*. Utrecht: NIZW.

Dienst Justitiële Inrichtingen (2000c). *Versterking JJI's, beleidsplan sector justitiële jeugdinrichtingen 2001-2005*. Den Haag: Ministerie van Justitie.

Jagt, L. (2001) *Moet dat nou. Hulpverlening aan onvrijwillige cliënten*. Houten: Bohn Staleu Van Loghum

Kanits, Karel (2004) *concept-raamplan zelfstandigheidstraining voor jongeren met een complexe problematiek*. Den Haag; Stichting Jeugdformaat

Keulartz, Jozef (1987). *Van bestraffing naar behandeling, een inleiding in de sociologie van de hulpverlening*. Meppel: Boom

Laan, P.H. van der (1985). *Residentiële hulpverlening aan jongeren*.

Loeffen, M., H. Ooms en H. Wijgergangs (2003). *Effectieve jeugdzorg? Ordeningsmodel modulen een must. Een voorstel ter overweging*. Nederlands Tijdschrift voor Jeugdzorg.

Loeffen, M., Groen, A., Jong, de I (2004). *Residentiële jeugdzorg in de schijnwerpers* Utrecht: Collegio

Maslow, A.H (1972). *Motivatie en persoonlijkheid*, Rotterdam

Migchelbrink, Ferdie (2000). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, SWP

Minuchin, Salvador (1973) *Gezinstherapie, een structurele benadering*, Aula

Ploeg, J.D. van der (1990). Diagnostiek in het (semi)residentiële hulpverleningsveld. In Rispen, Carlier & Schoorl (Red.), *Diagnostiek in de hulpverlening* (pp. 119-154). Lisse: Swets & Zeitlinger.

Ploeg, J.D. van der, Scholte, E.M. (2003). *Effecten van behandelingsprogramma's voor jeugdigen met ernstige gedragproblematiek in residentiële settings*. Amsterdam: NIPPO

Ploeg, J.D. van der & Scholte, E.M. (2003a). *Effecten van behandelingsprogramma's voor jeugdigen met ernstige gedragsproblemen in residentiële settings. Eindrapport*. Amsterdam: NIPPO.

Scholte, E.M. & Ploeg, J.D. van der (2000) *Effectieve hulpverlening aan jeugdigen met meervoudige psychosociale problemen*. Deel 1: Problematiek, indicatiestelling en cliënttevredenheid.

Scholte, E.M. & Ploeg, J.D. van der (2002) *Effectieve hulpverlening aan jeugdigen met meervoudige psychosociale problemen*. Deel 2: Effecten van de hulp en werkzame bestanddelen in de hulpverlening.

Scholte, E.M. (1988). *Jeugd, politie en hulpverlening. Preventieve hulpverlening aan jeugdigen met psychosociale problemen*. Proefschrift, Leiden. Amersfoort/Leuven: Acco.

Slot, N.W., Theunissen, A., Esmeijer, F.J. en Duivenvoorden, Y. (2002). *909 zorgen. Een onderzoek naar de doelmatigheid van de ondertoezichtstelling*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Slot, N.W. & H.J.M.Spanjaard (1999). *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen*. Baarn: Uitgeverij Intro.

SRJV (2003). *Algemeen jaaroverzicht Jeugdhulpverlening 2002*. Utrecht: SRJV.

Visser, Willem (2000). *Verzorgingssociologie voor de gezondheidszorg en hulpverlening* Bussum: Coutinho

Geraadpleegde Websites:

www.collegio.nl

www.dji.nl

www.HALT.nl

www.ipo.nl

www.jeugdzorgpagina.nl

www.jeugdzorg.nl

www.jeugdformaat.nl

www.justitie.nl

www.minvws.nl

www.nipo.nl

www.nippo.nl

www.nizw.nl

www.raadvoordekinderbescherming.nl

www.wodc.nl

e.v.a.

Overige bronnen:

Kerndocument: *in vorm voor morgen, Veranderplan Jeugdformaat 2008*, Den Haag januari 2005

Diverse artikelen uit SPH; tijdschrift voor sociale en (ortho) pedagogische functies, o.a.:

Faas, Maarten. *Visie op de Jeugdzorg*. (september 2004, pag. 38-43)

Ferwerda, Henk. *De verschillende gezichten van jeugdcriminaliteit*. (december 2004, pag. 12-19)

Vark, van Ad. *De bagage van de BJZ-medewerker* (februari 2005, pag. 24-27)

Bijlage 1.

Fragmenten uit concept projectplan: Residentiële jeugdzorg in de schijnwerpers, maart 2004
Collegio, Utrecht; M. Loeffen, A.Groen & I. de Jong.

Residentiële zorg mag in de schijnwerpers. Te lang is de aandacht exclusief uitgegaan naar ambulante zorg. Residentiële zorg behoeft een kwaliteitsimpuls waarbij ook de combinaties van residentiële zorg met zo mogelijk Intensieve Pedagogische Thuishulp worden ingezet. Het bereik van een dergelijke onderneming is niet gering: in Nederland zijn 80 instellingen die samen 15.000 residentiële plaatsen bieden waar 10.000 groepsleiders werkzaam zijn.

Sector	Aantal plaatsen	Aantal groepsleiders werkzaam
Residentiële plaatsen JHV	6691	4160
Residentiële plaatsen LVG	4500	2500
Justitiële jeugdinstellingen (JJI)	2300	1827
Residentiële plaatsen GGZ	1500	1220
Totaal	14991	9687

Tabel 1: Aantal plaatsen per sector en aantal groepsleiders werkzaam per sector voor jongeren van 0 tot 18 jaar

Residentiële zorg lijkt uit te zijn. Liever wordt aandacht besteed aan spannende innovaties, zoals Intensieve Pedagogische Thuishulp, preventie of Familieberaden. Met de grote nadruk op andere vormen van hulpverlening lijkt de residentiële zorg tekort gekomen te zijn in aandacht. Aandacht voor innovatie en ontwikkelingen die er in de praktijk wel degelijk zijn. Aandacht ook voor de beroepsontwikkeling, de kwaliteitszorg en de participatie daarin van de praktijkwerkers. Waar we nog even de hoop koesterden dat ambulante hulp een oplossing zou zijn voor alle problemen, zijn we ons er nu van bewust dat voor sommige mensen zo licht mogelijke hulp, hulp in instituties inhoudt. Anders dan tien jaar geleden is er nu geen sprake meer van een of-of discussie: ofwel residentiële hulp is beter, ofwel ambulante hulp zou te allen tijde de beste oplossing zijn. Steeds vaker wordt creatief omgegaan met beide, waarbij ook allerlei combinaties van residentiële zorg en ambulante zorg ontstaan. Interessant daarbij is dat je een zelfde tendens door alle zorgsectoren heen ziet; de systeemtheorie, de leertheorie en de communicatietheorie zijn, al dan niet in combinatie, uitgangspunt van handelen. Steeds sterker groeit het besef dat met welke doelgroep we ook werken, of het nou ouderen, verslaafden of mensen met een handicap zijn, er steeds dezelfde principes gelden. Ieder mens met een hulpvraag heeft immers baat bij aandacht voor het sociale netwerk, dialooggestuurd werken, competentievergroting, empowerment en activerende hulpverlening. En juist aan deze inhoudelijke aspecten is in de uitvoering van residentieel werk de laatste jaren weinig aandacht besteed.

Bijlage 2.

Fragmenten uit 'Kansen in de Keten'

Zoals gezegd hebben de inrichtingen een groep jongeren in huis waarbij andere straffen of interventies niet geholpen hebben. Van de interventie in de inrichtingen, die voor de OTS-ers vaak als laatste redmiddel wordt ingezet, wordt vervolgens wél erg veel verwacht in termen van resocialisatie en voorkomen van recidive. In wezen wordt er verwacht dat de JJI's deze moeilijkste groep jongeren in korte tijd omvormen tot nette burgers die geen delicten meer plegen en geen probleemgedrag meer vertonen. Recidivestudies naar jongeren uit de behandelinrichtingen laten zien, dat dit geen realistische uitkomst is.

Het gaat om een heel kwetsbare groep jongeren. In vergelijking met de 'gemiddelde jongere' in ons land wonen zij namelijk relatief jong zelfstandig, hebben weinig geld en zijn vaker werkloos. Bij één op de drie is er sprake van risicovol alcohol- en druggebruik, de meeste jongeren hebben een klein sociaal netwerk en er zijn nog steeds de nodige gedragsproblemen en internaliserende problemen. Ook meta-analyses van (residentiële) interventies voor de 'zwaarste groep' laten zien dat er wel degelijk resultaat te behalen valt, maar dat de recidive nooit bij de hele groep tot nul is gereduceerd.

Een succesvolle opvoeding moet een balans vinden tussen aandacht, affectie en ondersteuning aan de ene kant, en het uitoefenen van toezicht aan de andere kant. Ook is geconstateerd dat er meer aandacht is voor opvoeding dan er ooit geweest is en dat de opvoeding in de meeste gezinnen goed verloopt. Desondanks is er een groep van kwetsbare gezinnen te onderscheiden waarvoor de eisen van de huidige, moderne samenleving te hoog zijn. Vooral kinderen uit gezinnen met een lage sociaal economische status, en dat zijn vooral ook veel allochtone gezinnen, lopen het risico om de geschetste ontwikkelingen niet bij te kunnen houden en 'moderniseringsverliezers' te worden. Daarnaast werd gewezen op de toenemende tweedeling in de samenleving, tussen succesvolle jongeren en maatschappelijk kwetsbare jongeren. Daarbij is de verwachting dat, dóór de hoge eisen die in onze huidige samenleving op allerlei terreinen gesteld worden, de verschillen tussen beide groepen groter zullen worden, evenals de omvang van de kwetsbare groep. Als remedie wordt in de besproken literatuur gepleit voor het creëren van een aansprekende pedagogische infrastructuur, waarin de kern wordt gevormd door het aanspreken van jongeren op hun verantwoordelijkheid en medeburgerschap.

De jongeren waar de JJI's mee te maken krijgen zijn te karakteriseren als 'achterblijvers' of in termen van Du Bois-Reymond, als 'moderniseringsverliezers'. Er is een grote afstand tussen de vaardigheden die de jongeren die in de JJI's geplaatst worden bezitten en de vaardigheden die noodzakelijk zijn om te kunnen functioneren in onze assertieve, individualistische en multiculturele samenleving. De inrichtingen worden geacht een enorme kloof te overbruggen. Zij moeten jongeren die dat van huis uit niet hebben meegekregen, toerusten voor de hoge eisen die in onze gecompliceerde samenleving gesteld worden. Zij moeten de regels die in het sociale verkeer gelden expliciteren en aan jongeren overbrengen. Zelfbeheersing, zelfsturing, keuzes maken en verantwoordelijkheid nemen voor de eigen keuzes zijn daarbij kernwoorden. Dát moeten jongeren die terugkomen in de samenleving in elk geval kunnen. Kunnen de inrichtingen een dergelijke grote kloof overbruggen? Tegen de achtergrond van hetgeen we hebben geschetst, is het antwoord daarop: nee, niet volledig en zeker niet alleen.

Dit betekent dat er bij jongeren in de behandelinrichtingen sprake is van verschillende combinaties van de volgende kenmerken: agressief, recalcitrant, dominant en opstandig gedrag, problemen thuis, op school en in de buurt, een vijandige en intolerante houding, het plegen van delicten, problematisch alcohol- en druggebruik, weglopen en zwerven. Een belangrijk kenmerk van de opgenomen jongeren is ook dat zij zich slecht kunnen verplaatsen in de gedachten, gevoelens en intenties van anderen en de neiging hebben acties van anderen direct als vijandig te interpreteren. Hun gedrag staat in het teken

van directe behoeftebevrediging. Belangen van anderen worden niet gezien en het eigen aandeel in problemen wordt ontkend. Door een gebrek aan sociale en probleemoplossende vaardigheden kunnen zij vaak alleen maar op een agressieve en oppositionele manier reageren op anderen. Bij ongeveer éénderde van de groep gaan de, hierboven genoemde, ernstige gedragsproblemen samen met lichamelijke of psychische (vooral depressieve, maar ook psychotische) klachten, teruggetrokkenheid en aandachtsproblemen.

De meeste jongeren zijn afkomstig uit een onstabiele gezinssituatie en hebben al diverse eerdere plaatsingen in pleeggezinnen en tehuizen achter de rug (gemiddeld vier). Op basis van de beschikbare informatie over jongeren in de JJI's, kunnen we rustig stellen dat het over het geheel genomen gaat om jongeren met ernstige gedragsstoornissen.

'Jongeren worden juist in de periode dat zij een sterke identiteitsontwikkeling doormaken en onafhankelijker willen zijn, opgesloten in een inrichting waar heel hun doen en laten wordt gecontroleerd. Logisch dat het problemen oplevert'. Opmerkingen in die trant worden vaak in de inrichtingen gehoord, als het gaat over de gedragsproblemen van de geplaatste jongeren. Hoewel uit het beschikbare onderzoek blijkt dat er wel meer aan de hand is dan de 'normale puberteitsproblematiek', is het inderdaad van belang in het oog te houden dat het hier gaat om jongens en meisjes tussen de 12 en 18 jaar (en in sommige gevallen nog wat ouder). Net als al hun leeftijdgenoten, geldt voor hen, dat zij geacht worden zich bepaalde ontwikkelingstaken eigen te maken. Gezien de scheefgroei in hun ontwikkeling moeten velen zich ook nog ontwikkelingstaken eigen maken die bij de jongere leeftijdsgroep horen. Het mag algemeen bekend geacht worden dat de adolescentie een periode is waarin een sterke ontwikkeling plaats vindt van de eigen identiteit, van sociale cognities, van moreel besef en van normen en waarden. De normen en waarden die mensen zich in de adolescentie hebben eigengemaakt, blijken vaak tot laat in het leven een belangrijk stempel te blijven drukken op iemands levensvisie en leefstijl.

Het blijkt bijzonder moeilijk om jongeren met deviant gedrag elkaar positief te laten beïnvloeden. Een dergelijke aanpak blijkt alleen te werken als jongeren mét en zónder gedragsproblemen bij elkaar geplaatst worden en de deviante jongeren eerst vaardigheden bijleren. Wat ook niet werkt is focussen op het aangaan van een hechte relatie en inzicht krijgen in de eigen problematiek, zónder dat er specifieke aandacht is voor de gepleegde delicten of ander antisociaal gedrag (o.a. weglopen, druggebruik) en de risicofactoren die daarmee samenhangen.

Zelfbeheersing, zelfsturing, keuzes maken en daar zélf de verantwoordelijkheid voor dragen zijn daarbij de meest centrale vaardigheden die jongeren bij hun terugkeer in de samenleving in elk geval zullen moeten beheersen. Daarbij komt dat het multiculturele karakter van onze samenleving vergt, dat mensen kunnen omgaan met anderen die een andere etnische achtergrond hebben, andere gewoontes en andere gebruiken. Ook dient in het oog gehouden te worden dat de inrichtingen te maken hebben met jongeren die de adolescentiefase doorlopen en de vaardigheden moeten leren die nodig zijn om de bij hun leeftijdsfase passende ontwikkelingstaken te kunnen vervullen. Door de ernstige gedragsstoornissen en internaliserende problematiek, is er bij het merendeel van de jongeren sprake van een grote achterstand in hun ontwikkeling. De meeste jongeren zullen ook nog veel moeten leren om de ontwikkelingstaken die bij de jongere leeftijdsgroep horen, te vervullen. Rekening houden met anderen, het aanknopen en onderhouden van vriendschappen, het nemen van (deel)verantwoordelijkheid thuis, gebruik van basale infrastructuur en participeren in onderwijs zijn voorbeelden van ontwikkelingstaken die bij de kinderleeftijd horen, maar waar veel van de jongeren in de inrichtingen nog aan zullen moeten leren voldoen.

De regionalisering van de inrichtingen zal het trajectmatig werken en de samenwerking met andere zorgaanbieders in zorgprogramma's vergemakkelijken en daarmee de reïntegratie van jongeren ten goede komen. Het is van belang dat de JJI's een duidelijk plaats krijgen in de regiovisies. Door in overleg met de ketenpartners de regiovisie vorm te geven, kan de zorg gecreëerd worden die jongeren en ouders nodig hebben. De eersten die hiervan kunnen profiteren zijn de OTS-ers die nu in het kader van een crisisplaats in de inrichtingen terechtkomen. De justitiële jeugdinstellingen zijn de enige tehuizen binnen de jeugdzorg waar een verblijf achter slot en grendel mogelijk is. OTS-ers voor wie een gesloten plaats nodig geacht wordt kunnen in de JJI's terecht, maar aan de plaatsing zijn strikte eisen verbonden. De kinderrechter toetst de noodzaak van de gesloten plaatsing en moet een machtiging afgeven wil de plaatsing mogelijk zijn. De recente groei van het aantal crisisplaatsingen is verontrustend en wijst erop dat er binnen de jeugdzorg geen passend aanbod voor deze groep voorhanden is. De sector JJI zal daarom samen met de gezinsvoogdij-instellingen nagaan wat voor zorgaanbod er voor deze groep gewenst is. In de regiovisie wordt vervolgens, in overleg met de regionale zorgaanbieders, onderwijsinstellingen en ketenpartners, nagegaan hoe dit gerealiseerd kan worden.

Bijlage 3.

Basisdiagnostiek

Uit: Ploeg, J.D. van der (1990). Diagnostiek in het (semi)residentiële hulpverleningsveld. In Rispen, Carlier & Schoorl (Red.), *Diagnostiek in de hulpverlening* (pp. 119-154). Lisse: Swets & Zeitlinger

Er zijn een aantal redenen waarom de hulpverlening aan jongeren soms minder goed verloopt. In de eerste plaats zijn de psychosociale problemen van jeugdigen zeer uiteenlopend van aard (Verhulst, 1985; Achenbach, Howell, Quay & Connors, 1991; Scholte, 1991). Bovendien worden ze door uiteenlopende risicofactoren in het gezin, op school en in het sociale netwerk van leeftijdgenoten bepaald (Rutter, 1985; Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986; Scholte, 1991; 1999; Ten Brink & Veerman, 1998). Deze meervoudigheid en complexiteit van de problematiek maakt het voor de hulpverlener vaak moeilijk de precieze hulpvraag van de jongere te achterhalen.

In de tweede plaats is er weinig gedetailleerde empirische kennis voorhanden om bij de hulpvragen van individuele jongeren de beste hulpvorm te vinden. Empirisch onderbouwde en gemakkelijk toe te passen richtlijnen over welk soort hulp (ambulant of residentiële) met welke intensiteit (licht of zwaar) de beste ontwikkelingskansen biedt aan welk soort jongeren en gezinnen met welk soort problemen ontbreken echter grotendeels (Scholte, 1995b; Van Yperen & Van Geffen, 1997). In de praktijk wordt de keuze voor een bepaald hulpaanbod - de indicatiestelling- dan ook vaker op ervaring en traditie gebaseerd dan op overwegingen van wat het probleem precies is en wat er effectief aan kan worden gedaan.

Basisdiagnostiek vindt niet in een sociaal vacuüm plaats, maar binnen sociale arrangementen waarin belangen en belangentegenstellingen een cruciale rol kunnen spelen. Zo heeft de jeugdhulpverlener of de gezinsvoogd een eigen mening over wat er aan de hand is en wat er gedaan moet worden. Ook kan hij om strategische redenen bepaalde zaken niet of juist wel aan de orde willen stellen. Hetzelfde geldt voor de jongere en de ouder(s)/opvoeders. Ook deze zullen opvattingen hebben over wat er aan de hand is, wat er wel of niet moet gebeuren en wat ze wel en niet aan de hulpverlener kwijt willen. Dat geldt evenzeer voor de overigen die bij een zaak zijn betrokkenen, zoals de Raad voor de Kinderbescherming, de politie, leerkrachten en hulpverleners, evenals voor de nog bij de zaak te betrekken personen en instanties, zoals opnemende residentiële instellingen en justitiële jeugdinrichtingen.

De uitkomst van de diagnostische besluitvorming wordt in de praktijk dan ook mede door al deze meningen, belangen en gebeurtenissen bepaald. Een diagnose kan immers nog zo juist en een oplossing nog zo mooi of nodig zijn, als de cliënten niet akkoord kunnen of willen gaan, of als het benodigde hulpaanbod niet voorhanden is of kan worden uitgevoerd, dan heeft het weinig zin de hulp die eigenlijk nodig is aan te bevelen, maar zal door moeten worden gezocht naar een oplossing die wellicht minder ideaal maar wel haalbaar is.

Het uiteindelijk advies is in de praktijk dan ook meestal het resultaat van een onderhandelingsproces tussen de hulpverlener en alle overige bij de zaak betrokkenen, waaronder niet in de laatste plaats de cliënten en de voorzieningen die de hulp gaan verlenen. Het feit dat praktische haalbaarheden en onderhandelingen een belangrijke rol spelen in het hulpverleningsproces ontslaat de professionele hulpverlener echter niet van zijn taak om de probleemanalyse en diagnosestelling zo objectief mogelijk uit te voeren.

Bijlage 4.

Vragenlijst jongeren

1. Hoe oud ben je
 16
 17
 18
 18+
2. Ben je een
 Jongen
 Meisje
3. Hoe ziet jouw gezin eruit, heb je broers /zussen ? Hoe oud zijn zij ?
.....
4. Ben jij het enige kind uit jouw gezin die uithuisgeplaatst is ?
 Ja
 Nee
5. Weet je vanaf welke leeftijd je met de 'jeugdhulpverlening' in aanraking bent geweest ?
 Tussen 1 en 5 jaar
 Tussen 5 en 12 jaar
 Tussen 12 en 18 jaar
 Weet ik niet
6. Weet je de aanleiding van jouw uithuisplaatsing ?
 Ja, namelijk.....
 Nee.
 Wil ik geen antwoord op geven
7. Waar heb je voordat je op de Noks kwam wonen gewoond ?
 Thuis /bij familie
 In een pleeggezin
 Op een ander project of een bij een andere stichting, namelijk.....
 In een justitiële opvang of behandel inrichting, namelijk.....
8. Hoe lang heb je op je voorlaatste verblijfplek (voor de Noks) gewoond ?
 Kortere dan 6 maanden
 6 maanden
 Langer dan 6 maanden maar korter dan een jaar
 Langer dan een jaar
9. Waarom is je verblijf op je voorlaatste plek beëindigd ?
 Door een escalatie of conflict
 Ze zeiden dat ik klaar was
 Er was plek op een passender project
 Weet ik niet
10. Was je het hiermee eens ?
 Ja, omdat.....
 Nee, omdat.....

11. Ben je tijdens je verblijf in de andere instelling of inrichting goed op de hoogte gehouden door je voogd ?
- Ja
 - Een beetje
 - Nee
 - Weet ik niet
12. Hoe vaak heb je gemiddeld contact gehad met je voogd tijdens je laatste verblijfplek
- 1 keer per twee weken
 - 1 keer per maand
 - 1 keer per 6 maanden
 - Weet ik niet
13. Heb je zelf mee kunnen beslissen over je vervolgplek, is jouw mening gevraagd ?
- Ja
 - Nee
 - Een beetje
14. Zijn er met jou andere mogelijke vervolgplekken (bv. weer terug naar huis) besproken ?
- Ja, namelijk.....
 - Nee
 - Weet ik niet
15. Heb je het idee dat je serieus genomen bent in jouw mening over een vervolgplek ?
- Ja
 - Nee
16. Heb je op tijd te horen gekregen wanneer je kon verhuizen ?
- Ja
 - Nee
 - Niet altijd
 - Weet niet
17. Vind je dat je vanuit je vorige instelling of inrichting goed bent begeleid en voorbereid op je vervolgplek (de Noks) en "de vrijheid" die je zou krijgen ?
- Ja
 - Nee
 - Geen mening
18. Zo ja, wat ging er goed, zo nee, wat heb je gemist ?
-
19. Zijn er gesprekken geweest je ouders toen je in de andere instelling /inrichting zat ?
- Ja (ga naar vraag 20)
 - Nee (ga naar vraag 21)
20. Zo ja, hoe vaak ?
- 1-2 gesprekken
 - 2-4 gesprekken
 - 4-6 gesprekken
 - 6 of meer gesprekken
21. Zo nee, had je dit wel graag gewild ?
- Ja
 - Nee
 - Geen mening

22. Wat vond je goed of slecht aan de begeleiding of de mentoren in de andere instelling /inrichting ?

23. Hoe vond je de overgang van de andere instelling of justitiële jeugdinrichting naar de Noks ?
 Ging goed / leuk
 Vond ik moeilijk /lastig
 Geen mening
24. Kan je in het kort aangeven wat er goed ging, of wat je moeilijk vond ?

25. Wat verwachtte je van je vervolgplek (de Noks) ?

26. Vind je dat je genoeg ondersteuning hebt gehad in het begin van je verblijf van de mentoren op de Noks ?
 Ja
 Soms
 Nee
 Geen mening
27. Wat vond je van het opstellen van leerdoelen en een behandelplan op de Noks, vond je dit nog nodig ?
 Ja
 Nee
 Geen mening
28. Denk je dat je zonder leerdoelen of behandelplan op de Noks dezelfde dingen had geleerd ?
 Ja
 Nee
 Geen mening
29. Denk je dat je op een andere verblijfsplek binnen de jeugdhulpverlening net zolang had kunnen blijven wonen ?
 Ja
 Nee
 Geen mening
30. Waarom wel, waarom niet?

31. Hoe heb je je verblijf op de Noks ervaren ? Wat vond je leuk, wat vond je minder leuk ?

32. Wat vond je van de werktijden van de mentoren van de noks ?
 Goed, want.....
 Gaat wel, want.....
 Onhandig, want.....
 Geen mening
33. Had je liever een 'vaste' mentor gehad ?
 Ja
 Nee
 Maakt niet uit

34. Wat mis je in het pand /op je kamer ?
- Gezelligheid
 - Schoonheid
 - Andere dingen zoals: gebruik van internet /bewonerstelefoon
 - Anders.....
35. Waardoor is je verblijf op de Noks beëindigd ?
- Escalatie /conflict
 - Ik kon op mijn vervolgplek terecht
 - Ik wilde er niet meer wonen
 - Het was 'het einde' van mijn verblijf (einde van 6 maanden)
36. Waar ben je na de Noks gaan wonen ?
- Thuis /bij familie
 - Zelfstandig op kamers
 - Bij vrienden
 - Anders, namelijk.....
37. Had je langer op de noks willen blijven wonen ?
- Ja, omdat.....
 - Nee, omdat.....
 - Geen mening
38. Had je het prettig gevonden om nog nabegeleiding van de mentoren van de noks te krijgen ?
- Ja
 - Nee
 - Geen mening
39. Stichting Jeugdformaat denkt erover om op KTC's en de Noks, jongeren van allerlei leeftijden door elkaar heen te laten wonen, voor kortere én langere tijd. Wat vind jij van dit idee ?
- Ik vind dat een slecht idee want.....
 - Ik vind dat een goed idee, want.....
 - Geen mening /weet niet
40. Als je nu terug kijkt, heb je dan iets gehad aan je tijd op de Noks ? Zo ja of zo nee....kan je vertellen wat wel of niet.
-

Noot: Hierna volgden op de echte lijsten nog de stellingen zoals afgedrukt in hoofdstuk 6.

Bijlage 5.

